FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1909

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCIX

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1909

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCIX

INDHOLD

Side

Cand. mag., Arkivassistent E. MARQUARD i København:
ET INVENTARIUM FRA FREDERIKSBORG SLOT 1597 1

Cand. mag., Biblioteksassistent CHR. BEHREND i København:
AF LAUR. ENGELSTOFTS REJSEOPTEGNELSER 1797 31

Stud. jur., Godsfuldmægtig A. P. ANDERSEN, Lundbygaard:
KØBSTADEN SLANGERUPS NEDLÆGGELSE 63
TRYHERRED 72

Landsarkivar GERH. HORNEMANN i København:
ET BIDRAG TIL BELYSNING AF CHISTIAN VI's HELLIGDAGS-LOVGIVNING 104

Kommunelærer P. A. PEDERSEN i Charlottenlund:
FARUMGAARD 116

Fhv. Folketingsmand L. LARSEN i Hillerød:
DAGLIGT LIV I NORDSJÆLLAND. HØJTIDSSKIKKE I. 127

Lærer A. SCHIØTH i Melløse:
EN DEGNEHISTORIE 143

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING 153

SAMFUNDETS VIRKSOMHED 1908—9 157

FORTEGNELSE OVER SAMFUNDETS MEDLEMMER 160

Et Inventarium
fra Frederiksborg Slot 1597.

Ved
Arkivassistent **E. Marquard.**

DET nedenfor gengivne Inventarium fra Frederiksborg Slot findes bevaret i Rigsarkivet i »Frederiksborg Lens Kvittantiarums Bilag og Inventarieliste 1597—1627«. Inventariet er et Hæfte i Folio, indhæftet i et ret velbevaret Pergamentsblad, der danner et Brudstykke af et middelalderligt liturgisk Værk, med latinsk Tekst og Neumer (maaske et Brudstykke af Messen paa Peter-Paulsdagen). Inventariet har været benyttet, som Indledningen og Slutningsbemærkningen viser, ved en Overleveringsforretning af Frederiksborg Len fra den afgaaende Lensmand, Jakob Trolle, til den nyudnævnte, Peder Mund.

De enkelte Poster, der her af praktiske Hensyn er sat omløbende, er i Originalen opført i hver sin Linje, hvorefter der ved Forretningen er krydset af ved hver Post. Gengivelsen er bogstavret; dog er der til Talbetegnelsen i Stedet for Originalens Bogstaver (latinske Tal) anvendt danske Bogstaver. Inventariet er gengivet i sin Helhed, dog med Undtagelse af en efter Underskrifterne tilføjet Opsummering af de anførte Genstande, da denne jo har mindre Betydning og ikke giver noget nyt.

Om Betydningen af saadanne Inventarier for den historiske Forskning er det unødvendigt her at sige noget; det er jo almenkendt, hvor mange Slutninger man kan drage af et saadant, ikke blot med Hensyn til Tidens daglige Levesæt og Fornødenheder, Udstyr af Værelser m. m., lige fra Kongens og Dronningens efter vore

Begreber spartansk udstyrede Gemakker og til Peder Mortensen Dværgs Kammer, fra Beboelseshusene til Stalden, fra Køkken og Bryggers til Vaskehus og Kornloft.

Til Forstaaelse er der her vedføjet nogle Oplysninger om Betydningen af de enkelte Ord, men iøvrigt maa der henvises til Kalkars Ordbog over det gamle danske Sprog, Videnskabernes Selskabs Ordbog osv., og ikke mindst til Professor Troels-Lunds Værk: Dagligt Liv i Norden.

Af de her nævnte Personer var Jakob Trolle Lensmand paa Frederiksborg 1592—97 og paa Trondhjemsgaard 1597—1601, Peder Mund afløste ham som Lensmand paa Frederiksborg, hvorfra han 1604 forflyttedes til Skanderborg. Detlev Holk var i 1597 Lensmand paa Kronborg. Jakob Vind til Grundet var Ærkedegn i Roskilde. Om disse Personer kan der iøvrigt henvises til Professor Erslevs Bog om Danmarks Len og Lensmænd, endvidere til Danmarks Adels Aarbog m. fl.

Inuentarium

som Peder Mund ahnnamid paa Fredrichsborg effter Jacob Trolde.

Anno 1597
thendt 2. Januarij

effther stormechtigste hogbornne første och herre her Christiann thenndt fierde, worris aller naadigste herre och konninghs schrifftelighe befalling haffuer wij epfftherschreffnne Jacob Wind thill Grunditt och Dettloff Holckh thill Høygaardt werritt paa Frederichsborgh och paa laadegaardenn Faurhollm och medt største mugligste flidt laditt annthegnne och opschriffue alltt huis inuentarium, boe, boeschaff, fæ, quegh och alltt annditt ther sammestes fanthes och bør adt inuenteris, som erligh och welbiurdigh mandt Peder Mundt

haffuer annammedt aff erligh och welbiurdigh manndt Jacob Throlle till Brødagger, fordum slosherre her sammestedtzs, som her epfftherfølger.

Paa thedt store Huus.

Vdi forstuffuenn.

1 schiffue[1], 2 storre pernelliit[2] schaffue, 1 ellens hoffuedt[3] medt 2 storre brandt jern.

Wdi Peder Morthensenn duerighs[4] cammers.

1 jernn offuenn, 1 slabenckh, 1 schaff, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 1 dreiels dun dynne, 1 dreiells sengkledt.

Vdi frøickens cammers.

4 schiffuer, 1 stortt schaff, 1 fellt sengestedt, 2 korffue sengh, 1 sengestedt, 3 bencke, 3 brandt jern, 1 jernn offuenn. Røtt klede omkringh weggen i thw camers paa $1^1/_2$ allenn neer och 1 støcke aff rett.

Vdi Pether Perllestickers cammers.

2 sengestedt, 2 schiffuer, 3 bencke, 2 brandt jernn. Røtt klede omkringh weggerne saa neer som i thw winduer.

Vdi Frederich Rosennkrantzsis camers.

2 schiffuer, thenndt enne rundt, 5 bencke, 2 sengestedt, 2 brandt jernn, 1 jernn illdschee[5], 1 brandt thiuff[6]. Røtt klede omkringh weggern saa ner som i rundellene och i 2 winner, som er aff rett.

Wdi cammerssitt paa endenn nest frøickenns cammers.

2 storre schaff, 2 brandt jernn, 1 kiste benckh.

Paa thenndt storre salldt.

4 røe schiffuer, storre, 1 thrindt schiffue wdj rundellen, 1 wdtthragte schiffue[7], 3 anndre schiffuer, 2 røghschammell, 1 benckh, 1 jernn offuenn, 1 ildschee, 1 jernnthiuff, 9 messingsarmer, huer medt 2 piber[8], 2 schermbrett.

[1] Bord. [2] panelede. [3] Et Elsdyrshoved, ved hvilket der har staaet to Brandjern, dvs. Trefødder til at hænge Kogekar paa. [4] Dværg. [5] Jernske til at bære Gløder i. [6] Brandfork, Ildfork. [7] Bord til at trække ud. [8] Lysepiber.

Vdi Dronningenns cammers.

Er inthet inuentheritt epffter konn. maitt.s befallingh.

Paa Dronningens pigers cammers.

2 schiffuer, 1 korffue sengh, 2 sengestedt, thedt enne medt himmell, 3 bencke, 1 illdsche.

Vdi thedt graa cammers.

3 schiffuer, 2 sengestedt medt himmell, 6 bencke. Røtt klede omkringh paa weggenn.

Vdi jumfrue cammerssitt.

1 jernn offuen, 3 schiffuer, 5 bencke, 2 messings liusseplader. Cammerit omdraffuett medt røtt klede. 1 stortt sengestedt medt himmell, 1 sengestedt, 1 stortt brandt jern, 2 brandt thiuff, 2 bolster senge dyner, 2 bo[l]ster hoffuett dyne, 2 dreiells dun dynner, 1 gamell blaa himell offuer schiffuen aff wegt thrip och arasch[1].

Vdi hoffmesterindens cammers.

2 schiffuer, 1 felltt sengh medt grøntt arasch om; wbrugeligh; 3 bencke, 1 brandt jern, 1 ildtsche, 1 jernn thiuff, gamelltt grøntt klede omkringh paa weggen, 1 gamell grøn himell offuer schiffuen och 1 røghstøche aff thrip och wegt arasch, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 1 sardugs[2] dun dyne, 1 boldauis[3] senge dynne.

Paa Thornitt, som hoffmesterindens schreder ligger.

1 schiffue, 1 slabenckh.

Paa Jahann Winthappers cammers paa thedt nørre thornn.

2 sengestedt, 1 schiffue, 3 bolster dynner, 2 bolster hoffuett dynner, 1 bolster dun dynne, 1 dreiells dun dynne, 1 nørnnberghs[4] sengkledt.

Vdi winckiellerenn.

2 slabenckh, 4 schiffuer, 1 lidett schaff aff fyr, 1 ildschee, 1 brandt thiuff, 1 bagh schammel[5].

[1] Trip: Uldfløjl med linned Rending; arrask: uldent Tøj, kaldet saaledes efter Byen Arras; wegt = blødt. [2] Tøj, halvt Uld, halvt Linned. [3] boldavid, ubleget. [4] Nürnberger. [5] Skammel med Rygstød, altsaa noget lignende som de flere Gange nævnte Rygskamler.

Vdi spisskiellerenn.

1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 3 boldauis hoffuett dynner, 1 gamelltt kudhsmagers[1] sengkledt, 1 idhslandhs vognmagers waldmens sengkledt, 1 boldauis senge dynne, 2 sengkleder, 1 schiffue, 1 slabenckh, 1 lidett schaff, 38 win fade adt legge øell i, 1 sengestedt, 2 bencke, 1 røghschammel, 1 thappe bordt, 1 haand øxse, 1 brødt kniff, 5 kobber hanner, 1 aluns balle, 1 stor brødt kiste medt 2 rom, 1 kobber kande, 2 kobber thratter[2], 12 knebstoffue[3], 7 pibkander, 3 thræ thragte, 2 junger i brøndenn, 1 kobber morther medt en jern støder, 1 badt fadt, 6 througe, 1 brand thiuff, 6 oxsehoffder.

Vdi fadeburdstuffuen.

1 schiffue medt schofflade[4], 5 fyrkister bencker, 1 andenn benckh, 1 fyr kiste adt legge lindkleder wdj, 5 schaff, storre och smaa, 1 bagstoell[5], 2 sengestedt, 1 slabenckh, hyller runtt omkringh adt sette messingh och thin paa. Nogett gamelltt røtt klede dragitt paa weggen, 1 gamell rødt arasch himell medt frøndhser och kappe, 3 bolster dynner, 4 bolster hoffuett dynner, 2 dreiells dun dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 theppe sengkledt, 9 røde schiffue theckenn[6], som er brugt och mesten forslitt, af engelst[7], 4 rødt engelst schiffue thecken, som er brugeligt, 4 gulle schiffue theckenn, 147 thin fade, storre och smaa, 118 thin thallerckenn, 28 thin kander, storre och smaa, 7 thin sallttserckenn[8], 31 thin sengepotter, 69 messings liussestager, 38 messings fade, 5 storre krusede messingsbecken, 3 storre slette messingsbeckenn, 6 messinghs handbecken, som er mesten forslett[9], 1 messings liusseplade, 3 jernstøder, storre och smaa, 2 kiell kroghe[10], 1 ildsche, 1 røst, 1 liusseform aff kobber, 3 hiull rocke, brugeligh, 1 gamell liusse kiste, 4 hasspeller, 2 brandt jernn, 7 støcker røtt och huitt sperlagen medt 2 kapper, 10 gulle, grønne och røde arasch sperlagenn[11] medt kapper, 10 andre sperlagen aff

[1] d. s. s. vognmager, dvs. Vognmand eller Kusk, formodentlig Betegnelse for et tarveligere Sengetæppe. [2] Tragte. [3] Knabestob, et stort Krus. [4] Schublade, d. v. s. Skuffe. [5] Stol med Ryg. [6] Skivedækken, dvs. Bordtæppe. [7] Engelsk Klæde. [8] Sauceskaal, lille Fad. [9] forslidt. [10] Kedelkroge. [11] Spærlagen, dvs. Sengeomhæng.

schotte[1] dreiell medt kapper, 10 nye sardugs puder med grøntt thafft for och medt rødt silcke snorer for, 4 nye dreiells dun dynner, 61 par hørgarns lagen, brugeligh, 20 hørgarns duge, 12 hørgarns handkleder, 15 hørgarns pudewar, 90 par blaargarns lagen, brugeligh, 20 blaargarnns dugge, 8 gamell sardugs puder, 6 blaargarns handkleder, 10 hørgarns dreiels duge, 13 blaargarns dreiells duge, 12 wlldene dreiells sengkleder, 1 lidenn sepres[2] kiste, forudenn laas, 2 grøne blomett thrips bencke dynner, 1 gamell grøn fløiells himell medt røghsticke[3], 1 gamelltt grønntt fløiells schiffue thecken, 2 gamell lange kobber kielle, 1 gamell $^1/_2$ thønne kielle, 2 bencke, 1 gamell egge kiste.

Paa feire cammersitt offuer wascherhuussett findes nogenn adschellige fedder wdj 4 storre romb[4] och haffuer thisse feder weiget, som er fundet i de fire rumb, 12 lispundt. — Endt wdi eett rom findes nogenn dun; ther forudenn er staaendis $1^1/_2$ thønne dun.

Vdi wascherhuussett weed fadeburdtstuffuenn.

1 jernn offuenn, 2 schiffuer, 1 langh egge rollebordt adt rulde kleder paa, 1 winfadt adt bade wdj, 4 brygge baller, 1 stortt schaff, 2 hyller paa weggenn, 3 bencke, 1 stor gamell danscher kiste, 1 øsse kar.

Vdi prindtzsens waschers camers.

1 jernn offuen, 2 schiffuer, 1 benckh.

Vdi sloedtzs herrenns kieller.

1 skiffue.

Vdi prindtzsens cammers.

2 schiffuer, 2 lange kiste bencke, 2 smaa bencke, røtt gamelltt klede omkringh paa weggen, 1 gamell grøn fløiells himell.

Vdi prindtzsens senge cammers.

1 schiffue, 2 kiste bencke, 2 sla bencke, 2 smaa brandt jernn, 1 brandt thiuff, 1 lidenn benckh, røtt klede omkringh paa weggen, 4 bolster dynner, 3 bolster hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 dreiells dun dynne, 1 mellett leruis[5] himell offuer schiffuen, gamell, 1 sengestedt medt himmell, 1 korffue sengh.

[1] Skotsk (?). [2] Cypres. [3] Rygstykke. [4] Det følgende er en senere Tilføjelse. [5] Lærreds.

Vdi renthmesters cammers.

2 schiffuer, pernelle och bencke rundt omkringh.

Vdi sengh cammerssitt.

3 bolster dynner, 2 bolster hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 2 sengkleder, 1 slabenckh, 1 pernelle sengestedt medt himell, 1 lidenn kistebenckh, 1 liden benckh.

Vdi canntzsellers cammers.

3 schiffuer, 1 sengestedt, 1 slabenckh, 1 brandt thiuff, pernelle och bencke runtt omkringh, 1 schermbrett, 1 gamell grønn bryggers arlosch[1] himmell, 1 benckh, 3 bolster dynner, 2 bolster hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 rye, 1 sengkledt.

Vdi hertugh Vlrichs cammers.

2 senge medt himmell, 3 schiffuer, 1 slabenckh, 1 brandt jernn, 1 brandt thiuff.

Offuer Prindtzsenns och hertugh Vlrichs cammers.

3 sengestedt, 3 bencke, 2 korffue sengh, 1 schiffue.

Vdi kirckenn.

2 storre messings liussestager med kongens och dronningens waaben paa, 1 grøntt gyldenn støcke messehagell med ett crucifex, 1 gullgyldenn støcke messe hagell medt nogen perller paa, 2 messe hagell medt røtt fløiell medt gülden bordt, 1 sortt fløiells messehagell, 1 gamell messe serckh, 1 røtt fløiels alther klede med kongens och dronningens waabenn paa, gamelltt, 2 støcker aff eett messehagell, er apostell stocke paa, 2 forgilltte kalckh medt thw forgyllthe dysch, 1 sølff win kande paa en halff pott medt kongenns waabenn paa, 1 sølff aulas[2] budickh medt ett crucifex, 1 lidenn sølff win flasche att haffue win wdj thill siugt folckh, 1 lidenn sølff win kande, 1 lidenn sølff forgylltt compas, 1 thimglas, 1 dannsch bibell, 1 graduall, 1 psalmebogh, 1 lidenn wisser, 1 stoell bagh altheritt, som schellemesterne[3] wdj stodt, aff wogenn schudt, 1 stortt schaff bagh

[1] Formodentlig arrasch, se ovfr. [2] Aflads. [3] Skælme, dvs. Lovovertrædere.

altheritt, aff wogennschudt, 1 stoell medt 3 thrin, røtt anttrougenn[1] medt gulldt boghstaff, 2 leruis alther dugge, 1 posse thill the arme aff sortt arlasch, 1 lidenn grøn bodickh thill affladt, 1 kiste adt legge kleder wdj, 1 messings døbe kielle medt en fodt af wogenschudt, 1 bagstoell medt eett røghstøcke, 1 orgeuerckh, wferdigt.

Vdi konn. maitt.s stoell.

2 lange sortte gamell fløiells bencke dynner, 1 gamelltt sortt thappett aff fløiell, wnder forrit medt dunkligh, 2 støcker gamelltt islandhs waldmen att staae paa.

Vdi dronningenns stoell.

4 smaa sortte gamell fløiells hynner, 2 sortte gamell fløiels thapetter medt dunnkligh wnder forrit.

Vdi thornnitt.

2 storre klocker, 2 smaa klocker wdj spirett, 1 seyer werckh medt sin thilbehøringh.

Vdi klockerenns cammers.

1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 2 sengkleder, 1 sengestedt, 1 gamell gryde, 1 schenckh schiffue, 1 røghstoell.

Vdi apotheckett.

1 slabenckh, 2 schiffuer, smaa, runtt omkringh medt hyller adt sette krucker och boddicker paa, 1 kackeloffuenn, 1 schaff medt 2 romb, 1 bagstoell, 4 thin disteler kolber medt 4 thin hielmer, 4 kielle, som apotheckerne bruger, smaa och storre, medt 3 kobber rør, 1 illdt thangh, 1 illdtschee, 1 jernn thiuff.

Vdi gardennerens cammers.

1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dyne, 1 dreiells dun dynne, 1 sengestedt, 1 schiffue, 3 bencke, 2 bagstoelle, 1 schaff medt 2 romb.

[1] Antrukken, dvs. overtrukken.

Vdi sennghuussett.

10 hacker, 1 jernn schoffell, 2 jern spader, 2 jern senger, 5 gamell och nye saffuer, 10 gamell kniffue, 2 saxse, 6 plantte jernn, 2 kobber kande, 1 langh sliffue steen, 1 gamell liden kobber kielle paa $^1/_2$ ottingh, 7 brede bencke, 1 langh kiste medt mange romb, 1 sengestedt, 1 langh benckh, 1 korffue sengh wden bondt, 2 bencke.

Vdi gardenerens suenne cammers.

1 sengestedt, 1 schamell, 1 boldauis senge dynne, 1 gamell bolster hoffuett dynne, 1 gamell dreiels dun dynne, 2 graa sengkleder.

Vdi konn. maiett.s hiullmanndtzs camers,
som Christoffer hiullmanndt haffuer wdi anndtwordt.

25 storre och smaa naffre, wnde och gode, 2 gamell rødt naffre, thendt enne dobbelltt, 10 gamell speger bordt[1], 3 gamell hugh øxser, 4 gamell hand øxser, 2 gamell slette øxser, 4 gamell thengteller, 9 gamell bandtkniffuer, 1 gamell schiørdtsaff[2], 5 gamell handtaffuer, 15 gamell hugge jern, storre och smaa, 1 gamell fiell, 1 gamell sauglagger[3], 6 gamell høffller medt jern, store och smaa, 4 høffller wdenn jernn, gammell, 2 gammell hammer, 2 klampehager, gammell, 1 gamell illdt jernn, 2 kloffue øxser, gammell, 1 gamell lidenn jern sirckell[4], 4 sengestedt, 1 schaff medt 2 romb, 1 gamell thier kielle.

Vdi konn. maiett.s drenge cammers.

5 sengestedt, 1 gamell slabenckh, 1 gamell kistebenckh.

Vdi konn. maiett.s køckenn.

1 schiffue med eett schaff wnder, rether bencke runtt omkringh i køckenitt, 1 fire kanthedt kobber wascher kiedel i muritt, 1 stor kobber pibe i postenn i køckennitt.

Vdi huskockenns cammers.

1 gamell schiffue, 2 gamell schaffue, 1 liden gamell retter bencke, 3 gamell sengesteder, 12 haandkielle, thendt største paa en ottingh, brugeligh och wbrugeligh, 7 gamell kobber decken, storre och smaa, 2 gamell store handkielle, 1 gamell kielle paa 1 ottingh, wbrugeligh,

[1] Større Bor. [2] Skørtsav, dvs. Skovsav. [3] Savlade. [4] Passer.

2 gamell wbrugeligh ørre kielle, huer paa 1 fierringh, 2 andre gamell wbrugeligh ørre kielle, huer paa $1^1/_2$ fierringh, 2 gamell wbrugeligh ørre kielle, huer paa $^1/_2$ thøne, 1 stor kobber morther medt en jern støder, 2 brat spedt, 1 fuell spedt, 2 bradt bucke, 3 røster, 1 langh bradt pande aff kobber, 5 kocke scheer, wbrugeligh, 2 kocke kniffue, 1 øxse, 1 kaage pande aff jernn, 1 jernn schoell, 1 schuffue jernn, 1 jern koell rage, 1 thræ fodt[1], 1 stortt brandt jernn, 1 sallttkar, 1 fische kiedhsell, 1 gamell kobber riffue jernn, 1 stor jern hamer adt bancke fisch medt, 1 senneps quern, gamell, 1 gamell kobber dørslagh, 4 boldauis dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 1 dreiells senge dynne, 1 dreiells hoffuett dynner, 1 dreiells dun dynner, 6 sengkleder, 1 waldmens hoffuett dynne, 2 waldmens senge dyner, wbrugeligh, 1 gamell bolster hoffuett dynner, 4 gamell sengkleder.

Vdi rider kockens cammers.

1 gamell schaff, 1 korffue sengh, 1 schiffue.

Vdi køgmesterens cammers.

2 schiffuer, 1 sengestedt, 3 bencke, 1 kistebenckh, 1 alunsballe, 1 schab medt 2 romb, 3 hyller paa weggen, 1 bagstoell.

Vdi her kockens cammers.

1 jernn offuen, 1 schiffue, 1 sengestedt medt himmell, 1 slabordt, 7 hyller, 1 slabenckh.

Vdi kockhe drengerns cammers.

6 sengestedt.

Vdie posteie baggerens cammers.

2 schiffuer, 1 schaff, 1 ribesteenn[2], 12 hyller, 1 bolster senge dynne, 1 gamell bolster hoffuett dynne, 1 dreiells dun dynne, 1 fyr schaff medt 2 romb.

Vdi køckennschriffuerenns cammers.

1 schiffue, 1 langh benckh, 1 sengestedt med himmel, 1 slabenckh,

[1] Trefod. [2] Rivsten, Sten til at rive noget ud paa.

1 schaff medt 2 dørre, 1 kackell offuenn, 2 boldauidhs senge dynner, 1 boldauis hoffuet dynne, 1 sengkledt, 1 bolster senge dynne, 1 bolter hoffuett dynner, 1 dreiells dun dynne.

Vdi Eddickh huussett.

1 eddicke kar paa 24 thønner.

Vdi bryggerssitt.

1 kobberpande paa 24 thøner, indtmuritt, 1 gamell wbrugeligh bryggepande paa 18 thøner, som will om giørris, 2 storre brygge kar, huer paa 38 thøner, 1 gamell homell kar paa 12 thøner, 1 gamelltt støffue kar paa 32 thøner, 1 halff winfadt adt sette øell wdj, 1 andett halfft win fadt adt sette øell wdj, paa 2 thønner, 3 løff stoff medt jernn bondt, 1 spandt medt jern bondt, 4 soer[1] medt jernn ørrer, 4 renner, 1 schuffue jerne, 1 illdt krogh, 1 øxse, 1 jernn wegge, 2 jern stenger, 3 sengestedt, 3 boldauis dynner, 1 waldmens senge dynne, 2 gamell boldauis hoffuett dyner, 1 gamel bolster hoffuett dynne, 3 gamell sengkleder, 1 gamell schindt theckenn, 1 glar løgte.

Paa redsuendenns[2] lofft.

1 sengestedt, 1 grynn kiste, 1 fleschgaffell aff jernn, 1 slabordt, 1 lidet schaff, 2 bencke, 1 stoell, 1 sie, 1 bismer, 4 gamell liusse kister, 1 lidenn schiffue, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuet dynne, 1 dreiells dun dynne, 1 dreiells sengkledt, 1 stor hengede schoell wegt medt 6 jernn bondt och 3 blylodt, 2 storre ther eblantt, huer paa 8 lispundt, 2 jernn lodt, huer paa 2 lispundt, 1 jernnlodt paa $^1/_2$ lispundt, 1 jernnlodt paa 4 schollpundt, 1 bly lodt paa 2 schollpundt, 1 bly lodt paa 1 schollpundt och 1 bly lodt paa $^1/_2$ schollpundt, 1 thræ schoffell, 1 gamell jern schoffell.

Vdi kornn maallerens cammers.

1 sengestedt, 1 meellkiste med 2 romb, 1 schiffue, 1 grynn kiste, 1 kobberscheppe, 1 gamell jern schoffel, 1 schaff, 2 stoelle, 4 maalle thøner till rugh, biugh och haffre, 2 spundt[3] medt jern bondt, 8

[1] Saa, en Tønde, aaben i den ene Ende. [2] Forvalter eller Husholder. [3] Spand.

schaffer, 2 korn windt medt thieris thilbehøringh, 1 bolster dynne, gamell, 1 bolster hoffuett dynne, 1 boldauis hoffuet dynne, 1 schindt theckernn, 1 graa sengkledt.

Vdi røghuussett.

1 langt bordt, 2 retter bencke, 2 gamell brandt jern medt 6 fødder, 1 flesch gaffell.

Vdi borgestuffuenn.

1 stor jernn offuenn, 10 schiffuer, 1 schenckh schiffue, 2 schaff wdj muren medt laas, 1 sengestedt, 1 liden schamell, 1 stor thudt kande thill the fattige, 15 bencke, 1 dreiells senge dynne, 1 bolster hoffuitt dynne, 1 boldauis dynne, 2 boldauis hoffuet dyner, 2 sengkleder, 6 breder adt legge emellom schiffuer.

Paa canncellie.

6 schiffuer, 6 sengestedt, 1 slabenckh, 8 bencke, 19 storre och smaa formallitt thaffller[1], 6 senge schamell, 6 bolster dynne, 6 bolster hoffuett dynner, 4 gamell sardugs dun dynner, 2 dreiells dun dynner.

Vdi junckernns cammers offuer canncelliett.

2 schiffuer, 1 wdthragt schiffue, 6 bencke, 1 slabenckh, 25 gamell bolster senge dynner, 17 gamell bolster hoffuett dynner, 33 boldauis senge dynner, brugelig och wbrugeligh, 26 boldauis hoffuet dynner, brugelig och wbrugeligh, 9 dreiells senge dynner, 4 dreiells dun dynner, 1 sardugs dun dynne, 4 dreiells hoffuett dynner, 33 sengkleder, brugeligh och wbrugeligh, 5 gamell waldmens dynner, 4 gamell waldmens hoffuett dynner, 1 rye[2], 1 kusmagers sengkledt.

Vdi junckerns senge cammers offuer cancelliett.

3 sengestedt medt himell, 4 sengestedt forudenn himell.

Offuer junckerns cammers.

2 schiffuer, thendt enne wden fodt, 3 bencke, 3 sengestedt, 1 lidenn schammell, 1 gamell korffue sengh, 1 slabenckh, 1 bolster senge dynne, 1 bolster hoffuett dynner, 2 boldauis hoffuett dyner, 1 dreiells dun dynne, 1 dreiells senge dynne, 1 huidt rye, 1 sengkledt.

[1] Malerier. [2] Tæppe.

Paa Orbens camers.

1 slabenckh, 1 slabordt.

Vdi wascherhuussett weed borgestuffuen.

1 kobber kielle, indtmuritt, 1 gamell kielle paa 1 ottingh, 4 boldauis senge dynner, 2 boldauis hoffuett dynne, 2 gamell waldmenns hoffuett dyner, 1 dreiells hoffuet dynner, 1 gamell kusmagers sengkledt, 1 gamell rye, 1 gamell dreiells sengkledt, 1 gamell graa sengkledt.

Vdi Iacop Kieldersuendtzs camers.

1 sengestedt, 1 lidenn schiffue, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 2 sengkleder.

Vdi thenndt nye kielder wnder wascherhuussett.

10 win fade adt legge øell wdj, 1 brødt kiste.

Vdi gangenn bagh wascherhuussett.

1 gamelltt kobber schur, 2 storre gamell junger medt jern lencker, 2 gamell store rener naffller, 1 gamell beslagen thacke hiull, 1 stoer sie, 1 liden sie, 2 win sluffuer[1], 1 langh jern bordt med en thræ stangh wdj.

Vdi salltkiellerenn.

9 salltt kar, store och smaa, brugelig och wbrugeligh, 7 ballger aff win fade adt salthe kiødt i, 2 hugge bencke, 1 giebordt.

Vdi slotthenns bagers.

1 schiffue, 1 slagbordt, 3 bencke, 1 stortt degenn through[2] medt 2 decken, 1 soe medt 2 jernn ørrer, 3 brødt hyller, 1 degenn kniff, 1 stor jernn krogh, 1 stor jernn schoell, 1 lidenn røst, 1 thræ fodt, 2 sengestedt, 1 jern bondenn spandt, 2 kobber kielle, thendt enne paa 1 thøne, thendt andenn paa 1 fierring, 2 smaa througe, 1 boldauis senge dynne, 2 gamell boldauis hoffuett dynner, 1 kusmagers sengkledt, 2 sengkledt, 1 bolster senge dynne, 1 dreiells hoffuett dynne, 1 rye.

[1] Vinslug, Lædersæk til Vin. [2] Dejnetrug, dvs. Dejgtrug.

Vdi konn. maiett.s bagers.

1 stor degenn through medt deckenn, 1 fyr schiffue, 2 slabenckh, 1 kackeloffuenn, 2 bencke, 1 fierings kielle, 7 brødt fieller, 1 brødt schaff, 2 haar solldt, 1 soe medt jernn ørrer, 2 stripper, 2 spande, thendt enne medt jern bondt, 2 baller, 2 kobber dør for bagoffuenn, 1 bolster dynne, 2 bolster hoffuett dynner, 1 gamell dreiells dynne, 2 boldauis dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 3 sengkleder, 1 rye.

Vdi sølff cammerssitt.

1 langt boer med 2 schofflader, 1 slabenckh, 1 gamell schiffue, 1 stortt schaff medt 4 døre, laasse for 3 dørre och 2 schofflader, 2 sengestedt, 2 bencke for Sengene, 1 brandt jernn, 1 illdt sche, 1 brandt thiuff, 1 stor formallitt flasche, 2 kredense foer[1], 1 stor grøn hylle, 1 bolster senge dynne, 1 kobber kielle, 1 bolster hoffuett dynne, 1 dreiells dun dynne, 1 boldauis senge dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 1 dreiells hoffuett dynne, 1 sengkledt.

Neste cammers offuer sølff cammersitt.

2 schiffuer, 1 sengestedt medt himmell, 1 korffue sengh, bencker runtt omkringh, røtt klede omkringh weggerne i schorstens cammersitt, 1 gulldt bryggers arlasch himell offuer schiffuen och 1 gammelltt røgh støcke aff thedt same, 1 bolster senge dynne, 2 bolster hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 dreiells dun dynne.

Øffuerst offuer sølff cammerssitt.

5 sengestedt, thendt enne medt himell, 1 schiffue, 2 korffue senge, 4 bolster senge dynne, 2 bolster hoffuett dynne, 3 boldauis hoffuett dynner, 1 boldauis senge dynne, 1 kusmagers sengkledt, 3 sengkleder, 1 theppett sengkledt.

Vdi schriffuerstuffuenn.

5 schiffuer medt schofflader, 1 schiffue wden schofflade, 2 sengestedt medt himell. 2 slabenckhe, 4 schaffue, 4 kister bencke, 1 grøntt bogschaff, 4 hyller, 3 bencke, 4 winduers fielle, 3 stolle, 2

[1] Hylster til en Kredens, antagelig en Fuldmagt eller en Anbefalingsskrivelse ell. lign.

fyrkister, 3 sortte fielle med gulle bogstaffuer, 1 bagstoell, 1 stortt schriff brett, 1 gamelltt beslagene schrin, 1 lidett egge schaff medt laas, 1 breff schrinn, 2 brandt thiuff, 1 illdt schee, 1 kobber schod i en schorsten, 5 bolster senge dynne, 5 bolster hoffuett dynner, 1 dreiells hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 nørbergs[1] sengkledt, 1 kusmagers sengkledt, 2 gamell wbrugeligh puster.

Vdi jernn cammerssitt weedt schriffuerstuffuen och paa lofftedt.

1 stor fyr kiste wdenn laas, 1 gamelltt sortt wegt fløiells bencke dynner, 1 sortt sardugs hynne wardt[2], 1 stor gamell brun thappes himell medt duelckh wnder, 1 sortt engelst himell medt frendhser och kappe omb, 2 schiffuer, 2 messings sprøtter, 1 bismer, 2 schørtt sage, 31 allen røtt engelst med nogen huller paa, som haffuer werritt opslagen wdj kroningen i Kiøpnnehaffnn, 31 leer spande, 2 gamell sortte engelst bencke dyner wardt, thendt enne 6 allen 1 q[3], thendt anden 3 allen 1 q[3], 1 gamell bradt windt, 3 gamell sortte engelst hynne wardt, 2 bencke.

Vdi jernn kiellerenn.

5 jernn stenger, 1 jern kolckeloffuen medt en jernn fodt, 1 gamell beslagenn kiste benckh, 1 stortt krom kobber rør, 3 kobber bøsser, 1 stor kobber hanne, 3 kobber rør, 3 par jernn hand kloffuer[4] medt en jern bolltt, 2 fodt lencker med bøgller wdi, 3 jern lencker, store och smaa, 1 kobberpibe, 1 allen langh, 1 kobber pibe, 1 korther[3], 3 jernn kielle kroge, 3 jernn hacker.

Vdi thendt liden staldt nest schriffuerstuffuen.

1 stoer kiste, 1 gamell sengestedt, 1 schamell, 1 boldauis dynne, 1 boldauis hoffuett dynne.

Vdi thedt huide cammers.

2 schiffuer, 3 lange bencke, 2 sengestedt medt himell och fodt schamell, 1 brandt thiuff. — gamelltt grøntt klede omkringh weggenn, 2 bolster senge dynner, 2 bolster hoffuett dyner, 2 sardugs dun dyner.

[1] Nürnbergsk. [2] Vaar. [3] Kvarter. [4] Klove, dvs. Bøjler.

Vdi sloedtzsherrenns stalldt.

3 sengested, 1 schiffue, 1 lidenn jernn offuen, 1 gamell kiste benck, 1 lidenn stoell, 1 illdtsche, 1 øxse, 4 bencke, 2 bolster dynne, 1 boldauis dynne, 1 dreiells hoffuett dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 1 kusmagers sengkledt, 1 groff dreiels sengkledt, 1 rye, 1 sengkledt, 1 stoer kiste, 1 jernn lampe.

Vdi rustwogennstalldt.

1 langh sie, 3 sengestedt, 3 bencke, 1 dreiells dynne, 3 sengkleder.

Vdi konn. maiett.s schreders cammers.

2 schiffuer, 3 sengestedt medt en fodt schallmell[1], 3 bencke, 1 brandt thiuff.

Vdi schreder suenne cammers.

12 sengestedt, 10 sengestedt, er samen slagenn aff deller, 2 schiffuer, 5 lange bordt, 3 bencke.

Vdi slotthenns kleinsmedt cammers.

1 ambolltt, 1 sperhage, 1 blas balge, 1 werckhstedt, 3 storre hammer, 2 sengestedt, 1 slabenckh, 3 boldauis senge dynner, 1 gamell bolster dynne, 5 boldauis hoffuett dynner, 6 sengkleder.

Vdi snidkerens cammers.

40 stolle, 1 sengestedt, 3 heffile benckh, 1 boldauis dynne, 1 boldauis hoffuett dyne, 3 sengkleder, 1 kusmagers sengkledt.

Vdi glarmesterns cammers.

1 bly windt, 4 jern schruer till winden, 1 stor gamell jernn støbe sche, wbrugeligh, 1 gamell bly saxs, 1 gamell kobber saxs, 4 gamell krosser, 1 gamell støbe jern, 1 gamell støbe kleme, 1 lidenn bolltt, 1 gamell sperhage, wbrugeligh, 1 sengestedt, 2 werckh schiffuer[2], 1 sie, 1 gamell kiste benckh, runtt omkringh med hyller adt sette glas paa, 1 benckh, 1 gamell bolster dynne, 1 boldauis hoffuett dynne, 2 sengkleder.

[1] Skammel. [2] Arbejdsbord.

Vdi slotzsfogdens cammers.

1 schiffue medt eett schuffllade och eett schaff wnder, 1 slabenckh, 3 kiste bencke, 2 smaa haand stolle, 1 rundt jernn for schorsteenn, 1 brandt thiuff, 1 jernn schoell, 1 sengestedt medt himmell, 1 lidenn len benckh, 1 liden kiste benckh, 1 glas løgte, 1 lidett schaff medt eett laas, 2 bolster dynner, 2 bolster hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 theppett sengkledt, 1 dreiells senge dynne, 1 boldauis hoffuet dynne, 1 rye, 10 jernn wegge[1], 2 weedt bucke, 4 krom laasse.

Vdi porthenn.

4 beslagenn spanscher kapper, 1 gamell fodt laas thill kappen, 1 sengestedt, 1 gamell slabenckh, 1 gamelltt schaff, 4 bencke, 1 lidenn schamell, 1 glar løgte, 3 laasse thil porthene, 1 langt boer, 1 kackeloffuenn, 1 røst, 1 brandt thiuff, 2 jernn liusse piber, 1 jernn schoell, 2 gamell dreiells dynner, 2 gamell bolster hoffuett dynner, 2 gamell sengkleder, 1 gamelltt schind theckenn, 1 gamell boldauis sengedyne, 1 gamell boldauis hoffuett dynne, 1 gamell kusmagers sengkledt.

Offuenn paa schollenn paa thendt nørre ende.

2 sengestedt, thendt enne med himell, 2 schiffuer, 5 bencke, 2 bolster senge dynne, 2 bolster hoffuett dyner, 1 bolster dun dynne.

Paa thenndt sønder ende.

2 sengestedt, thedt enne medt himell, 3 schiffuer, 5 bencke, 2 bolster senge dyner, 3 bolster hoffuett dynne, 2 dreiells dun dynner.

Paa lofftedt offuenn offuer.

2 schiffuer, 1 felltt sengh, 2 røgh schammell.

Vdi schorstens cammerssitt nedenn wnnder.

4 sengestedt, 3 medt himmell, 1 korffue sengh, 2 schiffuer, 1 langt bordt.

[1] Jærnkiler.

Vdi ryefogdenns cammers.

1 jernn offuenn, 1 benckh, 1 gamell kiste benckh, 1 sengestedt medt himell, 1 slabenckh, 1 fodt schammell, 1 boldauis dynne, 1 gamell boldauis hoffuett dyner, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynner, 1 sardugs dun dynne, 1 sengkledt.

Vdi Jørgenn bøssemagers camers.

1 schruffstøcke, 1 sperhage, 1 stor hammer, 1 werckstedt.

Vdi wildschøttens cammers.

1 sengestedt medt himmell, 1 fodtschammel.

Vdi eett cammers ther hoes.

1 sengestedt, 1 benckh.

Vdi arbedtzs wogennstalldt.

Sadell och bidhsell thill 2 post heste, 2 postwogenn medt thøigh thill hestenne, som bruges dagligenn, 3 anndre postwogenn, 1 lidenn beslagenn wognn till en hest medt sin thilbehørinngh, 3 arbedhs wogenn, som bruges dagligenn, 4 sengestedt, 1 dreiells senge dynne, 1 dreiells hoffuett dynne, 1 waldmenns senge dyne, 1 boldauis hoffuett dynne, 1 gamell boldauis dynne, 6 gamell sengkleder.

Vdi postwogennstalldt.

2 sengestedt, 4 boldauis dynner, 3 boldauis hoffuett dynner, 1 dreiells hoffuett dynne, 6 sengkleder, 1 langh sie.

Vdi kudtzswogennstalldt[1].

2 gammell sengestedt.

Vdi dronningenns stalldt.

1 gamell schiffue, 1 benckh, 1 stortt schab, beslagenn medt jernn.

Fidsche redschapff.

2 bode, 2 fische waade.

[1] Kuskvognstald.

Vdi sloedtzsherrens cammers.

1 dobbelltt schiffue, 1 schiffue medt en schofflade wnder, 2 grønne schaffue i murren, 1 grøntt thresur[1] medt dørre och schoffladt, 1 grøntt schaff offuen offuer, 1 lidenn firre kanthe schiffue, 1 grøn schenckh schiffue medt en jern fodt, 1 grøntt glas schab wnder winduett, 3 grønne kiste bencke, 4 andre bencke, 1 lidenn dobbelltt benckh, 1 illdtschee, 1 brandt thiuff, 1 schermbrett, 1 lidenn røst, 6 grønne støcker arasch for winduett, 3 grønne bencke dynner, 6 grøne hynner, 2 grøne schiffue theckenn, gamell grøntt engelst omkringh paa weggen, 1 messings fyrfadt.

Vdi sengh cammersitt.

1 sengestedt medt himmell, 1 fodt schammel, 1 liden schiffue medt 2 schoffladt, 1 grøn kiste benckh medt laas, 1 lidenn benckh, 1 boghyllde medt 3 romb, 1 lidenn formallett thafflle, 3 bolster dynner, 1 bolster hoffuett dynne.

Vdi drenge cammerssitt.

1 slabenckh, 1 langh hylle.

Vdi eett anditt cammers nest stuffuenn.

1 schiffue medt ett schoffladt wnder, 2 grønne kiste bencke, 1 schaff i murenn medt laas for, 3 lange hyller, 1 gammell benckh, 1 nyett breff schaff medt mange romb, 1 gulldt brøghs attlasch himell wden kappe.

Vdi sengh cammerssett ther nest hoes.

1 schiffue, 1 sengestedt medt himmell, 1 røgh schamell, 1 schaff medt 2 romb, 1 gamell guldt brøghs attlaschs himell medt kapper og frendhser.

Vdi eet cammers ther nest hoes.

1 slaghbordt, 2 bencke, 3 hyller.

[1] Tresor, Skab.

Vdi eet cammers nest offuenn offuer paa thendt wenster haandt.

2 sengestedt, 1 schiffue, 1 lidenn benckh, 2 gamell bolster dynner, 2 gamell bolster hoffuett dyner, 2 sengkleder, 1 rye.

Vdi eett anndett cammers thuertt offuer for.

1 stortt schab medt 4 romb, 1 oste hecke[1], 1 fyrkanthe schab medt leruitt[2] omb, 6 hyller.

Øffuerst offuer paa drenge cammersitt.

2 sengestedt, 1 schiffue, 1 benckh, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 1 gamell boldauis senge dynne.

Vdi schrederenns cammers.

1 schiffue, 1 sengestedt, 1 jernn offuenn, 1 benckh, 1 røgh schamell, 2 stolle, 1 bolster senge dynne, 1 bolster hoffuet dynne, 1 dreiells dun dynne, 2 boldauis hoffuett dynner, 1 boldauis senge dynne, 1 kusmagers sengkledt, 1 sengkledt.

Vdi konn. maiett.s och dronningens cammers paa slottedt och wdi diurhaffuenn och i konn. matt.s thendt liden stalldt er inthedt bleffuenn inuenterit epffter konn. matt.s befallingh, som Iacob Trolle och Peder Mundt haffuer berett, adt hans maiett.s icke wille haffue inuenterit.

Wdi Jegergaardenn.

Vdi jegermesterens cammers.

2 schiffuer, 1 benckh, 4 sengestedt, 1 stor kielle, 1 brandt jernn.

Vdi beslaa smedenn.

1 ambolltt, 1 dobbelltt belge, 1 sperhage, 2 sengestedt, 1 halskiede[3].

Vdi konn. maiett.s stalldt.

Vnder staldmesterens cammers.

4 schiffuer med bencke omkringh, 8 sengestedt, 9 gamell boldauis senge dynner, 1 gamell bolster senge dynne, 10 gamell boldauis

[1] Hylde til at tørre Ost paa. [2] Lærred. [3] Halslænke.

hoffuett dynner, 10 gamell wbrugeligh sengkledt, 1 brandt thiuff, 3 jernn lamper.

Vdi sadelknechtens cammers.

1 schiffue, 1 sengestedt, 2 boldauis dynner, 3 boldauis hoffuett dynner.

Paa staldmesterens cammers.

3 schiffuer, 2 slabencke, 10 bencke, 1 lidenn stoell, 2 brandt jernn, 3 breder for winduer, 1 sengestedt medt himmell, 1 bolster dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 1 sardugs dun dynne, 1 theppett sengklædt, 2 boldauis senge dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 2 sengkleder.

Offuer suenne cammersett.

8 sengestedt, 4 gamell wbrugeligh boldauis dynner, 2 gamell wbrugeligh bolster dynner, 3 wbrugeligh sengkleder.

Wdi beridergaardenn.

Vdi Jørgen beriders lossementhe.

1 stoer kiste, 4 bencke, 1 schiffue, 1 kackeloffuenn, 2 kiste bencke, 1 schaff, 1 bolster senge dynne, 2 boldauis hoffuett dynner, 2 sengkleder, 1 dreiells sengedynne, 1 boldauis hoffuett dynne, 1 boldauis dynne, 1 dreiells dun dynne.

Vdi Marckus sølff poppes cammers.

1 sengestedt, 1 schiffue, 1 gamell slabenckh, 2 bencke.

Wdi Hillerodt.

Hoes Peder Hiullmanndt.

2 boldauis dynne, 2 boldaus hoffuett dynne, 2 graa sengkleder.

Hoes Johann Wrthegaardtzmanndt.

1 boldauis dynne, 2 boldauis hoffuett dynner, 1 kusmagers sengkledt.

Vdi thenndt gammel krogh wdi junckernnes camers.

1 jernn offuen, 1 lidenn schenckh schiffue.

Vdi thenndt nye borgestuffue.

1 jernn offuenn, 3 lange bencke.

Vdi thenndt gamell borgestuffue.

1 sengestedt, 1 schiffue, 2 lange bencke, 1 langt bordt.

Endt findis wdi adtschellige camers
som junckernne ligger wdi.

4 gamell schiffuer, 6 sengesteder.

Findes staldenn wdi thenndt gamell kroe fuldferdigh, som er 36 romb.

Vdi bødkerhuussett.

1 schiffue, 1 slabenckh, 7 øxser, 1 hugh øxse, 2 thengsell, 2 kindt jernn, 5 jernn schoffuer, 3 bondhager, 4 bondtkniffue, 6 jernn ringer, 3 spegerbordt, 3 heffller, 1 sagh, 1 krossell, 4 sirckell[1] — er allttsammen gamelltt och wbrugeligt.

1 boldauis dynne, 1 boldauis hoffuett dynner, 2 gamell sengkleder.

Vdi kapelmesterenns gaardt.

Vdi kalckelstuffuen nest køckennitt.

1 schiffue, 2 bencke, pernelle rundt omkringh stuffuen, 1 slabenckh, 1 jernn offuenn.

Vdi sengh cammersitt nest hoes.

1 fyr schiffue, 2 bencke, pernelle omkringh weggenn, 1 laas for dørenn.

Vdi eett lidett cammers ther nest hoes.

1 sengestedt med himmell, 1 laas for dørren.

Vdi køckennitt.

1 rette schiffue, 2 bencke, 1 laas for dørren.

Vdi spiskiellerenn.

1 retter benckh, 1 oste hyllde.

Vdi eett cammers offuer kielleren.

1 sengestedt.

[1] Cirkel, dvs. Passer.

Vdi schollenn.

3 sengestedt, 1 kackeloffuenn, 1 lidenn schiffue, 2 bencke.

Vdi eett cammers nest porthenn.

1 schiffue, 1 sengestedt, 2 bencke.

Vdi mester Anndersis huus.

1 jernn offuenn, 1 sengestedt, 1 slabenckh, 1 liden gamell schiffue, 4 bencke.

Vdi Doctor Iacops huus.

1 jernn offuenn, 1 sengestedt medt himmell, 2 schiffuer, 1 slabordt, 2 bencke.

Vdi thenndt gaardt, som hertugh Vlrichs heste stoedt.

5 schiffuer, 5 sengestedt, thendt enne med himmell, 4 bencke.

Vdi thenndt nye krogh
vdi juncker cammers.

1 schiffue, 2 bencke, 1 jern offuenn.

Camer paa thenndt høygre haandt fra juncker camersitt.

1. kammer: 1 sengestedt.
2. kammer: 1 sengestedt.
3. kammer: 1 sengestedt.
4. kammer: 1 sengestedt.
5. kammer: findes inthett wdi.
6. kammer: 1 sengestedt, 1 benckh.
7. kammer: 1 sengestedt, 1 benckh.
8. kammer: 1 sengestedt.
9. kammer: findes inthett wdi.

Vdi Marschalckens stuffue.

2 sengestedt, 1 schiffue, 3 bencke.

Cammers paa thenndt wenster haand.

1. kammer: 1 schenckh schiffue.
2. 3. 4. 5. kammer: findes inthett wdi.
6. kammer: 1 sengestedt wden bondt.
7. 8. kammer: findes inthett wdi.

Vdi krogmandenns stuffue.

1 sengestedt.

Vdi borgestuffuenn.

1 kackelloffuenn, 3 schiffuer, 3 bencke.

Cammer paa thenndt høygre haandt fraa borgestuffuen.

1. kammer: findes inthett wdi.
2. kammer: 1 sengestedt.
3. kammer: 1 sengestedt.
4. kammer: 1 sengestedt, 1 benckh.
5. kammer: 1 sengestedt, 2 bencke, 1 schiffue.
6. kammer: 1 sengestedt.
7. kammer: 2 sengestedt.

Vdi schenckenns stuffue.

1 schiffue, 1 sengestedt, 3 bencke.

Vdi thedt cammers, som Jørgen Vrne haffde.

1 schiffue, 2 sengestedt, 3 bencke.

Vdi staldenn findes krybbernne paa begge sider fuldferdigh, som er 42 romb.

Vdi slotthenns smede.

3 ambolther, 1 jernschruff støcke, 1 par smede bellge, 1 dobbelltt bellge, 1 stor sperhage, 2 naffile kramper, 2 støckh jernn, 1 für spade, 2 esse quoste[1], 2 forhammer, 2 naffile hammer, 36 dørslaugh, ther eblandt 4 klouff jernn[2], 8 haandhammer, 1 jernn kulle, 4 sirhammer[3], 3 fust hammer[4], 12 nauffile though[5], 28 thenger, storre och smaa, 1 wnderlaugh, 1 illdsche, 12 thangh kroge, 8 propper adt sla hull paa hamer medt, 1 jernn schoffell, 1 saae[6], 2 former i essen, 1 schiffue, 1 jern illdsche, 2 gamell bencke, 1 sengestedt, 1 bolster senge dynne, 1 bolster hoffuett dynne, 1 dreiells dun dynne, 1 dreiells sengkledt, 2 boldauis dynner, 3 boldauis hoffuett dynner, 1

[1] Koste. [2] Bøjlejern. [3] Eller Sidehammer, maaske en kortskaftet Træhammer, som Kobbersmedene brugte. [4] Af Faust, en Næve; en kort Hammer, som Kobbersmede benyttede. [5] Nagletog, dvs. Naglekrampe. [6] En Tønde, aaben i den ene Ende.

bolster hoffuett dynne, 1 dreiells hoffuett dynne, 1 waldmens senge dynne, 4 sengkleder, 1 kusmagers sengkledt, 1 rye, 1 kackeloffuenn, 1 wggell[1] medt 2 lencker.

Vdi hoffslar smede[2].

1 ambolltt, 1 sperhage, 10 thenger, storre och smaa, 1 forhammer, 3 sirhammer, 3 haand hammer, 12 brode hammer, 1 fust hammer, 2 nauffile though, 1 wnderlaugh, 1 ildspedt, 1 esse kost, 3 oprømer, 1 kobbettell, 5 thangh kroge, 1 dobbelltt bellge, 1 form i essenn, 1 bugh lencke.

Vdi mester Iacop Badschers lossementhe.

2 bencke, 1 slabenckh, 1 schiffue, 1 kackeloffuenn.

Vdi Annders spormagers lossementhe.

1 kackeloffuenn, 1 schiffue medt 2 bencke, 1 sengestedt, 1 fodtschammell, 1 kistebenckh, 1 lidenn slaschiffue, 2 boldauis senge dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 2 sengkleder, 1 esseform, 1 werckhstedt, 1 ambolltt.

Vdi slotthenns mølle.

1 jernn offuenn, 1 langt fyr bordt medt bencke omkringh, 1 fyr schiffue, 17 jernn bicker, 1 jernn kølle, 2 jernn stenger, 1 tholldt kiste adt legge meell wdi, 1 jernn lampe, 1 gamell jernn scholl, 1 kobber tholldt kar, 3 querner medt alldt thieris thilbehøringh, 2 sengestedt, 2 boldauis dynner, 2 boldauis hoffuett dynner, 1 gamell wbrugeligh schindt theckene, 1 gamell sengkledt, 1 kusmagers sengkledt.

Vdi slagtherhuussett.

1 jernn offuenn, 1 sengestedt, 2 bencke, 1 gamelltt langt kar adt scholle suin wdi, 1 kalue krogh, 2 kiødt øxser, 2 soer medt jernn ørrer wdi, 2 kieldt kroghe, 8 slagte bomme medt linner, 1 gammelltt fyr schaff medt hengseller. 1 lempeligh thræfodt, 1 kobber kielle paa 1 thønne, gamell, 1 kielle, indemuritt, paa 6 thønner, 1

[1] En Klods, til hvilken man som Straf lænkede Mennesker. [2] Beslagsmedie, af Hov.

gammell fierinngs kielle, 1 kielle paa $2^1/_2$ thønner, 1 jernn rage, 4 slagte bencke, 1 blodt bøtte, 2 schaff jernn, 39 kroge adt henge suin paa, 4 jernn bolther adt sette wnnder stude, naar de slagter, 1 tharm kiste, 1 dreiells dynne, 1 dreiells hoffuett dynne, 2 kusmagers sengkledt, 1 gammell boldauis dynne, 1 gamell boldauis hoffuett dynne, 2 sengkleder, wbrugeligh.

Vdi Casper sadelmagers lossemennthe.

2 schiffuer, 1 sengestedt, 1 benckh, 4 boldauis dynner, 4 boldauis hoffuett dyner, 5 sengkleder.

Vdi wogennhuussett.

6 sengestedt, 2 medt himmell, 9 lange bordt, 6 lange bencke.

Vdi fogelhuussett.

2 schiffuer, 4 bencke, 2 kackeloffuene, 1 sengestedt, 1 slabennckh, 1 schab aff fyr.

Vdi Mester Per Schreders cammers.

2 jernn offuenn, 1 slabenckh, 1 schiffue, 1 sengestedt.

Vdi Baldtzser Schreders lossementhe.

1 schiffue.

Vdi laadmagerens[1] lossementhe.

1 schiffue, 1 sengestedt, 1 heffile benckh, 1 jernn offuenn.

Vdi mester Christenns gaardt.

2 schiffuer, thendt enne medt schoffladt, 2 bencke.

Thette epfftherschreffnne findes wdi Stennollttzs mølle.

1 schiffue, 1 pannelett benckh, 1 støcke pannell paa weggenn, 1 kackeloffuenn, 1 sengestedt, 1 jernn stangh, 1 jernn kodt fodt, 1 jernn kølle, 1 bøsse messell, 12 bilde jernn[2].

Vdi konn. maiett.s cammers.

1 pannellett benckh, 1 lidenn benckh, 1 støcke panell paa weggenn, 1 slaugh aras for dørenn, 1 laas for cammers dørenn i stuffuen.

[1] Den, der laver Lavetter. [2] Skærpejærn.

Wdi laadgaarden Faurhollm.

Vdi konn. maiett.s cammer.

3 schiffuer medt bencke runtt omkringh, ther eblandt 1 rundt schiffue, 1 slabenckh, 13 smaa høye kobber kielle medt deckenn och forthinnett indenn wdi, 2 smaa schrin, wbeslagenn, som bruges thill køckenn wogenn, 2 thorthe pander medt theckenn, 1 lidenn small kobber bra pande, 1 gamell kobber sterthe pande, 1 lidenn illdt gaffell, 1 lidenn illdt rage, som hør paa thendt koge wognn, som er komen aff lanthe Misenn[1], 28 for mallitt thaffller[2] medt adtschellige hestorier, smaa och storre, 1 beslagenn kiste medt jernn, pannellitt bencke rundt omkringh i 2 cammers, saa ner som bagh dørrenn.

Vdi fogdenns cammers.

1 schiffue aff fyr, 1 schab forudenn laas, 6 krome laasse, 3 sengestedt, 2 kiste bencke, 1 schorstens ancher jernn, 13 grimer medt dobbelltt jernnschaffte, 1 jernn stangh.

Vdi melcke deyens cammers.

2 kister aff fyr, 5 sengestedt, 1 lanngh benckh, 8 gamell sortte engelst kobber, som bruges thill pigher, 1 gammell sigte solldt.

Vdi køckennitt.

1 stor gamell kobber kielle paa 1 thøne, 1 gamell kobber kielle paa 1 fierringh, 4 gamell passeligh storre och smaa kobber kielle forudenn been, 3 gamell kobber kielle medt been, 1 lidenn jernn bradt spedt, 4 jernn thræ føder, nogitt storre, 1 jernn røst, 2 hanndkroge, 8 kobber fade, 1 retter benckh.

Vdi borgestuffuenn.

1 stor jernn offuen, 3 schiffuer medt bencke, 1 glar løgte, 12 knabstobe, 10 hiull rocke, brugeligh.

Vdi melckh stuffuenn.

1 brøgge kielle paa 4 thøner, 1 kieldt paa $1^1/_2$ thønne, 1 kielle

[1] Meissen. [2] Malerier.

paa 1/2 thønne, 1 jernn offuenn, 114 melckh througe, 8 melckh soer, 2 wandt soer medt jern ørrer, 10 beslagenn melckh spande, 1 jern bunden kierne och en winde ther hoes, 2 kierne ther forudenn, wbrugeligh, 8 oste kar, 1 oste perse aff thræ, 1 balge, bruges wnder oste persenn, 1 melcke strippe, bebunden medt jern, 2 fløde bøtter, 10 hegeller.

Paa kornn lofftedt.

1 schiffue, 3 maalle thønner, 1 scheppe, 3 kornn harper, 5 gamell beslagenn rust wogenn hiull, 3 gamell plouge, huer til 4 heste, 9 schier jernn medt 6 smaa bolther, 4 riste jernn och 1 schier jern, 11 gammell hackels kniffue, 2 haannd øxser, 2 hugh øxser, 4 storre och smaa naffre, 1 spegerbordt, 1 hugge jernn, 1 haar hammer, 1 jernn bolltt, 1 schørtt saugh, 1 buge saugh[1], 1 haannd saugh, 2 jernn kebler thill hager, 3 jernn forcke, 2 gamell smedt bellger, 2 jern brende adt brende adschellige quegh medt, 2 fuldferdigh korne winder, 5 gamell wbrugeligh rydsche sleder, 1 jernn wegge.

Adtschellighe thingest, som findes paa forne laadtgaardt.

1 seyeruerckh medt klocke och sin thilbehøringh, 2 beslagenn arbedhs wogenn, 1 hackels kiste, 2 spansche kapper, 4 harrer medt jernn thender, 2 gamell jernn spader, 272 jernn lencker wdj øxsenn och koestallen, som feett bindes wdi, 2 storre laasse for porthenn, 3 par hønner och 2 par haner, 2 arbedhs heste, 2 gamell bolster dynne, 2 gamell bolster hoffuedt dynner, 15 gamell wbrugeligh boldauis dynner, 20 gamell wbrugeligh boldauis hoffuett dynne, 9 gamell wbrugeligh graa hoffuett dynner, 1 gammell dreyells dyner, 1 gamell dreyells dun dynne, 46 gamell wbrugeligh sengkleder, 12 par blaargarnns lagenn, 2 gamell schiffue dugge, 3 gamell handkleder.

[1] Buesav.

Thenne epfftherschreffne beholdingh findis paa Frederichsborgh och paa ladgaardenn Faurhollm thenndt 2. Januarij anno 1597.

Rugh och meell 20 lester 3 pundt 1 scheppe, biugh och malltt 21½ lester 2½ pundt 1 scheppe, haffre 327 thønner, huedemeell 7 thønner, smør 26½ thønner, slagte øxsenn 1, storre øxsenn 31, stude aff thedt samme aartt 27, vnge studtlingh 6, studtkalffue 29, gammell thiure 5, thiurkalffue 2, køer 84, quier 39, quiekalffue 26, faar och lamb 135, wedder och bucke 5, hønns 120, suin, gamell och wnge 58, griisser 38, flesch 163 sider, suinhoffder 12, suin røgger 11, oxsekiødt 5½ kropp, faarkiødt 330 kropper, gaassekiødt 105 kropper, silldt 1½ lest 3 thøner, norlanndhsfisch 5 thønner, laxs 1½ fieringh, aaell 1½ thøne 1 fieringh, bergerfisch 10½ schippundt 4 lispundt, fløneder 13,500, huillinngh 19,250, cablaugh 30 worder, rocker 150, biuggrynn 10 thønner, lønnborger sallt 2 thøner 3 schepper, boye salltt 4 lester 5 thøner, brødt 20 thønner, ger øell, suer øell och spisøell 11½ lester, edicke 9 thønner, hommel 2½ schippundt, 5 lispundt, suin jester 1 ottinngh, oxsehuder 6 huder, thierre 3 thønner, fyr sparrer 34½ thyllther, deller 60 thyllther, murstenne 28,500, thagsteenn 2500, kalckh 25 lester, gamell heste 10, foller i thredie aar 12, foller i annditt aar 9, heste føell 8, hopper, wnge och gamell, 53, meer føell 8.

Huis auffllenn thill laadegaardenn annbelangenndis er, thenndt findes wdi straaen wdi ladernne wdtafftorschenn, och Peder Mundt ther for i sinn thidt adt giørre regennschapff.

Ithem huad rughsædenn belangher och nu findes i jordenn, som schall werre 3½ lester 5 pundt rugh, epffter Jacop Throlles och schriffuerens berettninngh, ther for Peder Mundt wdj frembthidenn adt giøre regenschapff, som thedt sigh bøer.

Sammeledis haffue wy werritt offuer werinndes, adt Jacop Throlle thill Peder Mundt haffuer leffueritt en jordebogh paa alltt Frederichsborgh sloedtzs wisse indkompst, thesligeste huis konghebreffue och thuene register bøger paa samme kongh breffue, som forschreffnne slott och lhen er anrørrindes. Och haffue wij medt Jacop

Throlle och Peder Mundt beseedt slottens biugningh, saa och paa laadgaardenn. Befindes huussenne weedt magt holdenn, wdenn huis paa thagen kandt nogitt findes buefelligt, som aarligenn epffter haannden will forbedris och weedt magt holldis.

Adt thette saa wdi sanndhedt er epffter som forschreffuett staar, thrøcker wij worris signetter her nedenn for och medt eggene hender wnderschreffuer. Actum Frederichsborgh ut supra 97.

(L. S.) *JACOB WIND,* meth egen handt mpp.

(L. S.) *DETTLOFF HOLCK,* egen handtt.

Af Laur. Engelstofts Rejse-optegnelser 1797.

Ved

Chr. Behrend.

UNDER Titlen »Et Besøg paa Hirschholm Slot i Aaret 1797« meddeltes i forrige Bind af denne Aarbog nogle Optegnelser fra en Rejse, som den dengang 23-aarige Laurits Engelstoft i dette Aar foretog i Nordsjælland sammen med sin Ven, Jac. Neumann[1]. Nedenfor meddeles en Fortsættelse, som indeholder en Beskrivelse af Engelstofts Besøg paa Fredensborg og Frederiksværk.

I. Fredensborg.

Fredensborg Slot hører til de yngre af de kongelige Slotte. Hvor det nu ligger, laa tidligere en Ladegaard, Østrup, der havde været i Dronning Sophie Amalies Besiddelse, men derefter indtil 1670 ejedes af en kgl. Kammertjener Jakob Pedersen. Kort efter kom den i Kong Christian V's Besiddelse, og Tronfølgeren fandt saadan Behag i denne smukke Egn, at han ofte tog Ophold her for længere Tid. Da han var bleven Konge under Navn af Frederik IV, varede det derfor ikke længe, før han lod paabegynde Opførelsen af et »Lysthus« paa Østrups Grund; men Opførelsen af selve Slottet maatte vente paa Grund af Krigen med Sverrig og de store Udgifter, denne krævede. Først da det lod sig forudse, at Fjendtlighederne snart vilde ophøre, paabegyndtes Opførelsen (1720) under Ledelse af Joh. Konr. Ernst og Joh. Kornelius Krieger[2]. Planerne

[1] Død 1848 som Biskop i Bergen. [2] Om Fredensborg Slot og især om de Kunstnere, der virkede ved dets Opførelse og Udsmykning, findes udførlige Oplysninger i F. J. Meiers Efterretninger om Fredensborg Slot (Kbh. 1880), som har været Udgiveren heraf til megen Nytte.

skal tildels skyldes Kongen selv, der paa sin Udenlandsrejse 1692 havde faaet Interesse for den italienske Arkitektur. Det er Slottet i Modena, der nærmest har tjent til Forbillede for Fredensborg. Arbejdet gik hurtigt fra Haanden, og i Aaret 1722 stod det egentlige Slot færdigt og modtog paa Kongens Fødselsdag den 11. Oktober den højtidelige Indvielse og Navnet Fredensborg til Minde om den kort forud sluttede Fred.

Det var kun en ganske enkel Bygning — en simpel Firkant med en Facade paa 40 Alen; Gaarden var en lukket Ottekant, hvis ene Side var Slottet, medens Siden ligeoverfor dette var Portfløjen, der var prydet med et lille Spir. I 1725 opførtes saa Kirken, der indviedes Aaret efter, samt Bygninger for Hofpersonalet m. m. Stalde og Remiser byggedes paa den Plads, hvor de endnu ligger. Den store Have anlagdes i den Tids barokke Smag af den ovenfor nævnte Krieger, der oprindelig havde været Gartner.

Hele Resten af sit Liv bevarede Frederik IV sin Kærlighed til dette Slot, hvor han regelmæssig tilbragte de 6 Maaneder af Aaret. Christian VI derimod delte ikke Faderens Forkærlighed for Fredensborg. I sin første Regeringstid opholdt han sig der vel af og til; men efterat hans Svigermoder, Markgrevinden af Brandenburg Culmbach, var død her 1737, ophørte Hoffet næsten helt med sine Besøg paa Fredensborg, som overlodes til Bolig for Dronningens Søster, Enkefyrstinden af Ostfriesland; hun maatte dog nøjes med Sidebygningerne, da der fra 1741 til 1749 arbejdedes paa selve Hovedbygningen, hvis anden Etage forhøjedes 2 Alen. Ellers foretoges der ikke mange Forandringer med Slottet i Christian VI's Tid; men desto flere under Frederik V. Ikke blot underkastedes hele Slottet en almindelig Istandsættelse, men Hovedbygningen udvidedes med en Fløj eller Pavillon i hvert af de 4 Hjørner, og om Kuppelen opførtes der 4 Hjørnespir, foruden at der byggedes flere Boliger for Funktionærerne og andre mindre Bygninger. Haven omdannedes efter den berømte franske Bygmester Jardins Plan i fransk Smag (Rokoko), Marmorhaven indrettedes, og rundt om i hele Parken opstilledes større og mindre Statuer og Monumenter,

medens mange af dem, der allerede fandtes, fjærnedes. Til Slottets Sale anskaffedes mange — særlig hollandske — Malerier, hvoraf nogle af betydelig Værdi.

Men endnu førend disse Omdannelser var tilendebragte, døde Frederik V, og Slottet blev nu Bolig for hans Enke, Juliane Marie, og en Tid for Sønnen, Arveprins Frederik. Som bekendt kom disse til at spille en betydelig Rolle ved Struensees Fald, og Juliane Marie havde Opdragelsen af Kronprinsen i sine Hænder; men da denne (1784) selv overtog Regeringen, svandt Enkedronningens Indflydelse, og hun levede fra nu af et stille og tilbagetrukkent Liv paa Slottet til sin Død, 1796. Under hendes Ophold blev af Bygningerne om den ottekantede Gaard den Fløj, der laa lige over for Slottet, nedrevet, og de øvrige, der før havde været 1 Stokværk høje, forhøjedes til 2.

Efter Juliane Maries Død stod Slottet som oftest ubeboet — en Del af det benyttedes til forskellige Øjemed, som til Kaserne, Fribolig, Kontorer —, men de kongelige opholdt sig kun sjældent der, og det var først Christian IX, der som Konge stadig tilbragte en stor Del af Aaret paa dette Slot og her modtog de Besøg af sine kongelige og kejserlige Slægtninge, som har gjort Navnet Fredensborg bekendt i hele Europa.

* * *

(D. 5. Juni 1797.) Vejen fra Hirscholm til Fredensborg har ikke meget interessant; det vidste vi i Forvejen, ellers havde vi ikke kiørt. Efter 5 Qvarteers Forløb havde vi tilbagelagt de 2 Miile fra Hirscholm til Fredensborg, thi vor Bonde kiørte som i Almindelighed alle Siellandske Bønder rask. Vi vilde have taget til den store Kroe[1], men kom af en Fejltagelse til en Mad. Bache, som og herbergerer Fremmede, og min Ven fandt i hende en af sine gamle Bekiendterinder. Her betingede vi os da Natteleje, drak en god Koppe Thee; og derpaa strax i Slotshaven. — Overalt var Lystig-

[1] Den privilegerede Kro (nu Slotskroen) var opført 1723.

hed, Spil og Dands; thi det var anden Pindsedag, og Sværm og Sviir ved enhver Lejlighed hører til Siellændernes National-Carakter[1].

Haven omkring Fredensborg Slot er meget stor og snarere en Skov end en Have; den skal have 1 Miil i Omkreds. Den giennemskieres af en stor Mængde Gange, hvoraf de fornemste foreene sig op til Slottet som radii til et Centrum. Paa den nordvestlige Side begrændses Haven af den store og romantiske Esrom Søe. — Vi passerede forbi en Deel invalidformige Ex-Officianter af Enkedronningens, som sadde uden for Have-Porten og under Discourser om fordums-drabelige Bedrifter nøde den frie Luft, og gik nu ned ad en Allee, som fører ned til Esrom Søe, og hvori man har paa høyre Haand den saa kaldte Gran-Skov, bestaaende af lutter høye og ranke, men meget tæt plantede Gran-Træer, paa hvis anden Side den saa kaldte Normands-Dal er. Ved det nederste af Alleen nøde vi den herligste Udsigt over Søen, hvis krusede Bølger hævede dens Majestæt. Ved dens Bredde er bygget en lille Havn med et høyt Tag over[2], i hvilken tilforn, da Hoffet var i sin Glands, en Lystjagt laae, der var lueforgyldt og havde Silke-Sejl; nu ligge der blot nogle Baade.

Nordmands-Dalen er noget af det seeværdigste i Haven; det er en Circus omgiven med en tredobbelt Terrasse; enhver Terrasse er runden om besat med Billeder af Blye[3] forestillende Nordmændenes forskiellige Dragter hos begge Kiøn efter Egnenes Forskiellighed; paa Fodstykket af enhver var malet, hvilken Egns Dragt det forestillede. Dog ere ikke nær alle Egnes Dragter her fremstillede. Ogsaa Færøiske Dragter seer man her. Skade, at Couleurerne ej tillige ere fremstillede, thi de ere alle malede hvide. Man kan i Almindelighed sige, at alle de Norske Bonde-Dragter ere hos begge Kiøn stygge; men Sølv og Guld bruge de meget. — I

[1] J. Junge klager ogsaa i sin Bog om den nordsjællandske Almue (1798) over den blandt Bønderne herskende Drikfældighed. [2] Denne bedækkede Havn var indrettet 1725 af Krieger. Dækhuset er nu omdannet til Vadskeri. [3] Støtterne i Normandsdalen ere af Sten; baade disse og Obelisken i Midten vare udførte af Joh. Gotfr. Grund († 1796). Denne har 1773 udgivet et stort Værk med Tegninger af disse Figurer og omtaler i dette, at Kong Frederik V selv havde givet Udkast til denne Dekoration. „Etwas abscheulicheres lässt sich gar nicht denken", udtaler den meget strengt dømmende Ramdohr derom (1792).

Midten af bemeldte Circus staaer en Obelisk af norsk Marmor, forfærdiget af I. G. Grund 1766; den er omvunden med 7 Krandse og bærer en forgyldt Kugle paa Spidsen. Paa Fodstykkets eene Side ere udhugne Harnisk, Hielm og Kølle, paa den anden en Rosensenkrands, paa den tredie en . . . Krands, paa den fierde et Kogger, et Skiold, Pile og en Krands. Til Fodstykket gaaer man op ad 3 Marmor-Trapper paa alle 4 Sider.

Nu vandrede vi op mod Slottet og bleve af en Karl indlukkede i en liden Have, som ligger dybt under Slottet. Her er en ottekantet Park, og i denne bygget som et Slags Castel, hvortil man gaaer over en Broe, en Mængde Reder til Ænder og Gies, den eene over den anden i lutter triangulære Figurer; hvad denne underlige Bygning kaldes, glemte vi at spørge om[1]. Paa Spidsen staaer et ottekandtet Postament, hvor 2 Delphiner og en Ørn bære Overflødigheds Horn. Lige over for Broen, som fører til dette Castel, er en Nische med et Vandspring og et Basin.

Nu gik vi op for at see de Statuer og Vaser, som ere ligesom saaede rundt om Slottet. Men hvor skal jeg begynde paa dem? Og naar vilde jeg komme til Ende, om jeg vilde opregne dem alle? Hist staaer en Dido, her en Venus med en vinget Amor, hist en Fortuna, her en Mercur i herlige Stillinger, hist en Obelisk af norsk Marmor med Guirlander om Fodstykket, her en anden af Granit, udarbejdet med saa megen Kunst og Nærhed til Naturen, at man endog i Rifterne mellem dens uregulære Figurer bliver enkelte Greene og Blade vâr og paa Fodstykket smaa Steene, som vare de faldne ned af Fieldet ved en Hændelse. Paa Monumentets Spidse staaer en Marmor-Vase, omslynget af en Slange, og i dens Midte ligger en forgyldt Drueklasse. I en graa med Festons udziiret Marmor-Ramme, over hvilken hænger i forgyldte Kieder en antik Lampe, findes et Basrelief af Parisk Marmor forestillende en Gruppe af Bacchanter, giordt af en Mesterhaand. Paa Fodstykket af dette Basrelief sees Bacchi Attributer udgravne. Paa Støttens bageste

[1] Maaske det saakaldte „Andebjærg", der anlagdes, hvor „Menageriet" tidligere havde ligget, paa en Ø i Marmorhaven.

Deel staaer et Ansigt i Basrelief af parisk Marmor i Form af en Medaillon omgivet med en Krands, udhuggen i Graniten[1]. — Ikke langt fra dette herlige Monument staaer atter en Obelisk af samme Form og Materie som den næst føromtalte.

Paa en cirkelrund Høy i en temmelig viid Circus af Træer staaer den berømte columna rostrata[2] af Marmor, omslynget af 4 Festons. Ved Cylinderens Basis staae 2 rostra; mellem begge paa hver Side en Medaillon af hvid Marmor, omslynget af en Krands; paa den eene Sides Medaillon staaer: Fortissima | consilia | tutissima |[3], paa den anden: anno | M. D. C. C. L. X. II. |. Den heele Cylinder staaer paa et Fodstykke, hvis eene Side har til Indskrift: Iuliana Maria | Consors | restituit |[4] 1784. Paa de 2 øvrige Sider er et Anker udgravet. Det heele hviler paa en stor Marmor-firkantet Grundsteen. Ved hver af Siderne uden for Cirkelen seer man Solens Billede af Marmor[5] hvilende paa Forstavnen af et Skib med Krigs-Redskaber omgivet. I Baggrunden af en større Cirkel sees en Marmor-Støtte, paa hvis Spidse en stor Kugle, neden for hvilken ere anbragte 4 Satyr-Hoveder med Bukkehorn, fra hvilke nedhænge 2 dejlige Festons; nede ved Foden er den riflet og conisk udvidet. Fodstykket er dobbelt[6].

I en lang bred Allee lige for Slottets Fontispice staae 8 herlige Monumenter; de 4 midterste ere 4 Trophæer; ved Foden af enhver er en Løve anbragt. De 4 øvrige ere colossalske Grupper[7]; Nr. 1 forestiller Æneas bærende sin Fader Anchises med Iulus ved Haanden. Monumentet er fortreffeligt. I Æneæ Aasyn ser man udtrykt en ædel Glæde over at kunne redde sin Fader. Anchises, der seer

[1] Det her bekrevne Monument champêtre af Joh. Wiedewelt blev udført 1765. Det findes nu lige til højre for Slottet. [2] En columna rostrata (ɔ: Søjle med Skibssnabler, Skibsstavne) udførtes af Wiedewelt 1762, men erstattedes 1784 af en anden, der endnu staar der. [3] De modigste Beslutninger er de sikreste. [4] Ægtefællen J. M. genoprejste det. [5] Monumenterne med Medusahoveder af Wiedewelt. [6] Denne af Wiedewelt udførte „Miile-Støtte" blev færdig 1763. Den findes her endnu. [7] Udførte 1764—69 af Wiedewelt, som ogsaa har forfærdiget Stentrofæerne og de derefter omtalte Danmarks og Norges Monumenter. Disse og flere af de betydeligere Værker i Fredensborg ere afbildede i Monumenta Fredensburgica jussu Friderici V erecta, stukne i Kobber af Joh. Gotfr. Bradt.

ud som Viisdommen selv, spejder med omhyggeligt Øye, om nogen Fare skulde være i Nærheden; den lille Iulus gaaer heel ubekymret ved Siden med en Bylt under Armen. Nr. 2. En qvindelig Figur hæves op paa Armene af en ung hvilende mandlig Figur; ved Siden staaer en lille — maaskee — Amor. Nr. 3. En til en Klippe lænket Qvinde-Figur, bag hvilken staaer en Mand, som synes at ville hæve hende op. Ved dem ligge en Drage, Medusæ Skiold og en Sabel. Nr. 4. En mandlig Figur i Romersk Cou[s]tume hæver en qvindelig Figur op paa Ryggen af en, som bukker sig for over i en Baad. Baade Neumann og jeg vare ærgerlige paa os selv over, at vi ej havde læst bedre over paa vor Mythologie; thi hvad disse 3 sidste Grupper skulde udtrykke, kunde vi slet ikke opdage[1].

Paa hver Side af den store Gang op mod Slottet staae de skiønne Monumenter, som forestille begge Rigers Symboler; paa høyre Side Norges Genius i qvindelig Gestalt og skiøn Attitude med Norges Vaaben paa en Piedestal, omgivet af Overflødigheds Horn; paa høyre Side de 3 Kroner og Islands Vaaben, paa venstre Grønlands og Finlands. Heele Monumentet er af Marmor. Paa venstre Side af den store Gang staaer Danmarks Genius ligeledes i qvindelig Figur med Overflødigheds Horn og har de Danske Provindsers Vaabner paa høyre og venstre Side.

Ved Indgangen til Balons-Pladsen[2] staaer et andet skiønt Monument, hvis Basis er af graat, det øvrige af parisk Marmor; det forestiller paa den eene Side[3] Udødeligheds Tempel[4] i antik Smag og Basrelief; Døren til Templet staaer halv aaben; oven over staaer følgende Indskrift: Hoc vivus paravit, divus intravit[5]. Den anden Side forestiller et andet Tempel med Overskrift: Hoc pie coluit Frid. V, hoc demum jussit[6]. Dette forstaaer jeg ikke ret. Ved Siderne af Monumentet ligge to hvilende Løver af Blye.

[1] Senere er der tilskrevet i Marginen ved Nr. 2: Paris og Helena, ved Nr. 3: Perseus og Andromeda, ved Nr. 4: Zephyr og Flora. [2] Ballonpladsen eller Boldpladsen lige for Slottet til venstre. [3] Bagsiden. [4] Ærens og Dydens Tempel af Wiedewelt, rejst 1766. [5] Medens han levede, tilvejebragte han dette, højsalig traadte han ind i det. [6] Monumentet og Indskrifterne findes endnu; men de sidste Ords Mening er meget dunkel. „Dette dyrkede Fr. V fromt; dette befalede han endelig."

Neden for dette i Balons-Pladsen, som er en rund med Træer omringet Plads, treffer man den store Obelisk[1] af Norsk Marmor med Guirlander ved Spidsen og 4 Medaillons paa det øverste Fodstykke; paa den eene stod: F. V., paa den anden hans Brystbillede, paa den tredie: prudentia et constantia[2], paa den fierde: Ao. 1763. Heele Monumentet hviler paa en høy og bred Fod, udarbeydet som lagte Qvadersteene og staaer paa en terrasseret Høy i et Bassin, omgivet af 18 Marmor-Pillarer foruden de 8 paa Broen over Graven. Rundt om denne Cirkus staae 14 Marmor-Gelænder.

Paa en Øe[3] i et Bassin gaaer man over en Broe til en sortegraa Marmor-Colonne af den Corinthiske Orden, ziiret med Festons; den hviler paa en Qvadrat, paa hvis eene Side en Medaillon af parisk Marmor forestiller de 3 Gratier i hævet Arbeyde, de øvrige 3 blot udgravede Blomster. Det heele hviler paa en Marmor-Fod. Ved hver Side af denne Colonne staae 2 mindre Støtter med Frugt-Kurve paa Spidsen. Øen er omgivet af et Træe-Gelænder.

Paa en rund Plads langt nede i Haven staae 4 Fodstykker, hvoraf kun det eene har en Buste, der forestiller et Mohrhoved af sort Marmor.

Ikke langt derfra treffer man et gandske smukt Lysthuus paa en Forhøyning[4], som omringes af en heel Mængde Rader af høye Hækker, der tilforn have udgjort en vildsom Labyrinth, men er nu giennemskaaren; dette skeede, siger man, paa Kongens Befaling, som blev ærgerlig over, at han ej kunde finde ud af den, naar han først kom ind i den.

I en Cirkus paa en Piedestal i Havens østlige Deel staaer en Merkur i Riese-Srørrelse[5] med en Rørfløyte hængende i et Belte i en truende Stilling med et draget Sværd over Hovedet for at halshugge en under ham bøyet Figur, ligeledes i Riese-Størrelse.

I en lang Allee paa en Plads nær ved Slottet staaer en skiøn Diana[6]

[1] Obelisken (af Wiedewelt) findes endnu, men Broen og de andre Marmorprydelser ere forsvundne. [2] (ved) Klogskab og Fasthed. [3] Den saakaldte Rosenø med Wiedewelts Basrelief Gratierne. [4] „Hidsehøjen" eller „Hidsepladsen". [5] Merkur der dræber Argos, af J. G. Grund, opstilledes 1767. [6] Maaske af Sim. Stanley (Meier p. 139) eller af Hänel (s. St. p. 115).

med sin Hund ved Siden. I samme Gang en stor Vase med en Bacchus-Fest i Basrelief. Bag ved Staldene staaer i et Bassin en Bacchus i skiøn attitude.

Dette er et kort Resultat af, hvad vi saae i Fredensborg Have. Vi beklagede kun, at vi havde maattet tage Tiden saa knap til at besee den, og dog medtog denne flygtige Beskuelse 4 Timer. At beskrive alle de skiønne Monumenter, der findes, kan en blot Liebhavers Pen ikke, og at opregne dem alle vilde blive et heelt Opus. Vi havde endnu tilbage at besee Lysthaven, hvor Wiedewelts og Stanley's Udødelighed staaer. Dette med Slottet selv maae bie til i Morgen. Kl. 9 kom vi i vort Logis, styrkede os med et simpelt Aftensmaaltid og gik strax til Sengs for at udhvile os efter Dagens Møye.

D. 6. Junij. Vi kom i Dag ikke op før Kl. 6. Allerede i Aftes havde vor Vertinde giordt Anstalt for, at vi Kl. 8 kunde faae Slottet at see. Jeg løb et Øyeblik ned for at besøge min Collega Withusen[1], som i disse Dage opholdt sig her, hvor hans Moder boer. Kl. 8 gik vi op for at besee Slottet; paa Vejen mødte vi Slotsforvalteren[2], som just var ifærd med at udøse en Mængde Holmens Velsignelser over nogle Bønder. Ved vor Ankomst slap Bønderne, og vor Slots-Forvalter, hvis Udvortes havde al muelig negativ Hof-Form, lovede at giøre Anstalt for, at vi strax skulde faae Slottet at see.

Imidlertid vandrede vi op i Slotsgaarden, som danner en Oktogon, bebygget paa de 7 Sider, den ottende er Porten. Midt i Gaarden staaer paa en høy Colonne af Corinthisk Orden Fredens Billede giort i Florenz af hvidt Marmor[3]. Hun bærer under sin venstre Arm en Bundt sammenbundne Stokke, Samdrægtigheds Symbol, og i den høyre fremviser hun en Oliegreen. Paa Foden

[1] Th. Chr. Ernst Withusen blev Student fra Frederiksborg lærde Skole 1792, døde som Rektor i Slagelse 1822. Hans Fader havde været Sølvpop hos Dronning Juliane Marie. [2] Claus Detlef Hertz var Slotsforvalter og Gartner. [3] Denne Statue, der endnu findes her, havde oprindelig været omgivet af en Fontæne. Den havde tidligere staaet ved Københavns Slot, men var 1725 bragt til Fredensborg.

staaer mod Slottet følgende Inscription: Paci | patriam, arcem | qvodqve reliqvum fuit vitæ | dedicavit | Fridericus qvartus[1] | Ao. 1720. Mod Byen: Pacis | hucusque continuæ | Regis Christiani septimi | moderamine firmatæ | Statori et conservatori | D. O. M. | litat | Juliana Maria[1] | Ao. 1792. Op til Foden ere 3 Trin, og det heele Monument er omgivet af 12 sammenkiedede Pillarer.

Ved de nederste Trapper, som føre op til Slottet, ligge 2 store Marmor-Løver[2]. Laasen paa den første Gangdør er et Mesterstykke, giort af en Smed i Kiøbenhavn. Oven paa den staaer en Vase med Festons.

Man skulde ved at see Slottet uden fra ej formode, at der vare saa mange Værelser som der virkelig ere. Efter den Orden, vi saae dem, ere de følgende:

Damegemakket. Her staaer en smuk Fedtsteens Ovn, forgyldt, om dens Fod en Bacchus Fest. To store Spejle findes her af heelt Glas.

Dronningens (fordums) Sovegemak; her finder man en heel Samling af nydelige Malerier i og uden Glas; det smukkeste blandt alle var et, hvorpaa af en svensk Kunstner var malet Kong Gustav III i Sverrig tilligemed hans Søn og Kone. I Baggrunden seer man Samdrægtighedens Symbol.

Dronningens Audience-Gemak. Her 2 prægtige Spejle og 2 nydelige Vaser af Kbhavns Porcellain, omkrandsede med Festons. Paa Vaserne selv staae Arveprindsens og hans Kones Portraiter og denne Indskrift: Længe leve den beste Moder | d. 4. September 1789[3]. Nok en endnu prægtigere Vase af samme Fabrik findes i dette Værelse paa en Fedtsteens-Kakkelovn. De 4 Dørstykker ere dejlige[4].

Dronningens Retirade-Gemak. Atter en dejlig Vase med Ind-

[1] Fr. IV viede Fædrelandet, Slottet og Resten af sit Liv til Freden. Den følgende Indskrift: J. M. bringer dette som Offer til den algode Herre Gud, som har opretholdt og bevaret den hidtil vedvarende Fred, der er styrket ved Kong Chr. VII's Styrelse. [2] Disse vare købte i Marseille, men 1764 udbedrede af Wiedewelt. [3] Juliane Marie var født 4. Sept. 1729. [4] I Joursalen findes nu 4 Dørstykker: Aarstiderne, de 3 af den yndede franske Maler Boucher (1703—70), det 4de, Sommeren, af Mandelberg. Formodentlig er det disse, Engelstoft mener.

skrift: Helliget vor Moder d. 4. Sept. 1796. Foran Kaminen staaer en Ovnskierm af Straae med en silkebroderet Medaillon i Midten, hvor Ecliptiken sees og 2 Genier ofre paa et Alter. Den skal være forfærdiget af en Frue Hornemann. Over Kaminen hænger et nydeligt Stykke af Viertel[1]; man seer der gamle Bestemôr Juliane siddende ved et Bord, omringet af sine Sønnebørn. Ved hendes høyre Side staaer Prinds Christian Friderich og ved hendes venstre de 2 smaae Princesser, alle vel trufne. I et Glasskab i Baggrunden seer man en lille Pige; det var Arve Prindsens ældste Datter[2], som for længe siden er død og som Iuliane lod poussere i Vox og har stedse havt staaende i saadant et Glas-Skab i sit Cabinet. I Forgrunden staaer en overordentlig mesterlig Blomsterkurv.

Dronningens Sove-Gemak, hvor hun døde. Dette Værelse har en Mængde udvalgte Malerier[3] paa Væggene, især er et Natstykke skiønt, hvor Maanens bleege Straaler kaste et svagt Lys giennem Mulmet. Ogsaa findes ner 5 fortrinlige Stykker pousseerte i Vox, blandt hvilke et, der forestiller en Eremit, der sidder i sin Løvhytte og læser i en Bog med et Crucifix for ved sig, er uforlignelig skiønt. Paa Bordet i dette Gemak laae en Mængde Bøger, som ere komne hid efter hendes Død og som tildeels alle vare gode. Blandt dem var og Pragt-Udgaven af Wielands Værker, udkommen i Leipzig 1794 i stor Qvart paa Velin Papiir og med fiine Kobbere, 20 Deele, der vist i det mindste have kostet 200 Rd.[4] Hendes øvrige Bibliothek, som er meget got og tildeels prægtigt og staaer i 4 Værelser, var desværre lukt, saa vi ej kunde faae det at see.

Det mørke Cabinet, egentlig kun en Gang. — Over Dørrene Blomsterkurve.

[1] Joh. Carl Fr. Viertel (1772—1834) arbejdede som Portrætmaler i København (og nogle Aar i Stockholm). 1794 malede han et Billede af Kongefamilien i Legemsstørrelse. [2] Arveprins Frederiks 2 første Børn døde samme Dag, de fødtes; det tredie, Juliane Marie, født 1784, blev kun $^1/_2$ Aar gammelt. [3] Om nogle af de i det følgende omtalte Malerier se ogsaa Tillæget p. 45 f. [4] Wielands Sämmtliche Werke udkom 1794—1802 i 36 Kvartbind og 6 Supplementbind; før 1797 var der kun udkommet 25 Bind. Blandt denne Udgaves „Beförderer" nævnes ogsaa den danske Enkedronning Juliane Marie.

Kong Frid. V og Dronningens Sove-Gemak med en skiøn Plafond, som forestiller en Ceres-Fest[1].

Kammertienernes Gemak med adskillige Stykker af den nederlandske og italienske Skole.

Conferenze-Gemakket har herlige Malerier af den nederlandske Skole. Fortrinligt er et af dem, som forestiller et Gude-Giestebud, hvor Muserne opføre Musik.

Kongens Audience-Gemak. Under Spejlet en siddende Cybele af Grossi[2]. Hafn. 1783, som vor i slige Ting meget uerfarne Vejleder sagde var Iuliana Maria. I Værelset Kronprinsen i Romersk Coustume, ligeledes Kongen og Arveprindsen.

Conseils-Gemakket er fuld af mesterlige Malerier af forskiellige sujets; nogle af de fortrinligste vare: Moses opfiskes af Vandet[3]: David nedlegger Goliath: Et Vinterstykke: en sovende Nymphe i en Lund saares af Amors Pile: et Perspektiv-Stykke forestillende en Colonnade i en Kirke: Christi Fødsel: en Kone exercerer en Hund paa et Bord: et Natstykke, hvor Reflexionen af det brændende Lys falder paa Ansigtet. Plafonden forestiller Apollo og de 9 Muser[4]. I Værelset er et Skab indlagt med Mosaik.

Spisesalen[5] har prægtige Marmor-Kaminer og skiønne Perspektiver i Betrækket af Cancellie-Raad Fabritz[6]. Plafonden forestiller en Gruppe af Guder.

Kron-Prinsens Kavaleer-Gemak har et Perspektiv-Stykke af en Kirke, hvori en heel Deel Gejstlige ere forsamlede (formodentlig for at holde Concilium) og slaaes med lange Pennefier. Hvad det er for et Concilium, finder man intet om; man kan gierne uden at tage Fejl applicere det paa det første det bedste, som falder ind. En Fredens Engel gaaer ned imellem dem.

[1] Af Krock i det nu saakaldte Frederik IV's Værelse. [2] Om Billedhuggeren Ludw. Grossi vides ikke andet, end at han 1781 fik en Medaille paa Akademiet i Kbhvn. (Nagler's Künstler-Lexicon). [3] Af Krock; se om dette og de følgende Billeder Tillæget. [4] Af Krock, i den nu saakaldte Salon. [5] Nu Havesalen; Kaminerne her vare Arbejder af David Gercken, Plafonden i dette og i de øvrige Sale af Krock. [6] Jac. Fabris, f. i Venedig, kom efter 1742 til Danmark, hvor han var en yndet Dekorationsmaler; var ogsaa Teatermaler. Død, 72 Aar gl., 1761.

Kron-Prinsens Audience-Gemak, hvor Carl XII i fuld Legems Størrelse[1] og nogle fleere Malerier.

Kron-Prindsens Retirade; her blev han underviist. Paa Væggene henge et Par Landkaarter og Lovise Auguste, malet af Viertel.

Kron-Prinsens Sove- og Paaklædnings Gemak; i det sidste en Svanejagt og et Vinterstykke.

Kirke-Gemakket; har et herligt Slagterstykke.

Kuppelen, en stor Sal, som gaaer igiennem 2 Etager, og hvor der undertiden blev holdet aaben Taffel. Rundt om et Gallerie, hvor Tilskuerne kunde staae. Salen har 8 Malerier forestillende Scener af den Trojanske Krig og 4 andre af den Danske Historie[2] a) Frid. IV underskriver Freds-Tractaten. b) Chr. VI og Danneskiold. c) Frid. V sanctionerer det asiatiske Compagnie. d) Christ. VII tusker Oldenborg med Kiel; imellem ham og Kejserinden staaer et brændende Alter. — Kaminerne og Portalerne ere af sort Marmor, foræret Frid. IV af Gasto, Hertug i Florenz[3].

Kron-Prinsens Spise-Gemak; her hænger afbildet den hollandske Familie, som beboede Stedet Østrup, da det forvandledes til et Slot.

Princesse Charlotte Amalias[4] Værelser en svite.

Ovenpaa ere en stor Mængde for det meeste smukke, men tildeels smaa Værelser, meest for Arve-Prindsen, Hertugen, Hertuginden[5] og Prins Christ. Friderich[6], som endog der har sit Audience-Gemak (!). Ved Siden af Arveprinsens Værelser er det Kabinet, hvor Gul[d]berg sad og arbejdede, da han var i sin Glands.

Fra Slottet gik vi nu ned i Lysthaven for at besee de mange

[1] Af David Kloecker v. Ehrenstrahl, f. i Hamburg 1629, død 1698 i Stockholm som svensk Hofmaler. [2] De 8 Billeder med Motiver fra den trojanske Krig ere af Mandelberg (f. 1731 i Stockholm, uddannet i Paris hos Boucher og i Italien, kom 1758 til Kbhn., hvor han døde 1786); de 4 ere af Ant. Chrf. Rüde (f. i Kbhn. 1744, † 1815), der var Medlem af Akademiet, men en ubetydelig Maler. Maaske har bl. a. Nic. Abildgaard som Elev arbejdet med under Mandelberg paa dennes Malerier. [3] Meier (p. 39) mener, at denne Angivelse, som ogsaa findes i Pontoppidans Danske Atlas, er urigtig, men at de ere købte hos Baratta i Florents. Joh. Gasto de Medici var Storhertug i Toscana 1723—37. [4] Frederik IV's Datter (1706—82). [5] Hertug Frederik Christian af Augustenborg og hans Hustru Louise Augusta, Frederik VI's Søster. [6] Den senere Chr. VIII, Arveprinsens Søn, var dengang kun 11 Aar gl.

herlige der værende Marmor-Monumenter af Wiedewelt og Stanley[1]. Her seer man en sovende Amor, en sovende Genius, adskillige herlige Grupper og Vaser. — Men det skiønneste er 4 forskiellige Vaser[2], forestillende den forskiellige Smag i Billedhugger-Konsten hos Romere, Grækere, Hertrurer [ɔ: Etrurer] og Ægypter.

a) en stor Vase med 2 Martis Hoveder i Ørerne, hvilende paa en Marmor-Cylinder med Indskrift: Marti sacrum, patriæ custodi, inimicis obstanti[3], indfattet i en Ramme med en Feston for neden.

b) en oval Urne med bueformige Festons; paa Vasen sees Zeus med Lynet ved den høyre og Ørnen ved den venstre Side. — Ved hans høyre Side er en Genius; dernæst Iuno indsvøbt i en Skye, siddende paa en Paafugl, mod hvis høyre Side ligeledes hviler en Genius, alt i Basrelief. Paa Fodstykket sees tvende Bukkehoveder, fra hvis Horne nedhænge Festons. Paa Fodstykkets Cylinder staar paa den eene Side ZEYS [Zeus], paa den anden HPA [Hera].

c) en hetrurisk Vase, ægformig med 2 Hoveder i Basrelief af sortegraa Marmor, hvilende paa en ionisk Piedestal.

d) en ægyptisk Vase i Mumie-Form, paa hvis Spidse 2 ægyptiske Hoveder; paa den eene Side staaer et sistrum[4] med en Sphinx i Toppen; dens Piedestal er conisk, betegnet med Hieroglypher.

Paa en riflet Piedestal af norsk Marmor sees en skiøn Ceres[5] af parisk Marmor, holdende i den venstre Haand nogle enkelte Ax, i den høyre en Nege-Krands.

Paa et lavt Fodstykke sees en Cleopatra liggende paa et Teppe og holdende en Slange til det venstre Bryst.

Efter saaledes at have beseet alt affærdigede vi vor Ledsager med 2 Rd. til den klodsede Slotsforvalter og 2 Mark til ham selv. Vi gik nu hiem i vort Logis, fik os en god varm Frokost, betalte vor

[1] Simon Carl Stanley var født 1703 i Kbhvn. af engelske Forældre; han opholdt sig 20 Aar i England, men vendte 1747 tilbage til Danmark. Han blev her 1755 Hofbilledhugger og døde 1761. [2] Af Wiedewelt. [3] Helliget Mars, Fædrelandets Vogter, Fjendernes Modstander. [4] En Slags Rangle, der brugtes ved Isisfesterne. [5] Stanleys sidste Arbejde.

Vertinde 9 Mark og 8 Sk. og lavede os til at gaae til Frederiksborg, som ligger en lille Miil herfra i Vest-syd-vest.

Klokken var omtrent eet, da vi tog Afskeed fra vor Vertinde, Mad. Bache, en rask Kone, der vidst[e] at underholde sine Giester med al Slags Passiar; hun var fremdeeles en god Aristokrat og var meget vred paa dem, der vovede at skrive mod Regieringen og imod Bispen[1]. Hun lod for Resten til at være en Rasmus i sit Huus, thi hun buldrede ideligen derude i Stuen.

Vejret var temmelig hedt, og vi gik kun langsomt. Vejen fra Fredensborg til Frederiksborg gaaer gandske igiennem Skov, som giør den meget behagelig, saa meget meere, som den slynger sig frem og ej gaaer i en snorret Linie som de kiedsommelige Chausseer; thi jeg veed ej, hvorledes det kommer sig, at det er græsselig ennuyant at fare af en saadan snorret Vej. Øyet trættes og finder ingen Afvexling. Selv Allee-Plantninger afhielpe ikke denne Mangel. Naturen hører op at være skiøn, naar man giver den en stiv Paaklædning. — Enhver Fodvandrer, der ikke rejser for at flyve fra et Sted til andet, men for at nyde Naturen og see Mærkværdigheder, vil jeg derfore raade saa lidet som mueligt at følge Lande-Vejene.

Bønderne her i Egnen have en meget styg Dialekt, som dog bliver værre siden. Den er bred og slæbende og meget forskiellig fra den, som de sydlige og vestlige Siellands Beboere bruge.

TILLÆG.

I det kgl. Bibliothek (Ny kgl. Saml. Fol. 388 f.) findes en »Critisk Fortegnelse over de Malerier, som findes paa Fredensborg« af Nic. Abildgaard. Her opregnes 489 Malerier med Angivelse af deres Indhold og hvem der har malet dem eller hvilken Skole de tilhører. Det vil dog være meget vanskeligt og ofte umuligt efter

[1] Biskop Balle var netop i disse Aar indviklet i flere Stridigheder, bl. a. i Anledning af hans Angivelse af Malte Bruuns Aristokraternes Katekismus, men især med O. Horrebow, der fra 1796 udgav „Jesus og Fornuften".

de korte Beskrivelser at angive, hvilke Billeder af dem, som Engelstoft har omtalt i det foregaaende, der svare til Abildgaards Numre. Jeg skal dog anføre nogle af den sidstes Beskrivelser, som med større eller mindre Sikkerhed kan antages at svare til de ovenfor nævnte.

Der er saaledes en Mulighed for, at Maanestykket i Dronningens Sovegemak (p. 41) er det, som Ab. beskriver som Nr. 378. »Prospekt af en By, hvorigiennem gaar et Vand . . . det hele belyst af Maanen . . . giort af en meget god, men mig aldeles ubekiendt Nederlandsk Mester.« Gudegæstebudet i Konferense-Gemakket (p. 42) er formodentlig Ab.'s Nr. 147: »Et Maleri, hvorpaa er forestillet Gudernes Giestebud, hvor Venus og Juno opvartes med Østers. Ved denne Høitid spille Gratierne paa Violin og Mandolin. Nogle Genier flyve ovenover og strøe Blomster paa Bordet og leege med Frugter, medens nogle Hollandske Nymfer giøre Opvartning. Uagtet dette Stykke har mange Fortrinligheder fra Konstens mekaniske Side, saa taber det dog meget af sit Værd ved den Sammensætning af Underligheder. Forfatteren er mig ubekiendt.«[1] (Under Nr. 412 nævnes ogsaa et Gudegiestebud.) Af Malerierne i Konseilgemakket nævner Ab. under Nr. 200 »David med Goliaths Hoved og flere Figurer, formodentlig Kopi effter Krock. Et Maleri af liden Værdi«, under Nr. 207 »Moses, som findes i Rørkisten af Pharaos Datter af H. Krock, men malet i Paul Veroneses Stiil.« De andre Stykker i dette Gemak kan ikke med Sikkerhed bestemmes. Maaske sigtes der bl. a. til følgende hos Ab. Nr. 134 »En sovende Nymfe. Bag hende truer Amor, og en Satyr kommer frem for at betragte hende. Dette Stykke er uden Tvivl af Gelton.«[2] Nr. 114 »Atter et Stykke, som kan regnes blandt de første i denne Samling. Det forestiller en huuslig Scene. En liden Dreng sætter nogle Hundehvalpe, som han har i en Kurv, paa Bordet, medens Manden i Huuset holder Moder[en] til Hvalpene, som stræber at komme til dem, og en

[1] Findes nu paa Statens Museum for Kunst. Maleren skal være Hendr. v. Balen († 1632). [2] Toussaint Gelton, f. i Holland, kom til Danmark, hvor han blev Hofmaler og døde mellem 1680 og 1685 i København.

Kone, som har en Papegøie i den ene Haand, truer Hunden med den anden . . . I dette Stykke er megen Udtryk, Sammensætningen god og Farven kraftig, dog noget broget i det Hele. Den Flid, hvormed det er giort, er utroelig, men det værste er, at Forfatteren synes at have havt til Øiemed at overtyde enhver om den Møie, det har kostet ham; ved at betragte det, glemmer man Handlingen og søger Traaden i Klæderne . . . Ramdor (p. 238) har ingen Tvivl om, at det er af Gerhard Dow og anseer det for at være det beste Maleri, Danmark eier. Jeg troer, det er giort af Peder Schlingeland[1], ikke fordi det staar skreven derpaa, men fordi Lyset og Skyggerne ikke smelte sammen og Farvens Tone er mindre harmonisk end i Gerhard Dows Arbeider.« Nr. 115 »Et Maleri med et halvnøgent Fruentimmer ved en Lampe, malet af Gotfried Schalken[2]. Et Maleri, der udmærker sig i denne Samling. Farven, Lampens Belysning paa Figuren og Effekten i det Hele er mageløst i sit Slags og det allerbedste Stykke, jeg har seet af denne Mester.« Det mærkelige Stykke i Kronprinsens Kavallergemak er maaske Ab.'s Nr. 16 »Et Maleri, der forestiller det Indvendige af et Tempel; i Baggrunden sees en liden Figur med en Krands i Haanden fremkomme af en aaben Dør og paa Forgrunden en Fruentimmer-Figur gaae den imøde. De ere begge klædte effter de fabelagtige Tider. Denne sidste gaar igiennem en Række af Mandfolk, klædte i sort Nederlandsk Dragt. De have alle Skrivepenne i Hænderne, der ere større end Figurerne, der holde dem. Formodentlig forestiller det en Allegori; det er giort af en god Mester, hvis Navn er mig ubekiendt.«

Carl XII's Billede (p. 43) nævnes under Nr. 59: »det holdes for at være giort af Kløcker Ehrenstrahl; men hvo der end maatte være Forfatter af dette Maleri, saa har det ingen Værd fra Konstens Side.«

Slagterstykket i Kirkegemakket er maaske Nr. 8 hos Ab. »Hovedsagen paa dette Stykke er en Kalvefierding, et slagtet Lam, hvoraf

[1] Pieter Cron Slingelandt (1640—91) levede i Leiden; han var Elev af Ger. Dou (1613—75). Billedet findes nu i Statens Museum for Kunst. [2] Godfr. Schalcken, † 1706, 63 Aar gl., i Haag.

Hovedet er overskaaret, en slagtet Gaas, nogle døde Fisk, en død kalkunsk Hane, en død Hare, nogle døde Fugle og nogle Frugter og Kiøkken-Urter. Alt forestiller Død og Ødelæggelse undtagen en feed Kok med en Kniv i Haanden og en Pige med nogle Asparges og en Torvespand . . . Disse ubehagelige Ting ere saa vel malede særskilte efter Naturen, at de foraarsage Væmmelse, uagtet de mangle Farve, Effekt og Luftperspectiv; Lyset er Kalk-Farve og Skyggen sortegraa, men vel er det, at dette Maleri har disse Mangler, ellers kunde man ikke holde ud at see paa det . . . 46 T. h. 85 T. b.«

Billedet af den hollandske Familie er Nr. 2 hos Ab. »Et Maleri af Carl Heda[1]; det forestiller en hollandsk Bonde med et Kruus i Haanden og en Kone, som holder en Tallerken med Smør i Haanden, halve Figurer i naturlig Størrelse . . . Dette Stykke har fra Konstens Side liden Fortieneste; men det skal forestille Portraiter af de første hollandske Familier, der nedsatte sig som Colonister ved Fredensborg. Det er 29 T. høit, 61 br.«

Billeder med ganske almindelige Titler (Vinterstykker o. l.) er det umuligt at identificere. Plafond- og Vægmalerierne omtaler Ab. ikke; dog nævner han de 4 Dørstykker af Boucher og Mandelberg under Nr. 486—89.

II. Frederiksværk.

Det er Joh. Fr. Classen, hvem Frederiksværk egentlig skylder sin Tilblivelse. Paa det Sted mellem Arresø og Roskildefjord, hvor Byen nu ligger, var der allerede tidligere gjort Forsøg paa at etablere Fabriksvirksomhed; først var der bleven anlagt en Agatslibemølle, men den kunde ikke betale sig og nedlagdes efter nogle Aars Forløb, og da senere en fransk Mekaniker, de Peyrembert, her begyndte Fabrikation af smedede Kanoner, havde han det Uheld, at de første

[1] En Maler af dette Navn nævnes ellers ikke; derimod findes der en Willem Claesz Heda, f. 1594 i Haarlem, † samme Sted 1678. Billedet findes endnu paa Fredensborg.

sprang ved Prøven, hvorfor Foretagendet maatte opgives. Men i Aaret 1756 skænkede Kong Frederik V Etatsraad Fabritius og daværende Kancelliraad Classen det Peyrembertske Kanonværk, som de nye Ejere gav Navnet Frederiksværk, og Classen var fra nu af hele Resten af sit Liv Lederen af de industrielle Virksomheder her, først (indtil 1760) i Forening med Fabritius, derpaa alene. En kort Tid var Værket Statsejendom, idet Kongen (1761) købte det for 130,000 Rd., men Classen beholdt ogsaa nu sin ledende Stilling, og 7 Aar efter købte han det tilbage for 100,000 Rd. og beholdt det nu selv til sin Død (1792).

Classen begyndte med Anlæget af en Krudtfabrik og kort efter af en Kanonfabrik, og han var snart den eneste Leverandør i Danmark af Krudt og Kanoner til Staten. Men desuden søgte han at sætte andre Virksomheder i Gang. Der begyndtes saaledes i Frederiksværk paa Fabrikation af Messingarbejde (Kedler), Gitterværker, Knive, Bajonetter, Hjulmager- og Snedkerarbejde, Voksdug, Lærred, Teglsten, Fajance, Ure, Tovværk, Salpeter, Hatte m. m., ligesom der anlagdes et mindre Skibsværft, Kanaler, Broer, Alléer og Plantninger. Mange af disse Forsøg betalte sig ikke og blev atter opgivet, derimod bragte Classen ved sin Dygtighed og nok saa meget ved den stadige Støtte, hans Virksomhed nød hos de vekslende Regeringer, Krudt- og Kanonfabrikationen til stor Blomstring, og han erhvervede sig derved en Formue, der satte ham i Stand til at købe store Godser, bl. a. Arresødal og Grønnæssegaard i Nærheden af Frederiksværk.

Ved sin Død testamenterede Classen hele Etablissementet med Bygninger, Maskiner og de to Godser til Landgrev Carl af Hessen, imod at denne svarede en aarlig Afgift til det classenske Fideikommis. 1804 overlod Carl af Hessen det hele til sin Svigersøn, Frederik VI, der lod det gaa over til at blive Statsejendom, hvad Krudtværket endnu er, medens de andre Fabriker nu er paa private Hænder.

* * *

[Efter Fredensborg besøgte Engelstoft Frederiksborg og begav sig derfra sammen med Neumann paa Vej til Frederiksværk.]

[7. Jun.] Vor Tour gik nu til Friderikswærk, hvortil man sagde, at vi havde 3 Miile. — Ikke langt fra Frideriksborg ligge 2 smaae Landsbyer: Trunte og Ullerød[1], som vi passerede igiennem; her er ingen Skov, men Markerne stode overalt i yndigste Flor, og vi følte ikke først nu, at det var saare rigtigt, hvad Frue Kall[2] anmærkede, at Foraarets Nydelse har dette forud for Midsommerens og Høstens, at hiin er for de fiinere, denne for de grovere Sandser.

Imellem Ullerød og Mehrløse[3], en Landsbye, hvorigiennem vor Vej ogsaa faldt, fandt vi Ruiner af det gamle Ebelholdts Kloster[4], som har ligget ikke langt fra Vejen; at Pletten, hvorpaa det har lagt, er saare interessant, behøver ej den Læser at giøres opmærksom paa, som kiender noget til de Beliggenheder, de Herrer Munke udsøgte for deres Boepæle. Vi fandt blot Gruus og sønderslagne Muursteen, men Arealet, hvor Klosteret har staaet, er temmelig stort; efter al Rimelighed har der været 3 Fløye og i Gaarden har formodentlig de 2 store Træer, som endnu findes, staaet. Mod Østen synes Haven at have ligget, thi der spores endnu en Slags Indgrøftning. Vi havde gierne opholdt os endnu noget længere ved disse Rudera, i Nærheden af hvilke vi ej vare istand til at finde den Liigsteen, som Pontoppidan taler om[5]; men nogle Regndraaber og Himlens truende Aasyn skyndte os frem til Mærløse. Paa heele

[1] Ullerød i Tjæreby Sogn. En Landsby Trunte kendes ikke; Forf. har vel tænkt paa Truntehus lige Nord for Hillerødsholm. [2] Formodentlig enten Historikeren Abraham Kalls Hustru, f. Rosenstand Goiske, eller Orientalisten N. C. Kalls Hustru, f. Stendrup. [3] Mehrløse eller Melløse i Lille Lyngby Sogn. [4] Et Augustinerkloster paa Eskilsø i Roskilde Fjord var 1175 flyttet hertil af Abbed Vilhelm, under hvem det opnaaede stor Anseelse og store Rigdomme. Kort efter Midten af 15. Aarh. ødelagdes Bygningerne. [5] I Pontoppidans Danske Atlas II p. 315 læses: „Hvor Ebeltholt Kloster samt efter Hvitfeldts Ord en liden Kiøbstad af samme Navn haver staaet, sees endnu en Ligsteen med Opskrift: Hic Sepultus est nobilis Vir Arko Andreæ Miles cum dilecta uxore Anna Dorothea, qui obiere Dronningholm, orate Deum pro illis. Derhos de Bilders Vaaben med Aarstal 1520." Altsaa en Gravskrift over en Aage(?) Andersen og hans Hustru. Det er dog vistnok ikke Bildernes Vaaben, men Thotternes, thi Aage Andersen Thott døde 1520 som Høvedsmand paa Dronningholm ved Ebelholt.

Vejen lige fra Frideriksborg af hørte vi en stærk Kanonade ved Cronborg, som vi ej kunde begribe hvorved foranledigedes; den var[e]de vist i 4 Timer.

Sproget er i denne Egn yderst slæbende og ubehageligt, og Bønderne ere som Fæe; vi tiltalte nogle, men fik neppe Svar, derimod gloede de paa os som paa fremmede Dyr; og hvad de svarede os, var saare eenfoldigt. For at faae et Glas Melk gik vi ind i et Bondehuus, hvor en Kone stod eene i Stuen; Stank mødte vor Næse og al Slags Ureenlighed vore Øyne; hun kunde neppe forstaae os. Da vi endelig havde faaet hende giort begribeligt, at vi vilde have Melk, satte hun et græsseligt stort Kar for os og forundrede sig meget over, at vi ej kunde drikke det ud altsammen. I Frederiksværk, som ligger en Miil derfra, havde hun aldrig været, som ikke forekom mig saa forunderligt, da jeg i Jylland kiender saa mange Exempler paa saadan Aands-Indskrænkning; meere forunderligt forekom det mig, at den Mand, som førte os fra Hirscholm til Fredensborg, ej havde været paa sidste Sted i 40 Aar. For at komme til Mærløse igien: med Byens Velstand synes det at staae paa samme Fod som med dens Cultur; Fattigdom og Armod fremviiste sig overalt. For denne stygge Plet er Hr. Ussing[1] Præst, som man beskylder for at have taget sin Formand af Dage med Gift og sat Ild paa sin Præstegaard.

Fra Mærløse gik vor Vej igiennem Store Lyngbye; her falder en Viig ind af den store Arresøe. Vi standsede ved disse Sletter for at betragte de romantiske Egne heromkring; Aftenen var skiøn, og

[1] Henr. Ussing (1743—1820) blev 1790 Præst i Lille Lyngby, hvor hans Fader før havde været Præst. Han var en begavet Mand, der har udgivet en Del, særlig teologiske, Skrifter; men meget ilde anset. Han var indviklet i over 100 Processer; som Præst i Ringsted 1779—90 havde han været suspenderet i over 3 Aar; 3 Gange var han tiltalt af Generalfiskalen; 1 Aar var han arresteret, 2 Gange overgik der ham Æresdomme, 1 Gang dømtes han til Landsforvisning, men benaadedes, 3 Gange brændte hans Præstegaard; endelig fik han 1808 Befaling til at nedlægge sit Embede. I et Brev fra Arveprins Frederik $^{31}/_{3}$ 1779 omtales, at Kapellanen Ussing „skal i et udbredt Rygte være beskyldt ikke alene for Tyveri og andre slette Handlinger, men endog for Mord ved Forgift". (Kirkeh. Saml. 4 R. 2. p. 376.) Han var Fader til Politikeren Tage Algreen Ussing.

vi vare begge saare vel tilmode; Blomsterne duftede om os, Neumann plukkede en Kiærminde (Forgietmigej) og gav mig; jeg tog den og taug; plukkede en igien og gav ham; et trofast Haandtryk var vore Hierters Følelsers Tolk. Jeg forvarte omhyggelig min Neumanns Kierminde for at sette den i min Journal, og her staaer den[1].

Vi gik nu videre til Ubberup, og fra denne Bye gaaer man op ad en Bakke til Byen Kregume, som Brønderne udtale Kreime. I denne Bye talte vi med en Bonde, som spurgte os, om vi skulde til Værket at arbejde; han maae nok have taget os for et Par Haandverks-Svende. Skade, at vi ej gave os Tid til at indlade os lit nøyere med ham om Daglejen og andre Ting, der kunde vedkomme os som Haandverkere. Frederiks-Værk kaldes i heele Egnen καθ· εξοχην[2] Værket eller efter den stygge Dialekt Vhæ'rket.

Arm i Arm vandrede vi nu op ad en høy langsom opstigende Bakke, paa hvis Side Rugagrene bølgede sig saa sagtelig frem. Vi skyndte os at naae Bakkens Spidse, fordi vi ventede der at finde, hvad vi ogsaa fandt, en sielden Udsigt. Før var Eenerum[3] mit non plus ultra, men — da vidste jeg endnu ej, at der var en Magle-Høy; vi stode henrykte; en umaalelig Horizont trindt om os. Vi saae paa eengang Isefiorden, Roeskilde-Fiorden, Arre-Søen og i Baggrunden det sorteblaa Kattegat. Henved 20 Kirkespidser ragede deels frem i [den] fierne Horizont, deels laae strøede om os paa Sletterne. Imellem Isefiorden og dens Datter Roeskildefiorden saaes de skiønne Iægerspriis's Egne; i fierne Vest Ods-Herreds Kyster; et høytideligt Stille hvilede over Naturen og vore Siele sympathiserede med den. I denne behagelige Sindsstemning forlode vi nu dette fortryllende Sted for at vandre videre frem til Frideriksværk, som nu kun var $^1/_2$ Fierdingvej borte.

Fra en Høj tæt uden for Værket kan man oversee dette skiønne Sted. Det ligner en Plantage, mellem hvilken man seer et og andet Huus indstrøet. Det ligger i en Dal, og en Bugt af Roeskilde

[1] Den tørrede Blomst findes endnu indsat her i Manuskriptet. [2] I egentlig Forstand. [3] Ved Vedbæk.

Fiord sniger sig ind til det. Rundt om paa Høyene ligge Krudt-Magaziner, og til at bevogte disse er her henlagt en Guarnison af 40 Invalider med 2 Under-Officerer og en Capit. Scherning[1], som er Chef og tillige Inspectør ved Verket. Af disse Invalider traf vi strax nogle, da vi kom ind paa Verket, og en Dreng, som gik i samme Uniform som hiine, viiste sig strax villig til at anvise os Herberge. Vi kom da til Kroen omtrent Kl. 8 i Aften; Manden, som holder Kroen her, heder Larsen. At det forekom ham og hans Kone meget fremmet at see Folk nogenlunde skikkelig klædte komme vandrende hid til Fods, mærkede vi deraf, at han med nysgierrige og mistænkelige Øyne maalte os fra øverst til nederst, og spurgte os, om vi vare komne hid til Søes, siden vi saa kom vandrende, og det forekom ham meget forunderligt, da vi svarede ham, at vi saaledes vandrede om i heele Sielland. Vore Navne bleve vi anmodede [om] at opgive paa et Stykke Papir, og dermed bleve vi indførte i vore Værelser. Vi fik et koldt Aftensmad, som vi meestendeels lod urørt, da det Smør, man satte for os, ikke lignede de Sorter, vi vare vandte til at spise, hvilket vi og bad Pigen at melde hendes Madame fra os. For Resten fik vi 2 smukke, rummelige Værelser og en Seng.

D. 8de Junij. Saasnart vi havde i Morges drukket en god Kop Thee, gik vi ud for at besee Værket. Vi havde just ej Adresse til nogen af Værkets Betiente, men vi kiendte Bogholder Todberg[2] fra en Søetour, som vi begge giorde med ham for 2 Aar siden til Jylland; og til ham vendte vi os nu. Hans vakkre Kone, som gienkiendte os paa Øjeblikket, bød os med en venlig Mine velkommen. Efterat vi havde maattet fortælle disse Folk vor Rejses Hensigt

[1] Eilert Peter Tscherning (1767—1832) blev 27 Aar gammel Inspektør paa Frederiksværk, som han ved sin Dygtighed gjorde til et af Landets største industrielle Etablissementer. Han fik som Officer overdraget forskellige militære Hverv, men ved Siden af disse beholdt han Ledelsen af Frederiksværk indtil 1830. Han var Fader til Krigsminister Tscherning (A. F. Tschernings efterladte Papirer I p. 6 ff.). [2] Bogholder ved Frederiksværk Lars Krogh Thodberg døde 17. Okt. 1803 som Kancelliassessor. Hans Hustru, Johanne Marie, født Schiødt, døde $^{12}/_{4}$ 1834. Deres Datter Laurenze Marie var gift med Legatstifteren K. A. Larssen.

o. s. v., og en god Frokost, som strax kom ind, var taget til Livs, fulgte Manden med os for at vise os det heele prægtige Værk, som foreviger Clasens Minde.

Anlægget er saa mangfoldigt, at man neppe paa et saa lille Sted finder saa mange Verker concentrerede. Langs med Siderne af den Kanal, som fører Vandet fra Arre-Søe til Krudt-Møllerne og de øvrige Maskiner, løbe skiønne Alleer og uden for disse ligge Fabrikhusene i forskiellige Længder. Meget beqvemt ere disse Fabrik-Huse indrettede; hver Arbejder, som er fast ved Værket — thi adskillige boe paa Landet omkring — har ved Siden af sit Værksted et Par Værelser og bag disse en Have. Her er Guldsmed-, Drejer-, Snedker-, Kobbersmed-, Jernsmed-Verksteder og Gud veed, hvor mange fleere; kort, enhver Ting, som enten hører til Indbyggernes Nødvendigheder eller Verkets, har her sin særegne Fabrike.

Krudt-Møllerne vare ej i Gang, da vi saae dem. De ere i Tallet 6, byggede af Træe og beklædte med tynde Bredder for ej at modstaae for stærk Krudtets Kraft, naar det Tilfælde indtreffer, som i Almindelighed skeer engang hvert Aar, at en Mølle drives i Luften. Naar de ere satte i Gang, lukkes de, og ingen tør opholde sig i Nærheden; men Krudtmesteren, som viiste os omkring — hans Navn er Brandt —, kan i sit Huus, som ej er meget langt borte, høre, om Møllerne have deres rigtige Gang eller ej; thi paa hver af Møllerne er anbragt en Metal-Klokke, som drives til Slag for hver Gang, Hiulet gaar om i Møllen, og da Lyden af hver blandt disse Klokker er forskiellig, kan hans vante Øre let bemerke, hvilken af Møllerne der enten staaer eller gaaer for sagte eller for fast [ɔ: hurtigt]. Naar saaledes alle Møllerne gaae paa een Gang, frembringer disse forskiellige Klokkers Lyd en harmonisk Accord, men Tonerne falde let vel stærke, saa fremmede, som i saadan Tid ligge paa Værket, ej kunne sove for den støjende Klingklang.

Disse Møller koste hver for sig 9000 Rd.; det aarlige Produkt af hver er 3000 Centner Krudt, og i 36 Timer kan enhver af dem

frembringe 650 ℔[1]. Til et Centner Krudt bruges 80 ℔ Salpeter, 15 ℔ Svovel, 5 ℔ Kul[2].

Af Salpeteret, som bruges til Krudtet, tilberedes noget paa Værket selv paa samme Maade som i Frederiksborg[3]; men da dette ikke nær er tilstrækkeligt, saa faaes det meeste fra Ostindien. Men dette raffineres her, inden det kan bruges til Krudt. Sex Kiedler ere bestemte til dette Brug, hvor det luttres ved Kogning og siden øses op i store Kobber-Kar i Form af en omvendt conus[4], hvor det crystalliserer sig paa Bunden og setter sig i store Klumper paa Siderne. Til at heede disse Kiedler bruges blot Steenkul. — Svovlen hentes fra Marseille og bruges uden nogen Rensning. En Maskine er indrettet, hvori den paa eengang stødes og sigtes. Kullet, som er den 3die Ingrediens i Krudtet, brændes af Eegetræe i 6 hertil bestemte Gryder, som staae i omvendt Stilling; til det polerede Krudt derimod bruges Kul af noget saa kaldet Dystbrænde[5], som seer rødagtig ud og faaes i Skoven omkring Værket; det kløves ogsaa fiinere end det andet.

I behørigt Forhold mænges nu denne Blanding af Salpeter, Svovl og Kul og bringes i Sejldugs-Poser, af hvilke enhver tager 11 ℔, over til Krudtmøllerne, i hvilke hver for sig 24 Stamper drives ved et eeneste Hiul ned i ligesaamange Mortere af Metal. I hver af Morterne stødes den foromtalte 11 ℔ Qvantitet ved Stampernes saa kaldte Skoe til fiint Støv, som er Krudtets første raa Tilstand; under denne Operation er det, at en Mølle stundom springer i Luften, naar nemlig Skoen af Stampen frembringer ved Stødet i Morteren saa megen Varme, at Krudtstøvet antændes. En eeneste Gang i 18 Aar, fortalte Todberg, har det hændet sig, at 3 Møller paa eengang ere sprungne i Luften[6].

[1] I en Rapport fra 1762 (Nyrop: Classen p. 319) angives, at i 24 Timer kan der i 4 Møller forarbejdes 2460 Pund. [2] P. Falster (Fortællinger, betræffende det Frederiksværkske Etablissement, p. 118) angiver, at der til et Centner Krudt brugtes 80 ℔ raf. Salpeter, 10 ℔ Svovl og 16 ℔ Ellekul. [3] Ved Omtalen af Frederiksborg har E. ogsaa beskrevet det derværende Salpeterværk. [4] Kegle. [5] Formodentlig = Tyste- eller Tørstetræ o: Hægetræ. [6] I Januar 1762 sprang Krudtmaskine Nr. 1 samt 2 Stampemaskiner i Luften (Falster p. 68 f., hvor der anføres de andre Tilfælde, hvor Krudtmøller er sprunget i Luften).

Kulstøvet, som frembringes ved de forskiellige Bestanddeeles Sammenmængning under Stamperne, bringes nu hen til Kornmøllen, hvor det formes til Korn igiennem dobbelte Sigter, der 48 i Tallet drives ved et eeneste Hiul og en saare let Mechanisme. Disse dobbelte Sigter ere saaledes indrettede, at det fugtige Krudtstøv drives ved løbende Pokkenhols-Valser igiennem den øverste Sigte, som er af Pergament; derved antager det nu Form af Korn, som opfanges af den neden under vedhængende Haarsigte, igiennem hvilken det Krudtstøv falder, som ej antog Formen af Korn, og bliver da paa nye stampet og omarbejdet. Det forstaaer sig, at i det det fiinere Støv, som ej antog Korn-Formen, faldt igiennem Haarsigten, optoges det i et under neden anbragt Kar.

Naar nu Krudtet er dannet til Korn, bringes det hen til Tørrehuset, som hedes ved 2 store Kakkelovne i Form af omvendte Gryder, for hvilke hænger et Dække for Forsigtigheds Skyld. Heden maae være 50 Grader efter Reaumurs Thermometer. Tørringen skeer i 600 Lader eller Skuffer, som under Tørringen staae udtrukne; saaledes kan paa eengang tørres 60 Centner, fordeelt i 8 à 9 ℔ paa hver af de 600 Lader eller Skuffer; til denne Tørring fordres 48 Timer, i hvilken Tid Døren ej tør aabnes. I den eene Ende af Huset er et Værelse for Tørremesteren, hvor der i Væggen, som skiller Værelset fra Tørrestuen, er anbragt et Vindve, inden for hvilket hænger i Tørrestuen selv et Thermometer, saaledes hængt, at Røret vender til Vindvet, saa Tørremesteren kan sidde i sin Stue og see, om Tørrestuen har Heede nok og legge i Ovnene efter Fornødenhed. Eengang er Tørrehuset sprungen i Luften[1].

Dette var Krudtets sidste Fuldkommengiørelse; men endnu er en Forædling tilbage, som er egen for det saa kaldte polerede Krudt, og denne frembringes ved Svingningen af en Tønde, som er fæstet til en Valse, og hvori det Krudt, som skal poleres, er lagt.

I Kobberhytten smeddes Plader. 2 Bælge drives her ved Vand; her er og en Klippe-Maskine, der ligeledes drives ved Vand, hvor-

[1] Ifølge Falster (p. 80 f.) var der sprunget Tørrestuebygninger i Luften Jan. 1764, Jan. 1765, 1. Maj 1782 og 23. Okt. 1784.

ved Jernstængerne klippes i mindre Stykker. Neumann fortalte mig, at man paa Moss i Norge[1] har en anden endnu beqvemmere Indretning til samme Hensigt ved Valser.

Giethuuset eller Støberiet er en skiøn Bygning med 2 Sidefløye. Over dens Portal staaer denne ret smukke Inscription: Ætna | hæc Friderico | Vulcania tela ministrat | tela inimicos | debellatura furores[2].

I den ene Sidefløy er Magazinet, i den anden Jernstøberiet; i Hoved-Bygningen er Metalstøberiet.

I Jernstøberiet er en Smelte-Ovn med Trækhuller, ved hvis Hielp Luen uden Bælgers Hielp spiller hen paa Jernet og smelter det; det smeltede Jern øses med Jernskeeder [ɔ: skeer], som for ej at brændes ere overtrukne med Leer, i Formerne. Gamle Kugler, Kanoner og Bomber er det, man bruger til at smelte. Ogsaa Jern-Gitter-Værker[3], dog kun til Brug for Værket, og Lavetter støber man her. Man var og her, da vi kom, i Begreb med at giøre en Leerform, hvori en Kirkeklokke skulde støbes i det hosliggende Metalstøberie. Man støbte og her Metal-Søm til Skibes Forhudning. I smaae Kasser ere i Sand dannede Huller, hvori man lader den smeltede Metal løbe; man støber saaledes paa eengang 4 Kasser fulde, og hver Kasse rummer 200 Søm. Inden et Øyeblik er det smeltede i Hullerne gydede Metal styrknet. Metallet smeltes i Digler.

I Hoved-Bygningen er Metalstøberiet; her formes og støbes Kanonerne. De støbes i store i Kanon-Form dannede Leerformer, som, naar de i 3 Uger ere tørrede, beslaaes stærkt med Jern; dybt i Jorden graves nu Huller til at sette disse i, jevnsides ved Smelte-Ovnene, som ere 4 i Tallet, og byggede af et eget Slags her ved Verket præpareret Steen, sammensat af Bornholmsk, Cølnsk Leer og Gruus. Til at heede disse Smelte-Ovne bruges ikke Kul, men Træe, da Luen maa være rund. Af Smelte-Ovnene lader man nu

[1] Moss Jernværk ejedes fra 1749 af Erik Anker, senere af hans Brodersøn Bernt Anker; Classen havde før c. 1760 været dets Kommissionær i København. [2] Ætna (ɔ: Smedien) her skaffer Frederik de guddommelige Vaaben, som skal besejre Fjendens Raseri. [3] Gitterværket om Fr. V's Statue paa Amalienborg er forfærdiget paa Frederiksværk.

det smeltede Metal løbe i Kanon-Formerne; 2 Dages Kiølning behøves, inden de støbte Kanoner kunne tages af Formene. For at giøre Materien i Kanonen meere compakt og hindre, at den ej skal blive porøs, støbes i Enden af den en Tap af $1^1/_2$ Alens Længde, som kaldes Dødhovedet, hvilken siden saves af ved Save-Maskinen og smeltes om. Til dette Dødhoved er da og Kanonformen indrettet. Naar Kanonerne nu tages ud af Formen, udgiøre de en heel Masse af Jern; de maae derfore nu bores, og til denne Hensigt bringes de i Borehuset, hvilken Indretning her holdes hemmelig, Gud veed hvorfor[1]. I Norge kan enhver faae det at see og det gaaer, efter som Neumann fortalte mig, saaledes til, at man ophænger Kanonen i en perpendikulær Stilling, og nu bores der neden fra med en Bore, som drives ved Vand; dette er den perpendikulære Boring, som bruges ved Frederiksværk, og er bedre end den horizontale, som man sommesteds bruger.

Naar Kanonerne ere borede, komme de i Drejer-Værket. Denne Indretning er herlig; man behandler her den svære og faste Masse, som om det var Træe. Ved Drejningen nedfalde Spaaner af Metallen, der seer ud som Høvlspaaner og ligger tykt under neden; disse Spaaner samles og smeltes atter om.

Tæt ved er en Valsemaskine til at valse Kobber-Plader.

Naar Kanonerne ere komne fra Drejerværket, overgives de til Udfiiling af Ziraterne, ligesom og Mørserne files med megen Lethed; de største Mørsere her støbes ere 150 pundigere; Kanoner støbes fra 1 til 36 pundigere, og hver ℔ af deres Vægt betales, naar de sælges fra Værket, med 48 Sk. Gamle Kanoner, som Verket kiøber for at omstøbe, betaler det med 24 Sk. pr. ℔[2].

I 2 Maaneder forfærdiges 10 à 12 Kanoner; Metalcompositionen bestaaer af 100 Deele Kobber, 10 Deele Tin og $^1/_8$ Deel Tutenage.

[1] Ogsaa Nyrop (I. F. Classen p. 141) meddeler, at Boremaskinen kun maatte benyttes af enkelte edsvorne Arbejdere. [2] Iflg. en Kontrakt af $^6/_6$ 1767 (Nyrop: Classen p. 386) skal Classen levere 1 Centner Metal for 46 Rdlr.

Dette sidste føyes blot til for Couleurens Skyld[1]. Jern-Kanoner støbes her ikke.

Oven over disse Verksteder arbeyde Snedkere og Træedrejere.

Foruden disse Anstalter har Værket Tegl- og Muursteens-Fabrike, hvor Leeret æltes ved Kurve, Bagerie og Bryggerie og Brænderie.

I Material-Stalden staae 14 Heste og 10 Stude til Verkets Drift; hvad som bruges meere, lejes og betales dagviis.

Verket har selv 4 Skibe til at hente sine Fornødenheder med; men foruden disse komme over 40 ladte med Tømmer, Steenkul og gl. Metal-Kanoner.

Her er en Vagt og et Arresthuus; ude paa en aaben Plads saae vi nogle særegne Kanoner, paa hvilke stod: Comes de Ahlefeldt invenit[2]. Disse have et løst Fænghul, som kan tages af, saa at Fienden i Tilfælde af en Flugt ikke kan bruge dem og de kunne i en Retirade lades bag fra.

Man har her giort et Forsøg paa at bygge Huuse af Jord, og vi saae et saadant Jordhuus; et vist Slags Jord, som ikke er feed, bruges hertil; den stampes til en fast Masse og skieres i Form af Qvadersteene $^3/_4$ Al. tyk; denne Masse skal være fastere end Leer og modstaaer alt Uvejr; men Vanskeligheden med at faae denne Jord har foraarsaget, at det blot er blevet ved denne eene Prøve.

En meget priisværdig Anstalt ved Værket er Skolen; en Lærer lønnes aarlig med 170 Rd. for at give Underviisning i Religion, Skrivning og Regning, og en anden Lærer, som informerer i Tegnekunsten, har i aarlig Løn 250 Rd.; for nærværende Tid er Skolelæreren en vis Horrebow og Tegnemesteren Lieutnant Mutter-

[1] Falster (p. 116) angiver, at til 100 ℔ Kobber tilsattes 10 ℔ engelsk Tin og $2^1/_2$ ℔ Fontenage (eller Tontenage). Dette sidste var en Zink-Komposition, der tilsattes, fordi man mente, at den dels bidrog til at udskille Slagger og fremmede Stoffer af Metallet og dels forhøjede Metallets Kulør og gav det en smuk Glans. [2] „Grev Ah. har opfundet den". Maaske den samme Slags som Falster (p. 175) omtaler som „$^1/_2$ ℔'s Feltslange eller Amuset, som er sissileret med H. E. Hr. Grev Ahlefeldts Vaabenskildt". Der menes rimeligvis Overkrigssekretær Conr. Vilh. Ahlefeldt.

spach[1]. Alt læres gratis og Lærerne have frie Vaaning og Beqvemmelighed.

Disse herlige Indretninger skylde General-Major Clasen deres Oprindelse. I den nærværende Stand blev det sat 1756, da han tiltraadde det. Før smeddede man Kanonerne. Efter Todbergs Udsigende balancerer Værket got.

Efter saaledes at have beseet Værket gik vi hiem i vort Logis, fik noget varmt Frokost, som vi havde bestilt og var saa tarvelig, som den kunde være; og efterat have betalt vor Vært, der ligesom han ej syntes at bemærke noget fornemt hos os, heller ej lod sig fornemt betale, en ubetydelig Fordring, forlode vi Kl. 1 Værket, for igiennem Frideriksund i Aften at komme til Jægerspriis; thi vi turde ej paa det uvisse gaae hen til en Odde, hvor man kan nærmere sette over til Jægerspriis, siden der ingen ordentlig Færgested er. Paa at besee Clasens Gaard tænkte vi ikke, og havde heller ikke Tid at tænke derpaa, da vi endnu ønskede i Aften at kunne faae noget af Jægerpriises Herlighed at see og havde $2^1/_2$ Miil at vandre.

Vor Vej faldt atter forbi Magle-Høy og atter maatte vi derop for at nyde denne himmelske Udsigt. Længe stode vi her og længere vilde vi have staaet der. Vi orienterede os saa got vi kunde i den heele Prospekt og jeg fik Neumann til paa et Stykke Papiir at giøre et Udkast over denne herlige Situation; min Hattepul tiente ham til Skriverbord; han berigede sin Journal med dette Udkast og paa foregaaende Side har jeg og ved en ufuldkommen Grundridsning[2] vildet give mine Læsere en nogenlunde Idee om denne Situation og guddommelige Prospekt.

Vi gik da nu videre og passerede atter Kregume, hvor vi drejede af paa høyre Haand ned til Frideriksund langs med Roeskilde-Fior-

[1] I en „Tale den 19. Dec. 1802" (paa Frederiksværk) nævnes Kaptejn v. Mutterspach, „som ved at beidse Klingerne med saa gode Tegninger, ved at forskiønne samme med Anløb af forskiellige Farver ikke lidet har bidraget til det Bifald, de finde", hvorfor der overleveres ham en Kjendelse. Det er maaske den Chr. Mudderspach, der døde i Frederiksværk $^8/_5$ 1834 som Major, 64 Aar gl. [2] En saadan Tegning findes i Manuskriptet.

den. Overalt stode Markerne herlig, og man formoder, at Kornet i Aar vil blive overmaade let til Tab for Landmanden, da deels Freden er sluttet[1] udenlands, saa man der intet behøver, deels Norge nu og næsten kan forsyne sig selv. — Vi kom paa denne Vej ingen Byer igiennem, men havde adskillige paa Siderne. Da vi vare midtvejs, kom en Vogn rullende efter os. Vi besluttede at søge at faae Sæde paa denne for at komme des hastigere til Iægerspriis[2]. Det lykkedes, og den kiørende Mand, Hans Iensen, Skytte og Skovrider paa Iægerspriis selv, tog os villig op. Nu rullede vi af, havende Isefiordens Arm paa høyre Side og paa venstre Landjorden med adskillige Gravhøye, eftersom Regiments-Qvarteermester Wolk[3], der mødte os her og boer i Nærheden, fortalte os; denne Mand indbød os og til at tage Frokost hos ham i Morgen, naar vi kom forbi paa Vejen til Slangerup. Inden føye Tid vare vi nu i Fridericsund, hvor vi stode et Øyeblik af hos en Kiøbmand, med hvem vor Veturino havde noget at bestille. Frideriksund er kun en lille og langt fra ikke smuk Bye; imidlertid skal den dog have god Handel paa Norge, og har taget Fordeelen fra Slangerup, der ved denne Lejlighed er falden fra en anseelig Høyde, som den fordum stod paa, til den laveste Uselhed.

Færgestedet er en lille $^1/_4$ Miil fra Byen; her gaaer man over til Iægerspriis. Med megen Bekostning ere fra begge Sider byggede lange Broer ud i Fiorden, saa vidt som der er Grunde, og Færgeløbet selv er ikke bredere end man kan kaste over med en Steen, men saa dybt, at Orlogskibe kunde passere der igiennem. Færgen er en stor bred dyb fladbundet Maskine, som kan tage mod 6 Vogne med deres Heste paa eengang, og man kiører uden at staae af lukt ned i den fra Broen af; den føres ved et Toug, som er fastgjort ved Enden af begge Broerne og hvis største Del hænger, naar Færgen ligger stille, under Vandet; derfore maae Touget holdes

[1] Den 13. Apr. 1797 undertegnedes Fredspræliminærer, som førte til Freden i Campo Formio $^{17}/_{10}$ s. A. [2] Jægerspris ejedes af Arveprins Frederik fra 1773 til 1797, da det overdroges til Kronen. [3] Regimentskvartermester og Auditør Bertel Wolck; han var (tillige?) By- og Herredsskriver i Nyborg og døde $^4/_3$ 1818.

vel istand, thi gik det i Stykker under Vejs, saa kunde Pokker tage ved Maskinen ud i Fiorden, som det er gaaet nogle Gange før, saa at engang 3 Mennesker druknede. Imod at holde denne Færge istand har een Mand ved Navn Erdtmann heele Passagens Indkomster, der beløbe sig aarlig i det mindste til 1000 Rd. Overfarten er dyr; en Gaaende betaler 2 Sk., en Vogn 8 Sk.[1], og hvis den er større end de almindelige Bonde-Vogne, meere; en Kareth 1 Rdr. Kuns Bønderne fra Iægerspriis og de nærliggende Herreder have det noget lettere.

Fra Færgestedet til Jægerspriis's Gaard er en halv Miil; Vejen er ret interessant, da den gaaer deels igiennem Skov, deels ad en lang Piile-Allee med Udsigt over Fiorden op til Frideriksværk. Vi kom hid Kl. 6 og bleve indlogerede hos En, som praktiserer Læge-Kunsten her i Egnen og heder Hempel[2], den fortreffeligste af alle de Verter, vi have logeret hos paa heele Vejen, da han baade beværtede os got og converserte os heel behageligen. Vor gode Hans Jensen var saa honnet og usiellandsk, at han intet vilde modtage for at have ført os hid, og vi maatte derfore afskeedige ham med blot Tak og et Par Sopkener.

[1] I Holcks Reiseveiviser (1776 og 1780) opføres Jægerspris' eller Frederiksunds Færgetakst saaledes: For en Vogn betales 8 Sk. For en ridende Person 4 Sk. For en gaaende 2 Sk. [2] Joh. Melchior Hempel (1729—1802), en Søn af Stadskirurg Simon H., var Kirurg i Jægerspris 1781—1801; tillige Gæstgiver (K. Carøe: Den danske Lægestand. Kirurger 1738—85).

Købstaden Slangerups Nedlæggelse.

Af

A. P. Andersen.

DEN 12. Maj i Aar var det 100 Aar siden, at Købstadrettighederne blev fratagen Slangerup, uden at der fra Byens Side var kommen Andragende om en saadan Reduction.

Mange forekommer dette noget mærkeligt, men ikke desto mindre viser det sig at være rigtigt, hvilket vi skal paavise i det følgende. Forinden fremføres enkelte Forhold, som maa antages at have bevirket Tilbagegang for Slangerup og derved bidraget til, at man paa højere Steder fattede Beslutning om Købstadens Nedlæggelse.

Ladestedet, der blev anlagt ved Sundby Færge ifølge kgl. Tilladelse af 1578, tiltog sig efterhaanden en Del af Slangerups Handel, idet enkelte Borgere fandt, at det var spildt Arbejde at transportere Varerne den 1 Mil lange Vej, og som Følge heraf tog fast Ophold dernede. I 1600-Tallet rejste der sig Klager over dette Misforhold; man vilde have, at Borgerne atter skulde vende tilbage og drive deres Handel og Haandværk i Moderbyen. Det var imidlertid allerede for silde, idet en Borgmester tilligemed nogle af de bedste Borgere havde taget Bopæl i Havnebyen.

I 1660'erne begyndte der ogsaa at gøre sig separatistiske Bevægelser gældende med Hensyn til de kirkelige Forhold. Hidtil havde Borgerne troligt søgt deres gamle Sognekirke i Slangerup, nu viste der sig Tendenser gaaende ud paa at faa Lov til at benytte Udesundby Kirke. Den daværende Sognepræst i Slangerup, Provst Søren Poulsen Judichær Gotlænder fandt sig beføjet til at indgaa til Kongen med et Klagemaal, hvori han gør sig til Talsmand for Tanken om at give Beboerne dernede Paabud om,

at de skulde flytte tilbage igen, da det har vist sig, at de ikke vil benytte hans Kirke som deres rette Sognekirke og svare ham, hvad der tilkom ham.

Et Paalæg kom der vel om, at de skulde regne Mester Søren som deres Sognepræst, ligesom han ogsaa skulde have Betalingen derfor; men ret lang Tid gik der ikke, før de igen nægtede at betale ham, hvad han havde Krav paa, thi nogle faa Aar derefter paalægges det dem ved Højesteretsdom at være det kgl. Brev efterrettelig.

I 1730'erne brast Frederikssundernes Taalmodighed, idet nogle Børn, der skulde til Daab i Slangerup, paa Vejen led saa meget af Kulde, at de blev syge og døde. En Overenskomst blev da bragt i Stand, hvilken blev stadfæstet 1746 og gik ud paa, at Borgerne i daværende Sognepræsts Levetid skulde svare 20 Slettedaler til Slangerup Præstekald; og efter denne Præsts Død skulde dette Beløb udredes af Præstekaldet i Udesundby. Denne Ordning varede ved indtil 1815, da det ved kgl. Skrivelse blev bestemt, at den nævnte Afgift maatte bortfalde.

Som nævnt blev det en hævdvunden Skik, at Borgere fra Slangerup kunde nedsætte sig i Sundby som Næringsdrivende; efterhaanden andrager snart en paa at maatte indtage Jord af Kronens Gods for derpaa at udvide deres Bygninger, snart en anden paa at erholde Privilegier paa diverse Handel og Haandværk. Derved opstod der en hel Mængde Næringsdrivende, der hver for sig eksisterede paa Privilegier.

1665 tillagde Frederik d. 3. dem Bevilling til for dem og Efterkommere at drive Købstadnæring i samme Maalestok som Slangerup, dog at begge disse Købstæder skal have fælles Magistrat m. v. Ved samme Lejlighed fik Sundby Færge, som det hidtil var kaldt, Navnet Frederikssund.

Fra dette Aar og indtil 1809 benævnes disse to Byer altid officielt som Købstæderne Slangerup—Frederikssund. I det 17. Aarhundrede begyndte der i en Del danske Købstæder en vis Stagnation eller Tilbageskridt, hvilket gav sig Udslag i, at Byerne ikke kunde udrede

de svære Afgifter, der blev dem paalagt til Statens Fornødenheder, og at der i flere Købstæder ikke var formuende og solide Folk nok, hvem man kunde paalægge at udføre Bestillingerne som Borgmestre og Raadmænd; endvidere havde den udenrigske Handel begyndt at tage noget Opsving, hvori, som naturligt var, Købstæder, der laa inde i Landet, ikke kunde deltage; al den Slags Handel kunde slet ikke finde Sted i Slangerup, og Frederikssund havde endnu i over 100 Aar ikke et eneste Skib, der egnede sig til slig Handel; det eneste, denne By havde eller fik nogen Betydning ved, var Ind- og Udførsel til enkelte Byer i Norge.

Men da det blev tilladt Købinger af 2. Klasse, d. v. s. Byer, hvor der, i Modsætning til andre Købstæder med Borgmestre og Raadmænd, kun var Byfogder, at drive al indenlandsk Handel, kommer denne Handel paa Norge ikke til at spille nogen Rolle ved den almindelige Købstadreduktion eller Klassifikation efter Forordningen 1682. I Stedet for, at Byerne hidtil havde haft 2 Borgmestre og 4 Raadmænd, træder nu en af Kongen udnævnt Byfoged.

Saaledes stod Forholdet i lang Tid efter Aar 1700; successivt indtræder der nu forskellige Spaltninger, der næsten alle stiler henimod en mere selvstændig Stilling for Frederikssunds Vedkommende, medens nogle af disse ganske naturligt maatte føre til Tab for Slangerup.

Medens denne efterhaanden tabte den bedste Handel, der gik til Frederikssund, hvorved denne By tog til saavel i Indbyggerantal som i Velstand, saa blev det omvendte Tilfældet her. Den ene Købmandsforretning efter den anden sank ned til at blive en lille Bod. Brændevinsbrænderier blev nedlagt. Haandværkerne blev ikke andet end Fuskere, der for at opretholde Livet maatte paatage sig Daglejerarbejde.

Til henimod 1750 havde Taksererborgerne i Fællesskab lignet alle Skatter, Afgifter etc. paa Indvaanerne i begge Byer, efter hvad hver ejede, havde i Indtægt af Næring og Arbejde. I 1768 indgik man paa en Overenskomst, der vel mere end noget andet kom til at tynge paa Slangerup, idet man enedes om, at Slangerup skulde

udrede $^3/_5$ og Frederikssund $^2/_5$ af alle Skatter eller hvad andet der blev udskreven, og iøvrigt hvad man var fælles om. Indtil Byernes Adskillelse for 100 Aar siden gjaldt denne Bestemmelse, der i saa mange Ting skulde komme til at virke hæmmende for sunde og gode Forhold i begge Byer. Dette kommer navnlig frem med Hensyn til Indretninger som Raadhus etc., der skulde bekostes i Fællesskab. Her kan man ikke sige andet, end at Frederikssund altid var rede til at ville yde sin Andel, ja undertiden mere, til slige Ting, men altid strandede det paa en vis Forsigtighed, blandet med en Del af den Ufordragelighed og Mistænksomhed, der herskede i en forholdsvis høj Grad her i Byen i det 18. Aarhundrede. Altid, naar der skulde laves noget virkelig sundt og godt og efter de foreliggende Omstændigheder det mest hensigtsmæssige, standsedes det af den stedsevarende Splidagtighed.

Ca. 1770 kom en Forordning om en bedre Indretning af Consumptionen, specielt med Henblik paa Handel med Brændevin. Denne bevirkede, at der blev henlagt visse Distrikter til hver By. Frederikssund fik nu foruden sine Distrikter i Hornsherred ogsaa nogle paa denne Side af Fjorden, hvorved Slangerup kom til at lide nogen Indskænkning i det den hidtil tillagte Distrikt.

Denne Adskillelse bevirkede vel ikke saa stort et Tab, da Frederikssunds 10 Brænderier vel allerede da havde taget Kunderne. Større Skade led Byen ved, at enkelte Kroer og Møller fik særlig Bevilling til at brænde Brændevin. En af de første, der paa Trods af Slangerups Protest fik Tilladelse hertil, var Farum Kromand. I 1740'erne var der her en Mand ved Navn Jens Andersen, der havde Kroen i Fæste af det Rostgaardske Gods. Han var en ualmindelig dreven, men ogsaa temmelig fræk Person, der, lige fra han fik Kroen, selv begyndte at brygge Øl og at brænde Brændevin. Eksemplet smittede, saa at det blev almindeligt, at enhver Kromand, Møller, ja ogsaa Gaardfæsterne drev dette Bierhverv. Dette mærkede selvfølgelig Borgerne i Slangerup ved deres mindre Salg af disse Artikler; derfor foranstaltede man en Inkvisition iværksat. En umaadelig Mængde Brændevin og Øl blev konfiskeret og Bøder

idømte. Mange Steder gik det varmt til, men dog ikke saa slemt, som det nogle Aar senere gik en Byfoged fra Slangerup, da han kom til en By for at konfiskere; da han havde været inde paa den første Gaard, hørte han, at der blev tudet i et Horn, og straks efter kom alle Byens voksne Mænd styrtende til med store Knipler og gav Byfogden med hans Hjælpere nogle haarde Stryg, hvorefter de maatte fortrække uden videre Resultat. Bedre gik det dog paa denne Ekspedition. Da de kom til Farum Kro, fandt de $4^1/_2$ Td. Godtøl, hvilket Kromanden erklærede at være brygget til hans Kone, der laa i Barselseng, en overmaade tørstig Kone. Hermed lod man sig nøje foreløbigt. 14 Dage senere kom Betjentene igen, men nu var de $4^1/_2$ Td. Godtøl bleven til 7 Tdr., og endvidere fandt man Brændevinspande og Mæskekar i fuld Virksomhed. Denne Gang blev Redskaberne konfiskeret og Kromanden idømt en Mulkt, hvilken han dog aldrig betalte, da han kort efter fik særlig Bevilling til at brygge og brænde.

Foruden de her skitserede udvortes Omstændigheder, som alle maatte bevirke en Forringelse af Slangerups Eksistensevne, var der ogsaa flere Forhold i selve Byen, som maatte medføre Tilbageskridt og som maatte fremhæve den stigende Antagelse af en By, der er paa Retour.

Frederiksborg lærde Skole svang sig ret hurtig op, formedelst dens betydelig bedre Beliggenhed, og kom herved til at spille en stor Rolle for den latinske Skole, der blev oprettet her 1536. Frederiksborg tog efterhaanden alle Eleverne herfra; saaledes kom et af Byens Børn, der vel er bleven mest berømt, Thomas Kingo, til at gaa i Frederiksborg Skole. 1736 blev vor Skole efter kun 200 Aars Bestaaen nedlagt og dens Bygning og enkelte Midler skænket til den danske Skole. Kongetienden af de 4 Landsbyer: Hørup, Manderup, Kvinderup og Jordhøj, der hidtil havde været tillagt Skolen, blev skænket Helsingørs lærde Skole.

Vi har ovenfor nævnt den Slidagtighed, der beherskede vore Forfædre. Denne viser sig særlig ved og har maaske ogsaa sin Rod i det ulykkelige Fællesskab, man havde med Hensyn til Jordernes

Drift. Hvorledes dette splidagtige Forhold er opstaaet, er meget vanskeligt at fremstille, da Afgørelser og Andragender herom er mange og meget forskelligartede. Som et Hovedpunkt tror jeg nok at turde hævde, at den vigtigste Aarsag maa søges i de uheldige Skælforhold, der var brugelige.

En Opmaaling af en Bys Jorder var i disse Tider og efter disses Forhold vanskelig og kostbar, saa at en saadan ikke kunde finde Sted saa ofte som ønskeligt; i hvert Fald haves ikke Underretning om, at en saadan Forretning er bleven fuldført her i Tiden 1700—1802. Naar man betænker dette og véd, at der ved hvert Skæl blev sat Pæle eller Sten, at en større Grundejer ofte havde 20 à 30 Stk. Jord forskellige Steder i Kommunen, og at en Husmands 4 à 5 Tdr. Land som Regel skulde søges paa en halv Snes forskellige Steder, at man i Vangene ikke havde almindelige Gærder, men kun Renen, d. v. s. at de to Rensbrødre, som to Naboer med sammenstødende Jorder i Vangene benævntes, pløjede lige til hinandens Jord, saa vidt Skælpæle og Stene tillod det, vil man kunne forstaa, at der her var Anledning til al mulig Kiv og Strid.

Lidt efter lidt forsvandt Pælene, Stenene blev efterhaanden forrykkede og dette maatte ganske naturligt føre med sig, at den ene Nabo tog et Par Furer mere end han havde Lov til fra en anden. I Køb og Salg blev Ejendommen altid benævnt med et bestemt Antal Tdr. Land, men det viste sig ogsaa lige saa sikkert, at der enten var for meget eller for lidt. En Overenskomst om at faa en samlet Rebning for hele Kommunen viste det sig trods al anvendt Flid umuligt at faa i Stand.

Mærkeligvis viste det sig altid, at det var de største Ejendomme, der var tagen til i Vækst, og at de mindre havde mindre Areal end Skøderne angav. I disse Omstændigheder maa vist Aarsagen søges til megen af den Mistro og Uenighed, der var Skyld i, at Slangerups Forhold i Slutningen af det 18. Aarhundrede ikke var, som de burde være, og at Udskiftningen først blev fuldendt efter 1810.

Paa Baggrund af de her skitserede Træk af Købstaden Slangerups

Historie maa man se det, der var Aarsag til, at det danske Cancelli kunde komme dertil: at foreslaa Byens Nedlæggelse som Købstad og Forvandling til Landsby.

Med Udgangen af 1804 faar Købstæderne Amtmanden i Frederiksborg Amt til Overøvrighed i Stedet for som hidtil Stiftamtmanden. Den første Amtmand under den ny Ordning var Arctander, der vel efter hele sin Karrière maa anses for at have været en dygtig Mand, men som ved forskellige Lejligheder maa siges at have været mindre heldig eller mindre paapasselig. Vi tænker her bl. a. paa hans Medvirken ved Afløsningen af Høhoveriet i et Par Sogne her paa Amtet (Rigsdagstidende 1905—96, Tillæg A, Spalte 3754), men endnu mere paa hans Stilling overfor Slangerup.

Tidens Krav havde efterhaanden medført, at forskellige Indretninger skulde forbedres, saaledes skulde Ting- og Arresthusene indrettes betydeligt bedre end de hidtil havde været. Hos os havde man hidtil haft et ganske ubetydeligt Hus til dette Brug; nu rejses der Fordring om at faa anskaffet et nyt og mere moderne. Hertil svarer den daværende Byfoged Ratenburg, senere Birkedommer i Frederiksborg Birk, at han ikke kan forestille sig, hvorledes Byerne skulde bekoste et saadant, men foreslaar, at der med Understøttelse af Staten maa blive opført et i Frederikssunnd, hvortil Jægerspris Birk (han var en Tid Birkedommer der) tilligemed Slangerup kan henlægges, og at Købstaden her maa blive nedlagt. Denne Tanke vilde Stiftamtmanden ikke gaa med til, men da Sagen om Arrest- og Tinghuset var udgaaet fra Cancelliet, naaede Byfogdens Skrivelse ogsaa dertil. Kort efter indtraadte den omtalte Forandring af Overøvrigheden over Købstæderne, hvorved Amtmanden kom til at danne Mellemledet imellem Købstad og Cancelli.

I 1807 kom Ratenburgs Henstilling under Overvejelse i Cancelliet, og Resultatet blev, at man skrev til Amtmand Arctander for at høre hans og den konstituerede Byfoged i Slangerup, Feilbergs Mening. Det bemærkes, at Feilberg ikke boede i Sognet, men paa Lindholmgaard i Uggeløse Sogn. Begge var de hurtigt enige i Cancelliets Beslutning og udviklede i deres Indberetninger ret udførligt, hvorledes

de forskellige Forhold angaaende Haandværkere, Handlende og Jordbrugere skulde ordnes.

Byfogden nævnte saaledes, at man skulde have Lov til at drive Handel og Haandværk, som det brugtes paa Hørsholm. Denne Henstilling negligerede Amtmand Arctander fuldstændigt og foreslog i Stedet for, at de, der nu (1809) havde taget Borgerskab, skulde kunne fortsætte dermed i deres og Hustruers Levetid.

I samme Skrivelser hævder de begge, at Slangerup Overdrev samtidig med Købstadens Nedlæggelse bør udskiftes og deles mellem Grundejerne, hvem det alene tilhører. Senere da man i Cancelliet var kommen til det Resultat, at Frederikssund under den nye Ordning vilde komme til at afholde betydelig højere Udgifter end hidtil, og at denne By manglede Jorder, hvoraf en saadan forøget Indtægt kunde indvindes, forespurgte man, om det ikke kunde være billigt, at Grundejerne i Slangerup for den fri Raadighed over Overdrevsjorderne, der nu vilde blive skænket dem, betalte en Afgift pr. Td. Land af disse Jorder til Frederikssund. Byfoged Feilberg turde ikke paa egen Haand besvare dette Punkt, men sammenkaldte til Raadstuesamling, hvor det vedtoges, at man var villig til at svare en saadan Afgift til Frederikssund mod at komme til at staa under dens Jurisdiktion, men iøvrigt mente, at det var uretfærdigt at bidrage til 2 Jurisdiktioner, som Byen vilde komme til ved dens Henlæggelse under Frederiksborg Birk; endnu mere uretfærdigt forekom det Borgerne at være, at de skulde paalægges imod deres Villie en saadan ekstraordinær Afgift af deres Ejendomsjorder. For sin egen Regning føjede Byfogden til, at skulde der endelig betales noget, var 16 Skilling pr. Td. Land det højeste, han kunde gaa med til, men var iøvrigt af samme Formening som Borgerskabet.

Denne bestemte Tilkendegivelse nedslog Arctander med den Motivering, at det kunde være Grundejerne ligemeget, hvortil Pengene blev anvendte, naar blot de fik udstykket deres Jorder. Kun hans Indstilling blev der taget Hensyn til, hvilket tydeligt ses i Rescriptet af 12. Maj 1809 § 4.

Nu kunde man sige, at Borgerne ikke skulde have ladet sig nøje

med denne Afgørelse; det er rigtigt nok; men naar man betænker, at man da levede under Enevælden, tror vi næppe, at nogen yderligere Protest vilde være bleven taget til Følge. Endvidere var det næsten en Livssag for Byen at faa sine Jorder udstykkede.

Amtmand Arctanders Medvirken i denne Sag bevirkede saa meget, at Beboerne paa Slangerup Overdrev den Dag i Dag maa betale 4 Mark aarlig pr. Td. Land til Frederikssund.

Iøvrigt var de forskellige Omstændigheder med Hensyn til Forvandlingen ikke store. De Næringsdrivende fik Tilladelse til at fortsætte deres Næringsvej i deres og Enkers Livstid; Consumptionen, der havde spillet en nogenlunde anselig Rolle (den indbragte ca. 1500 Rdl. Netto aarlig til Staten), blev henlagt til Frederikssund, og Acciseboderne, 3 i Tal, blev solgte ved Auktion, hvorved de indbragte ca. 100 Rdlr. Stykket, ikke nogen imponerende Sum for en Købstadbygning.

Iaar har vi som sagt 100 Aars Jubilæum som Landsby — vel et enestaaende Jubilæum for en saa gammel By —, et Jubilæum, som ganske naturligt maatte forløbe uden nogen Festivitet; maatte den her fremsatte Skildring virke til, at man maa faa det rette Billede af den Uret, der overgik Slangerup dengang. Det eneste trøstende man finder i denne Sag er Frederik d. 6.s Resolution paa Cancelliets Indstilling, hvorefter denne Købstadens Nedlæggelse »ikke bør benævnes som en Reduction . . .«.

Tryherred.

Af

A. P. Andersen.

EFTERFØLGENDE Fremstilling maa ikke opfattes som værende fuldstændig udtømmende — herfra er den fuldstændig udelukket, da Kilderne ere saa mange og saa spredte, og da den tillige paa enkelte Punkter er bygget paa egne Antagelser og Slutninger, om hvilke ældre Forfattere har været væsentlig uenige —, men derimod ønsker jeg den betragtet som et Udkast, der har til Hensigt at anspore andre til at uddybe Emnet mere, saa at vi som Resultat kunne faa en paalidelig Skildring og Samling af alt vedrørende ovennævnte Herred, eventuelt vort Amts Historie til Krongodsernes Samling ca. 1560.

Adskillige Afsnit af Tryherreds Historie er alt bleven beskreven og fremstillet, uden at slige Beskrivelser dog er bleven saa let tilgængelige for alle, som det kunde ønskes, og som det kunde forventes, at de vilde være bleven, saafremt de var fremkomne i et saa populært Skrift, som en Aarbog for et historisk Samfund er og bør være. Enkelte Sognes Historie findes udførligt behandlede i Annaler for nordisk Oldkyndighed, andre derimod i specielle Værker som Hørsholms Historie, Hjørlunde Sogns Historie etc.; om Annalerne gælder det, at de saa at sige ikke kendes paa Landet, og om de sidste, at specielle Historier og Topographier sjælden naar at vække Interesse udover det Sogn, de omhandler; ofte knap nok saa meget.

Ved min Omtale af Slangerup Kloster i Aarbogen for 1908 er jeg gentagne Gange truffen paa Betegnelsen Tryherred, og har jeg ganske kort skitseret dets Udstrækning; iaar vil jeg forsøge nærmere at fremstille dette Begreb, dets Historie, samt, saavidt det er muligt og Aarbogens Plads tillader det, en systematisk Fremstilling af et enkelt Herred i Tryherred, nemlig Hjørlundes Historie.

* * *

Selve Begrebet Herred er en meget gammel Betegnelse, hvis Oprindelse temmelig sikkert maa søges i den personlige Inddeling af Landet, der i Oldtiden maa antages at have været gældende. Der er jo ingen Tvivl om, at Familiebaandet har spillet en langt større Rolle end det gør nu. Befolkningen var jo kun ringe, og for at beskytte sig var man nødt til at slaa sig sammen paa sikre Steder. Disse Sammenslutninger ere, saavidt det kan skønnes, foregaaet efter Slægt; bl. a. peger Stednavne hen paa, at de ere opkaldte efter Personer, der maa antages at have været Stamfader til eller Anfører for en Familie; i de ældste Love, der haves her fra Landet, ser man overalt, at Familien staar solidarisk med Hensyn til Udsoningen af Bøder o. s. v.; selv dette, at Familien har Rettigheder og Pligter, gaar igen i en saa ny Lov som Danske Lov, i hvilken der med Hensyn til Værger og lign. ofte bruges Udtrykket næste Frænders Raad.

Det var imidlertid ikke alene i Bebyggelsesforholdene og Retslivet, at Slægten dannede Grundenheden, ogsaa paa det militære Omraade benyttede man det samme som Grundlag. Naar vi betænker, hvorledes Kommunikationsforholdene vare dengang, vil man let kunne indse, at Kongen ikke kunde samle Hæren fra hele Landet paa et Sted, da han derved maatte risikere, at Fjenden vilde besætte og plyndre det øvrige Land. Derfor blev hele Landet inddelt i en Mængde mindre Underafdelinger, »Hære«, bestaaende af et Hundrede (Hundrede var da 120) Familier eller Slægter. Her har vi Oprindelsen til Ordet Herred, der altsaa blot betyder Hundrede.

Naar vi fører Tanken videre, vil man let forstaa, at en saadan Afdeling ganske selvfølgelig maatte bosætte sig eller have Tilhold paa et af Naturen afgrænset Stykke Land. Herved fremkommer da dette, at vi faar Herreder af forskellig Størrelse. Tager vi et Kort frem og betragter Herredsgrænserne, vil man snart kunne indse, at hvert Herred, naar man betænker, at Landet har været meget mere indskaaren end nu, og at Skove og udyrkede Strækninger da havde et meget stort Omraade, af Naturen har dannet et selvstændigt Hele, enten afmærket ved Fjorde, store Aaer eller ved Skove og øde Strækninger. Dog maa vi ikke samtidig undlade at erindre os, at enkelte Herredsgrænser i de senere Aarhundreder er bleven noget forrykkede; Søllerød Sogn i Københavns Amt hørte saaledes med til Liunge Herred, andre Herreder ere derimod bleven delte, f. Eks. Liunge Herred.

Det udvidede og bedre organiserede Statssamfund maatte nødvendigvis medføre, at Herredets Betydning ikke alene indskrænkede sig til Landets Forsvar, men at det gik over til at være Inddeling ogsaa for andre Statsformer: Oppebørsel af Skatter til Kongen, Retsvæsenet, Kirken o. s. v.

Inden Ejendomsforholdene havde faaet fast Form, havde Slægterne holdt Justits over sine egne; med Kirken og den dermed følgende Kultur og Folkemængdens Tiltagen maatte der naturligt opstaa Krav om Regler og Systemer, hvorefter Retshandler kunde afgøres ikke alene blandt den enkelte Slægts Medlemmer, men ogsaa mellem Folk af forskellige Familier og Herreder. Kirken, hvis Magt ret hurtig voksede sig stærk, fik efterhaanden ogsaa organiseret sit Rets- og Styresystem, og intet var da vel mere naturligt, end at den benyttede sig af den gamle Herredsinddeling. Hele Middelalderen igennem haves dog ikke nogen paalidelig Efterretning om en slig Institution, som den vi kender, med Provster i Herrederne. Dog maa det antages, at der har været større Distrikter, der vare underlagte en særlig Øvrighed. Dr. Oluf Nielsen hævder i sin Doktorafhandling om Sysselinddelingen i Danmark, at Sjælland skulde være delt i 3 saadanne Afsnit: Øster, Vester og Middel Syssel, og

antager, at Østersyssel skal have omfattet Tryherred m. m. og have haft Tingsted i Slangerup.

Herredets militære Betydning maa antages at være forsvunden i Vikingetiden, derimod beholdt det den jurisdiktionelle til langt ind i den nyere Tid, enkelte Steder endog til vore Dage.

Af Herreder med en saadan Betydning som ovenfor skitseret, fandtes der her i Amtet, Øst for Roskildefjord, 3, Hjørlunde, Liunge og Strø, hvilket sidste dog allerede i Slutningen af det 13. Aarhundrede blev delt i to: Holmbo og Strø Herreder.

Ca. 1250 begyndte de tre nævnte Herreder: Hjørlunde, Liunge og Strø at anføres under Fællesbetegnelsen Tryherred, idet der dog samtidig forekommer Breve, hvori hvert Herred nævnes for sig. Denne Mærkelighed er falden mange besværligt at forklare og har som Følge heraf fremavlet forskellige Meninger, bl. a. gaaende ud paa, at Try paa denne Tid var Fællesting for disse Herreder med fælles Tingsted i Slangerup.

Imidlertid kan man næppe med Rette hævde denne Antagelses Rigtighed, da vi ikke nogetsteds i vore Oldbreve træffer Herreder benævnt paa en saa tilsyneladende planløs Maade; derimod maa det antages, at Tryherred i det 13. og 14. Aarhundrede har angivet en Fællesbetegnelse for den gejstlige Jurisdiktion i Herrederne, hvilken saa i sidste Halvdel af det 14. Aarhundrede maa antages at have bevirket en Sammenslutning ogsaa i verdslig Henseende.

Ved at gennemgaa Klosterbøgerne, vil man i de deri anførte Skøder etc. bemærke, at den tinglige Handling for nogle Breves Vedkommende først har fundet Sted ved vedkommende Kloster, og derefter i anden Instans *(secundo)* ved Tryggæherred, dette forekommer f. Eks. i Jon Litles Gavebrev af 1248 til Esrom Kloster paa Gods i Lille Værløse, i Rage Tuos Skøde 1280 om Gods i Ubberup, hvori det tillige kaldes Fællestinget *(placitum commune)*.

Men mange Breve er ogsaa blevne udstedte direkte fra Tryherredsting, som Vinder Torbernsøns Skøde af 1257 paa Gods i Skævinge, i hvilket Skøde Tinget benævnes *trium provinciarum*

placito, ɔ: de tre Herreders Ting; i Mageskiftebrev af 1322 mellem Esrom og Andreas Olufsen om Gods i Rørbæk og Sørup.

Paa Grund af Brevenes ringe Antal kan man ikke afgøre, om der ogsaa jævnsides med Retshandlerne ved Klostrene eller Tryherred er foregaaet en lignende Akt paa de verdslige Herredsting om den samme Genstand. Maaske var disse sidste endnu ikke saa udviklede, at de kendte slige Handlinger. Ind i det 14. Aarhundrede bliver Skødningerne ved Klostrene mindre hyppige, og istedetfor træder nu det enkelte Herred. Ved Skøde 1314 afhændede Jacob Bosson til Æbelholt Kloster alt, hvad han ejede i Højsager, Toelt og Tipperup, denne Skødning fandt Sted baade paa Liunge og Try-Herred; ganske vist anføres Liunge Ting at være holdt i Slangerup, men dette kan vist ikke opfattes anderledes end som en Fejlskrivning. I det Brev af 1337, hvorved Fru Ingefred, Datter af Ridderen Peder Jonsøn Litle, afhændede til Esrom Kloster hele Uggeløse med Tilliggende, siges Retshandlen derimod at have fundet Sted paa Tryherreds Ting i Slangerup og Liungeherreds i Uggeløse.

Selve Tingenes Afholdelse var en Slags Højtid, under hvilken der skulde herske den største Fred, og hvor de Forbrydelser, der blev begaaede, bleve straffede særlig haardt. Paa selve Tinget bleve Lovene og andet af Vigtighed oplæst, hvorfor enhver voksen Mand havde Pligt at give Møde, for at høre, om der blev kundgjort nye Love, og om der ved Retshandler blev disponeret over Rettigheder, hvorpaa han maatte have Krav eller Andel i. Tinget for Tryherred blev altid holdt en Lørdag, men ikke som vi nu have dem med en Tingdag hver Uge; derimod blev det holdt med visse Mellemrum, specielt op til en Helgens Festdag eller en af de store Højtider. Herved fik saavel Helgenen som Tinget et stort Besøg, og man ser, at Tiderne, paa hvilke Tinget holdtes, bleve ansete som Terminer, hvorefter Folk indgik Overenskomster om Betaling af Penge, om Pant etc. Saaledes pantsatte den ovenfor nævnte Ingefred 1340 Byerne Lindholm og Mørdrup i Uggeløse Sogn til Brødrene i Esrom for 100 Mark rent Sølv; Klosteret skulde have Godset i Pant,

til Tryherredsting blev holdt i Slangerup kort før Mariæ Renselsesdag.

Omtrent ved denne Tid maa man antage, at den endelige Sammenslutning af de verdslige Jurisdiktioner i Herrederne har fundet Sted, i alt Fald hvad Tingsted angaar. Bispestolen i Roskilde fik nemlig af Kong Valdemar Atterdag overladt Søborg Slot, Holmbo, Strø, Liunge og Hjørlunde og Skippinge Herreder som Sikkerhed for København, Amager m. m., der var overladt Kongen, for at han ved Hjælp af disse Landstrækninger kunde indløse sit Land.

Selv om Kongen ret snart igen har faaet indløst sine pantsatte Landsdele, maa man dog antage, at denne Begivenhed har været Aarsag til Herredernes endelige Sammenslutning. I den følgende Tid nævnes kun Tryherred i Skødebreve o. s. v., medens de enkelte Herreders Navne forekommer ved Angivelse af Byers Beliggenhed; men ogsaa dette tager af, idet der ved Mageskifterne om Krongodserne i 1560'erne kun anføres »liggende udi Tryherred«. At Herrederne saaledes smeltede sammen, maa man foruden det ovenfor nævnte søge Aarsagen til i Kirkens voksende Indflydelse, idet denne vistnok i Slutningen af det 14. Aarhundrede har faaet en vis Ret til at udøve Jurisdiktionen i Tryherred. Det angives nemlig, at Dekanatet i København besad denne Rettighed og udøvede den ved sin Tjener eller Fuldmægtig[1]. Som saadan nævnes Tingfogden Niels Bruun.

I Roskildebispens Jordebog af 1370 anføres, som det i Henhold til foranstaaende kunde ventes, hvert enkelt Herred for sig.

Samtidig med, at den ovenfor skildrede Sammenslutning fandt Sted, foregik der ogsaa en Slags Deling, der dog vist aldrig her i Nordsjælland naaede at faa nogen videre Betydning, idet Kongen tildelte enkelte Klostre Birkeret, d. v. s. Rettighed til at holde Justits over sine Fæstere o. s. v. Disse Jurisdiktioner naaede aldrig at faa nogen Indflydelse udover at dømme i Forbrydelser og lign., medens de større tinglige Handlinger som Skødning etc. altid blev foretagne

[1] Rørdam: Kbhavns. Kirker og Klostre, S. 104 og 380.

paa Herredstinget. Slangerup Kloster fik disse Rettigheder 1311 og Esrom 1497, hvilke de besad lige til Reformationen.

Ind i det 15. Aarhundrede fremtræder Tryherred som en fuldt ud udviklet Institution med Dommere, Vidner o. s. v.; Handlingerne meddeles beskrevne med en Nøjagtighed og Formfuldendthed, hvis Lige vore retslige Aktsbeskrivelser undertiden næppe naar.

Fra Midten af 15. Aarhundrede haves en hel Række Dommere eller Fogeder fra Tryherredsting: 1442 Jep Struveræ; 1454 Jepp Yselssøn; 1456 Jepp Jis; 1458, 1474 Per Anderssøn, Væbner, fra Borup i Gørløse Sogn; 1477, 1480 Niels Bruun; 1482 Jep Michelsen; 1496 Lasse Jepssøn i Sigerslevøster, han »sad paa Tinget paa Kongens Vegne«; 1497 nævnes han sammen med Væbneren Jeip Michelsøn fra Hagerup, i Hjørlunde Sogn, og Fogeden Erich Moghensøn paa Græsegaard; 1505 anføres en Lasz Ibszen, vistnok identisk med den her omtalte Lasse Jepssøn; 1500 er ovennævnte Jeip Michelsen atter bleven Foged. 1551, 1558 benævnes Ebbe Olsen (vistnok en meget fremragende og betydelig Mand) af Uggeløse som Foged og samtidig Maaridtz Jensen i Vassingerød som Ridefoged og Frantz Thomæsøn som Skriver. 1573 anføres Oluf Stercke af Sigerslev som Tingfoged til Frederiksborg Ting og Jørgen Persen som Skriver.

Ved Reformationen fik Kronen en stor Del af Tryherred under sig gennem Inddragelse af Klostergodserne o. s. v., hvilket bevirkede, at denne fik den største Indflydelse paa Herredets Ledelse. I mange Forhold kom vore Forfædre til at rette sig efter Lensmændene paa Kronborg og Frederiksborg. Man ser saaledes Tingstedet blive forlagt til Helsingør, men der blev klaget over, at det var for langt for Beboerne i Herredets sydlige Dele at rejse til Tings der, og 1556 blev det da atter flyttet tilbage til Slangerup; kun blev der nu lavet flere Jurisdiktioner, idet Tikøb Sogn blev henlagt under Helsingør, Fæsterne til Esrom skulde søge Tinget der, og nogle Sogne ved Hørsholm skulde have Tingsted i denne By. Med andre Ord, her har vi det første Tilløb til Oprettelsen af de Birker, vi har i vore Dage.

Kort efter 1560 havde Kongen fuldendt de store Mageskifter med Adelsmændene (Herlof Trolle etc.), og fra nu af henlægges Tinget for nogle Aar til Frederiksborg, hvor det forblev til 1573, da det atter for en kort Tid flyttedes til Slangerup.

Hermed havde det gamle Tryherred mistet sin jurisdiktionelle Betydning, af dets Aske opstod de ovenfor nævnte Birker, senere Rytterdistrikter, der staar under den kongelige Lensmand (Amtmand) som deres Overøvrighed. Denne skulde baade varetage Kronens Ret overfor Fæsterne og disses Rettigheder overfor Borgerne i de 3 Købstæder, der paa denne Tid fandtes i Amtet.

Med Tryherreds Nedlæggelse forsvandt det sidste Minde om den nordsjællandske Landbos fri Stilling i Middelalderen; hidtil havde han selv været med paa Tinge for at kunne give sin Mening tilkende, for at være Dommer, Tinghøring o. s. v.; nu var han ikke længer Selvejer, men kun en stakkels Fæster, hvilken Titulatur man vel nok kan give ham, naar det betænkes, at der vel ikke nogen Steder her i Landet fandtes Landboere, der sank længere ned end vore Forfædre, Nordsjællænderne. Aarsagen hertil maa søges i Herredets Nærhed ved København, kongelige Slotte som Frederiksborg, Kronborg, Hørsholm o. s. v. Hoveriet blev intetsteds saa udbredt og saa tyngende som her; maaske har en landøkonomisk Forfatter Ret, naar han siger, at Elendigheden stammede fra, at Nordsjællændernes største Passion var at gøre alt i Penge og saa more sig for Resten. Det kan være, at han har Ret; men jeg synes da ogsaa, at man kan undskylde dem derfor, naar Hensyn tages til den Fortræd, som blev dem tildelt af Fogeder o. a., og den Mængde Hoveri, der fandtes.

* * *

Som nævnt i Indledningen vil jeg gøre Forsøg paa at fremstille et enkelt Herreds: Hjørlundes Historie fra den ældste Tid til Kronens Mageskifter fandt Sted; men jeg maa atter bede Læserne tænke paa, at det kun er et Forsøg, og at det følgelig ikke maa opfattes som noget udtømmende Arbejde.

Benytter man et Generalstabskort og herpaa nærmere betragter Hjørlunde Herred, som det har været, vil det snart ses, at det danner et af Naturen afgrænset Hele. Mod Vest haves Roskildefjord, mod Nord Græseaa, der efter Traditionen skal have været sejlbar engang, mod Øst Skove og mod Syd har vi Værebroaa, der ligesom Græseaa har været til at sejle op ad, endog helt forbi Knardrup.

Med andre Ord, Herredet har i ældre Tid dannet en Ø, indskaaren mange Steder af smaa Fjorde og Indsøer: Hagerup, Hjørlunde, Skænkelse, Store og Lille Sø, Pugesø, Viksø o. s. v. Enkelte af disse Søer findes angivne paa Kort fra Midten af forrige Aarhundrede, da de fleste af dem blev udtørrede.

Herredet har meget tidlig været beboet, idet det overalt er forsynet med Gravhøje: paa Korshøjs Marker i Hjørlunde, Damgaardens i Sperrestrup, paa Udlejre Marker ned mod Værebro, paa Rørbæks Marker o. s. fr.

Selve Herredet var det mindste af de tre, der dannede Tryherred, og svarede som Følge heraf mindre i Skatter; efter Kong Valdemars Jordebog ansattes det til $201^1/_2$ Plov og skulde yde 40 Mark Sølv, medens Strøherred (indbefattet Holbo) betalte 100 Mark, men ogsaa havde 556 Plove.

Byen Hjørlunde, hvorefter Sognet og Herredet har faaet Navn, ligger i en Hulning af en forholdsvis stor Bakkekam. Navnets Oprindelse har man tydet paa flere forskellige Maader, uden at der dog har kunnet fastslaas noget rigtigt bestemt; hertil virker ikke saa lidt den som oftest meget mangelfulde og unøjagtige Gengivelse af Stednavnene, man saa hyppig træffer i de gamle Kilder. En Forklaring, jeg har truffen, synes at være den mest naturlige, nemlig, at »lunde« er noget som Krat, Lund eller lign., og at Forstavelsen »Hjør« maa anses som en Forvanskning af »Gør«, der saa skulde være det samme som »Gur«, en ikke fjærn Antagelse, naar man betænker den svenske Udtale af »G« foran slige Vokaler, og endmere tyder ogsaa et Brev af 1388 herpaa, hvori det læses »Gørlundhe«. Ordet »Gur« menes da at være samme Stamme

som i Gurre, der betyder Morads, Sump, hvorefter altsaa Byens Navn skulde betyde noget som Moselund, Sølund eller lign.

Forholdsvis tidlig hører vi Hjørlunde nævnt, idet Absalons Farbroder Thoko ca. 1175 skænkede Sorø $1^1/_2$ Bol eller Femtedelen af hele Hjørlunde By, men allerede 6 Aar efter blev det ved Mageskifte mellem Kongen og Absalon afstaaet til Kongen.

1370 har Roskildebispen 3 Fæstere i Hjørlunde med hver $^1/_2$ Bol, altsaa ogsaa en Femtedel, hvoraf de tilsammen svarede 6 ℔ Byg til Slagslunde Lensgaard, hvilken ogsaa oppebar Tienden af hele Sognet.

Senere, da Bønderne helt hørte op med at være Selvejere, fik Adelsmænd flere Gaarde til Eje, saaledes pantsatte Knud Andersen — af Familien Rosenkrantz — 1416 til sin Broder Peder, Vikar i Roskilde, alt det Gods, han ejede i Hjørlunde, Sundbylille og Skænkelsø for 100 Mark.

Ogsaa Kongen fik, foruden det ovennævnte Gods, der vist snart blev afhændet, samlet nogle Gaarde, idet Christian d. 3. 1539 skænkede 1 Gaard til Universitetet og 1555 4 Gaarde, af hvilke sidste blev svaret $14^1/_2$ Td. Rug, 18 Td. Byg, 7 Td. Havre og 18 Skilling Pendinge; disse 4, og maaske ogsaa den første, havde Kongen faaet ved Inddragelsen af Klostergodserne efter Reformationen, og de havde tidligere hørt til Slangerup Kloster.

Nogle Aar senere fik Universitetet, da Frederik d. 2. foretog sin store Samling af Krongodserne her paa Amtet, andet Gods herfor, og Kongen havde nu samlet hele Hjørlunde By med Undtagelse af 1 Gaard, som Kronen erhvervede 1560 af Herlof Trolle tilligemed Hillerødsholm og Græsegaard m. m., og en anden, der hidtil havde ligget til Christi Legems Vikarie i Roskilde Domkirke.

Nogen Adelsgaard har Byen ikke haft, som der har været et andet Sted i Sognet, hvorimod Gaardene som ovenfor nævnt har været splittet blandt mange forskellige Ejere. En Præst ved Navn Povel nævnes 1458, da han deltog i et Tingsvidne om Markskæl mellem Lyngby og Skævinge.

Byen Hagerup har derimod været en rigtig gammel Borg, hvor

der øjensynligt er drukket mangt et Bæger Mjød, og hvor vel ogsaa smaa Kampe under Drikkelaget kan tænkes at have fundet Sted. Ser man paa Kortet, hvorledes Skænkelsø og Hagerup Søer som Arme af Roskildefjord her har beskyllet den fremspringende Spids, hvorpaa Hagerup er beliggende, vil det straks være én klart, at der her har været en udmærket Borgplads.

Allerede 1170 hører vi — dog er det mindre paalideligt, at Stedet passer —, at Skjalm Hvides Datter efter sin Mands Død gav sig ind som Nonne i St. Mariæ Kloster i Roskilde og samtidig skænkede til Sorø Kloster en Del af Hagetorp Øre; den øvrige Del af denne Skov, som Suno, en Søn af Skjalm Hvide, ejede, købte Absalon og skænkede til samme. Der har været Tvivl om, hvor Hagetorp Øre skulde være beliggende, men jeg synes, at dette, at Klosteret ogsaa havde Jord i Hjørlunde i nogen Tid, berettiger til at antage, at Hagetorp muligvis er det samme som Hagerup.

Senere har Klosteret afhændet dette Gods, og der opstaar en Adelsborg paa Hagetorp Øre, hvorfra kendes flere Adelsmænd. 8. September 1367 nævnes Ridderen Erik Nielsen af Hagetorp som Vidne paa en Kvittering fra Matthias Ketelhod, hvorved denne erkender at have modtaget fuld Værdi for Hald paa Halsnæs.

I August 1387 tilstod Johan Pedersen af Hagedorp tilligemed sin Broder Andreas Pedersen af Svanholm i Hornsherred at være J. Villesen 30 Mark Sølv i Cølnsk Vægt skyldige og 20 Mark Sølv, almindelig Sølvmønt, hvilke de lovede at betale næste Tingdag ved Tryherred.

Johan har ikke været Herre til Hagerup ret længe efter, idet Boetius Porse, som i Marts 1388 købte Gods i Udlejre af Gyncelius af Falkendale, skriver sig til denne Gaard. Denne Porse, der hørte til en af Datidens mest ansete Slægter, overlod allerede 28. Februar 1395 ovennævnte Jord i Udlejre til sine Tjenere Boos Pariis og Hemming Pariis. Det synes, som om Porse har delt Hagerup Jorder, idet Paastrup uden Tvivl skylder ham sin Tilblivelse.

I et godt halvt Hundrede Aar kan vi ikke med Sikkerhed paavise

nogen Ejer af Hagerup, førend Jep Michelsen og Hustru Thale Jensdatter — maaske af Familien Rosengaard — anføres 1462 af Birgitte Boosdatter at have købt al den Ret, hun havde til Kregome. 1473 købte han af Morten Andersen af Beldringe i Sydsjælland al den Ret, han havde efter sin Faders og Moders Død til Hagerup. Faderen til denne Morten har maaske haft dette Godś, og Jep Michelsen er da ved Giftermaal kommen i Besiddelse af Gaarden. Herpaa tyder ogsaa dette, at Christen Andersen, en Broder til førnævnte Morten, i 1495 overlod Jep Michelsen sin Part af Hagerup til en Sædværdi af 9 ℔ Korn og 6 Skill. Grot, tilligemed en Gaard i Sundbylille.

Jep Michelsen og hans Efterfølgere enten levede i godt Forhold til Kirken eller ogsaa vare de kirkelige Embedsmænd. 1492 funderede Jep Michelsen og Hustru et Vikarie til Søren Olsen ved St. Olai Kirke i Roskilde og lagde dertil en Sædegaard af Hagerup og en af Sundbylille.

Omkring Aar 1500 døde Jep Michelsen, hvilket fremgaar af et Afkaldsbrev til hans Enke, men i hvert Fald levede han 1497 og 1500, da han disse to Aar nævnes paa Tryherred (se ovenfor).

Enken Thale, der var Søster til Jens Rosengaard i Farum, har vel i nogle Aar efter Jeps Død beholdt Gaarden, indtil en Søn af ovennævnte Jens Rosengaard har faaet den. Denne Søn, der hed Jens Tetz Rosengaard, nævnes 1514 som Kannik i Roskilde, i hvis Kirke der hviler adskillige af denne Familie. Hvornaar han har faaet Hagerup, kan ikke med Bestemthed angives, men i hvert Fald er det sikkert, at han havde Gaarden 1546. Han var gift med Margrethe Arenfeld, Datter af Landsdommer, senere Rigskansler Niels Henriksen. Slægten uddøde med Jens Rosengaard. Iøvrigt var han en meget indflydelsesrig Mand og kom ogsaa til at indtage en betydelig Stilling hos Kongen. Men selv om han var Prælat, laa der dog meget af den gamle Stridslyst skjult hos ham. Det fortælles saaledes, at han under Herredagen i København 1532 dræbte sin Broder Jørgen, der var Lensmand paa Havelsegaard.

Rosengaard maa aabenbart have følt sig stærkt knyttet til Hagerup,

idet han allerede 1560 fik Befaling om at opgive til Herlof Trolle, hvormeget han ejede, for at han og Kongen kunde gøre Mageskifte. Heraf kom der imidlertid intet Resultat, førend hans Enke efter hans Død 1561 et Par Gange havde faaet aabne Breve herom, hvoraf det sidste lovede hende Erstatning i Fridzgaards Jorder, saa meget hun kunde tilkomme heraf. I September 1562 gik det endelig i Orden, hun fik Fridzgaards Len i Horstofte bestaaende af 3 Gaarde og 1 øde Jord for i Hagerup By Jord skyldsat til $4^1/_2$ ℔ Korn og 6 Skill. Grot, i Skenkelsø 1 Gaard, som hendes Mand havde købt af Æbelholt Kloster, i Sundbylille og i Bonderup 1 Gaard. Som man vil se, var det ikke nogen rigelig Erstatning, hun fik for sine 7 Gaardes Jorder, men maaske det erstattende Gods var saa meget desto bedre.

Paastrup, der som tidligere omtalt blev anlagt af Porse, var i Tidens Løb bleven splittet paa forskellige Hænder; Herlof Trolle afstod den ene Gaard ved sit store Magelæg med Kronen, og Otto Krumpen og Kapitlet i Roskilde afstod de 2 andre 1562.

Som en Støtte for Paastanden om, at der i Middelalderens første Tid har været Sejlads til Slangerup, kunde man anføre Navnet Sundby, der findes i ikke mindre end 3 Byer i Nærheden af Græseaa. Iblandt disse træffer vi i Hjørlunde Sogn Sundbylille. Denne er vist ligesaalidt som de andre Byer af dette Navn ret gammel; i hvert Fald hører vi første Gang Tale om Sundbylille i Roskildebispens Jordebog af 1370, hvori det angives, at Bispen ejede 1 Bol og 1 Otting Jord af Byen, der iøvrigt svarede Tiende til Tollerups Lensgaard, antagelig det nuværende Tollerup ved Frederikssund. Ogsaa St. Agnete Kloster i Roskilde havde Gods her, idet Ærkedegnen Olav af Roskilde 11. Juli 1379 bevidnede, at Peder Gad i Slangerup af Klosteret havde forpagtet dets Godser der, hvoraf han aarlig skulde svare 1 Lam, 1 Gaas og 2 Høns, samt 3 Tdr. Rug og Byg, det vil med andre Ord sige, at Klosteret har haft $1^1/_2$ Gaard. Dette Gods havde Gad ikke længere end til 1399, da Væbneren P. Steen af Huseby i Annisse Sogn tilstod, at han af sin Søster Christine Bodatter, Priorinde i St. Agnete Kloster

i Roskilde, og af hele Konventet der havde paa sin Livstid forpagtet deres Gods i Sundbylille og Oppesundby.

1416 pantsatte Knud Andersen til Svanholm til sin Broder Peter Filding, Vikar i Roskilde, alt sit Gods i Hjørlunde, Sundbylille og Skænkelsø for 100 Mark; det kan ikke af Brevet ses, hvormeget Gods det drejede sig om.

Ogsaa Sundbylille synes at have haft en af disse smaa Adelsmænd, Væbnere, der for det meste kun ejede den Gaard, hvorpaa de boede. Da der 1458 blev svoret Markskæl mellem Danstrup og Vexebo, nævnes en Mand Jens Madsen, der maa antages at være »a wapn«, Væbner.

Ved Brev 1482 solgte Ærkebiskop Jens i Lund en Gaard i Sundbylille til Abbed Jeip Nielsen i Æbelholt for 200 Gylden, og mod at de i Klosteret skulde holde Messer for ham; 1490 udstedte Ærkebispen Skøde paa denne Gaard, hvor en Mand ved Navn Oluf bor, og hvoraf denne maa svare aarlig Landgilde 6 Skill. Grot. Sundbylille angives i dette Brev at ligge i Strøherred, naturligvis en Fejlskrivning for Tryherred. En anden Gaard afhændede Jep Michelsen som ovenfor nævnt til St. Olai Kirke i Roskilde.

I en Fortegnelse over de rige Mænd i Tryherred, stammende fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, anføres i Sundbylille to Mænd, Bernth og Matis Frenes, medens der i Hjørlunde kun nævnes en og i Sperrestrup to.

Som vi have set, havde Klostrene faaet nogle Gaarde i Sundbylille, dels ved Gave og dels ved Køb; endvidere fik et Vikarie i Roskilde, der kaldtes de 6 Præbender, 1541 ved Mageskifte med Peder Okse 3 Gaarde her.

Efter 1550 griber Kongens Godstransaktioner ind i denne By; ved hans Gavebrev til Universitet tillagdes der dette to Gaarde, nemlig en hvor Jens Hansen boede og hvoraf blev svaret $1^1/_2$ ℔ Rug, $1^1/_2$ ℔ Byg og 1 Mark Pendinge, og en anden hvor Jens Mortensen havde Domicil og hvoraf han ydede 2 ℔ Byg i Landgilde. Senere blev disse to Gaarde lagt under Krongodset for Gods i Sydsjælland.

20. April 1561 afstod Kapitlet i Roskilde ovennævnte 3 Gaarde til Kronen, og denne fik samme Dag tillige af Christi Legems Vikarie en Gaard for Gods i Hornsherred. 1. September 1562 fik Margrethe Arenfeldt, Jens Rosengaards Enke, som nævnt under Hagerup, Gods i Fridzgaards Len for foruden Hagerup $1^1/_2$ Gaard i Sundbylille. Det er interessant at anstille Sammenligninger mellem disse Mageskifter og en Jordebog for Frederiksborg Len $16^{40}/_{41}$; for mange Byers Vedkommende kan man saaledes se, at Kronen ikke har ejet en eneste Gaard, før denne Samling begyndte. Førnævnte Jordebog angiver for Sundbylille 7 Gaarde, medens der paa dette Tidspunkt anføres $7^1/_2$.

Om Byen Skænkelsøs Navn har der ligesom om Hjørlundes været delte Meninger om dets Oprindelse, idet Forfatteren af Hjørlunde Sogns Historie vil have, at Forstavelsen »Skæn« skal være en Forvanskning af »Sten«, som træffes i flere nærliggende Byer som Stenløse, Stenlille o. s. v., medens Kapt. E. Madsen i Ann. for nord. Oldkyndighed 1863 mener, at denne Forstavelse kommer af oldnordisk skan = Skorpe, Mælkeskind, noget skrumpent; den anden Sammensætning er en Forkortelse af »Kilde« og »Sø«.

Allerede saa tidligt som 21. Maj 1085 blev der af Skænkelsø overladt Lunds Domkirke som Gave fra Knud den Hellige 1 Bol. En Brodersøn af Erik Ejegods Dronning Bodil, Biskop Asser i Roskilde, 1104, den første Ærkebisp i Lund, gav Aaret før sin Udnævnelse den største Del af Byen til et Kapel i Lunds Domkirke. Ved Testamente af 1379 overlod Ærkebiskop Niels for de 26 Mark, han skyldte sin Broder m. fl., disse Afgiften for et Aar af dette Gods.

Det er allerede tidligere bleven omtalt, at Knud Andersen til Svanholm 1416 pantsatte Gods i Skænkelsø m. fl. Byer, uden at det dog nævnes, hvormeget Gods det drejede sig om. I det Hele er det meget sparsomme Efterretninger, der haves om denne By, men Grunden hertil maa vistnok søges deri, at Godset saa tidligt blev lagt under Lunds Domkirke. 1458 nævnes en Mand ved Navn Peter Nielsen i Anledning af Markskæl mellem Lyngby og

Skævinge; han har maaske været Væbner. 23. Oktober 1505 solgte Væbneren Morten Jensen af Hagelse til Abbed Claus Mortensen i Æbelholt en Gaard i Skænkelsø, hvoraf blev svaret i Landgilde 3 ℔ Korn, Rug og Byg, med andre Tjenester.

De tidligere omtalte Godser, som tilhørte Domkirken i Lund, har Kongen vistnok ved Reformationen inddraget under Kronen, i hvert Fald nævnes kun ganske faa Gaarde ved Mageskifterne. 20. April 1561 afstod Laurits Adsersen for St. Olai Vikarie 1 Gaard og af Corpus Christi Vikarie 1 Gaard for Gods i Hornsherred. Aaret efter afstod Margrethe Ahrenfeldt af Hagerup den ovenfor nævnte Gaard, som hendes Mand havde købt af Æbelholt Kloster.

Da der saaledes ved Godssamlingen kun nævnes 3 Gaarde, maa det antages, at Kongen har faaet 10 Gaarde af Lunds Kirke, naar Hensyn tages til Antallet af disse paa den tidligere nævnte Jordebogs Tid.

Den sidste By i Sognet, Sperrestrup, er som Endelsen viser en forholdsvis ung By, og som Følge heraf er det venteligt, at den først nævnes sent. Paa den før citerede Liste over rige Mænd i Tryherred anføres 2 Mænd, Jens Lock og Jens Olsen.

10. Juni 1539 blev en Gaard skænket til Universitetet, der lod den bestyre fra Knardrup Kloster; 1544 angives en Mand ved Navn Peter Hansen at bebo den. Herlof Trolle afstod ved sit Mageskifte med Kongen 1 Gaard og 1 Pendingehus, og 20. April 1561 afhændede den tidligere nævnte Laurits Adsersen for Magni Martiris Vikarie i Roskilde 2 Gaarde, hvilket ogsaa stemmer med Jordebogen.

Kratmøllen, som i tidligere Tid hørte til Hjørlunde Sogn, førte paa Valdemar Atterdags Tid en noget omtumlet Tilværelse, idet Ridderen Niels Aagesen af Karstætholm »ikke tvungen« 1366 solgte denne Mølle tilligemed Annisse m. m. til Kong Valdemar. En Forfatter paastaar, at efter Kongens Død fik Niels Aagesen igen Møllen, der senere gik i Arv til dennes Søn, og at en anden Broder 1397 fik Møllen, hvorefter hans Arvinger 1399 skødede Dronning Margrethe den. Det kan være, at han har Ret i sin her

anførte Fremstilling; jeg har ikke været i Stand til at undersøge dens Rigtighed.

I mange Aar har Margrethe næppe ejet Møllen, den er antagelig bleven skænket Æbelholt Kloster. Ved Reformationen opstod der Stridigheder mellem dettes Fæster og Slangerup Borgere om Ejendomsretten til 2 smaa Jordstykker, der blev tilkendte Slangerup som Ejendomsjorder ved Processens Afslutning 1536, dog at de altid skulde ligge til Møllen, mod at Fæsteren heraf aarlig betalte en vis Afgift. Striden blev ingenlunde bilagt hermed, men holdtes stadig vedlige og er vel først endt for Alvor, da Kratmøllen med alt Tilliggende for ca. 25 Aar siden blev lagt under Slangerup Sogn.

Gaar vi til Sognet Syd for Hjørlunde, Ølstykke, der senere kom til at give Herredet Navn, er vi straks kommen Roskilde og dermed Kirken betydelig nærmere; dette har sat sit Spor paa Besiddelsen af Ejendommene; kun ganske enkelte Gaarde nævnes, medens Resten maa antages at have ligget til Domkirken.

Den under Kratmøllen nævnte Niels Aagesen solgte sammen med denne 1 Gaard i Ølstykke tilligemed 1 Gaardsæde (Husmand) med Toft; af dette Gods blev der svaret 5 ℔ Korn. 1370 nævnes i Roskildebispens Jordebog en Gaard, Myntergaarden, hvoraf blev svaret Landgilde, der tilligemed Tienden af Sognet blev erlagt paa Slagslunde Lensgaard.

1424 solgte Niels Neg til Bent Neg al sin Rettighed i en Gaard i Ølstykke, hvoraf blev svaret 7 Skp. Korn. Det var aabenbart to Brødre disse Neg'er, og den Handel, de afsluttede, var jo meget almindelig i Middelalderen, idet der som Regel var flere Arvinger til en Selvejendom, hvorfor den ene Arving altid maatte udkøbe de øvrige.

1443 erhvervede Næstved Kloster 1 Gaard, som det allerede afhændede 1493 til Roskilde Domkirke. Paa Listen fra Tryherred nævnes ikke mindre end 5 rige Mænd.

Ved de store Magelæg maatte Kongen afslutte mange Handler, før han naaede at faa samlet denne Bys Jorder; han ejede nemlig

ikke en eneste Gaard her før 1560. Herlof Trolle afstod 1 Gaard, Laurits Adsersen afhændede af Damkirkens Godser 4 Gaarde, Niels Andersen Dresselberg (Søn af Væbneren Anders Henriksen, Lille Lyngby) maatte af med 3 Gaarde. Samme Aar, 1562, afleverede Kapitlet i Roskilde 9 Gaarde; ialt 17 Gaarde, der 4. Juni s. A. blev lagte som Tjenere under Københavns Slot.

Ligesom der hersker nogen Tvivl om, at Forstavelsen i Ølstykke skal være det samme som Oluf, saaledes er man heller ikke enig om Forklaringen af Bynavnet Udleire i dette Sogn, men antagelig maa dette opfattes som betydende det yderste Leire (oldn. *leira* = lavt Sted), vel i Modsætning til det Leire, der findes nogle Mil sydligere.

Noget tidligere end i Ølstykke — 1356 — erhvervede Kong Valdemar af Henrik Iversen en Del Gods i Lystrup, Udlejre og Svedstrup, uden at man dog af Registranten kan se, hvormeget Gods det drejede sig om. 1370 havde Roskildebispen $^1/_2$ Bol Jord.

29. Marts 1388 solgte Gyncelius Gynzekini sit Gods i Udlejre til Boetius Porse af Hagerup, der dog allerede 1395 afhændede dette til sine Tjenere Boos og Hemming Pariis. Denne sidste maa have givet Afkald paa sin Andel, thi 1417 solgte Boos Pariis, Væbner i Helsinge, til Abbed Benedict Esbern i Æbelholt dette Gods, bestaaende af 2 Gaarde, for 60 Mark Sølv i rede Penge. Blandt Vidnerne nævnes hans Broder, Væbneren Hemming Pariis og Jacob fra Snodstrup.

Fra 1397 haves et Brev fra Kong Erik, udstedt paa Kongens Retterting i Slangerup, hvorefter Henning Podebuskes Arvinger med Urette besad Jord forskellige Steder, bl. a. en Gaard i Udlejre.

30. Oktober 1464 erhvervede Æbelholt Kloster en Gaard her af Oluf Svenssøn i Græse, den var sat til 1 ℔ Korn i Landgilde. Han skænkede Gaarden for sin Sjæls Frelse og mod at Klosteret skulde betale 7 Mark, han skyldte bort. Blandt Vidnerne nævnes Try Herredsfoged Per Andersen og Væbneren Fritz Pariis i Kongens Lyngby.

26. August 1485 stadfæstede Johan Oxe, Ridder paa Torsø, sin

Hustrus Gave til Esrom Kloster paa en Gaard i Lystrup og 1 i Udlejre, hvor Jes Eleffsen boede, og hvoraf blev svaret 1 ℔ Rug og 1 ℔ Byg. Der skulde holdes nogle Messer for nogle visse Personer hver Dag. Poul Laxmann og Væbneren Per Ly fra Borsholm nævnes som Vidner. Af 30. November s. A. haves et Afkald fra Lauritz Knop til Esrom paa de samme Gaarde, og under 17. Juni 1487 stadfæstede Ridderen Axel Brade denne sin Moders Gave; dog nævnes her tillige en Gaard i Sigerslev. Hans Fosterfader Johan Oxe og den førnævnte Per Ly vare Vidner. I Esroms Jordebog af 1497 angives Afgiften af den oftomtalte Gaard, hvor Jens Eleffsen endnu boede, at være 1 ℔ Rug, 1 ℔ Byg, 1 Lam, 1 Gaas og 4 Høns og Gæstning.

Paa Listen over de rige Mænd i Tryherred anføres 2, Anders Jensen og Peter Andersen.

Klostrene maa antagelig have haft flere Gaarde her, idet Kongen ved Godssamlingen kun erhvervede 3 Gaarde, nemlig fra Kapitlet i Roskilde.

Den sidste By i Sognet, Svedstrup, er, som Endelsen angiver, dettes Benjamin. Derimod er det gamle Overfartsted, Værebro, kendt allerede fra den første historiske Tid, idet Sagnet henfører Frode Fredegods Bisættelse hertil. 1133 sejrede Kong Niels over Erik Emun ved dette Sted.

Samtidig med at Henrik Iverssen overlod Kong Valdemar Godser i Lystrup og Udleire, afstod han ogsaa noget i Svedstrup. 1370 angiver Roskildebispen at have $^1/_2$ Bol Jord. Det er de eneste Ejendomme, man hører Tale om fra Middelalderen, hvilket yderligere viser, at Byen er ganske ung.

Snodstrup Sogn er forholdsvis lille i Sammenligning med de foregaaende 2 Sogne. Selve Byen Snodstrup, der har faaet Navn efter en Mand ved Navn Snólfr, indtager blandt Torperne en vis Autoritet formedelst sin Alder.

9. November 1290 overlod en Abbed i Esrom paa Tryherredsting sine Godser i Snodstrup til Conrad Franz Borger i Roskilde;

hvilke Godser Abbeden havde erhvervet af en Johannes Paa. Uden Tvivl er det disse Jorder, som Kongens forrige Møntmester Johan Franz 1317 skødede til et Alter i Roskilde Kirke; der var for 6 Øre Jordskyld, d. v. s. 3 Gaardes Jord. 1383 forpligtede Væbneren Peder Steen af Huseby i Annisse Sogn sig til at give 3 ℔ Korn af Kirkens Gods i Snodstrup.

I det 15. Aarhundrede har der vist boet en Adelsfamilie eller lign., idet som tidligere anført en Jacob nævnes 1417; 1442 og 48 Anders Nielsen, der temmelig sikkert har været Væbner. 1480 nævnes Jeppe Andersen, maaske en Søn af fornævnte, som Vidne paa et Skøde fra Tryherred om Gods til Johan Oxe.

Ved Mageskifterne anføres kun 3 Gaarde, men maaske har der ikke været flere; i den tidligere citerede Jordebog $16^{40}/_{41}$ er angivet 4 Gaarde.

Det er sjældent at træffe saa lille en Sogneby som Snodstrup maa siges at være, de øvrige Byer i Sognet, Store og Lille Rørbæk, er da ogsaa noget større.

1322 overlod Anders, en Søn af Oluf Tagesen, ved Skødning paa Thriggæheret til Esrom Kloster Sjøthorp mod at faa af dette alt, hvad det ejede i Rørbækmagle. Af 1327 haves ogsaa et Brev om det samme Mageskifte.

25. Marts 1497 solgte Væbneren Jens Pariis, vel en Slægtning af de tidligere nævnte Personer af dette Navn, til Griis Povelssøn 1 Gaard i Rørbæk, hvor Willom Pedersen boede, og hvoraf han svarede i Landgilde 1 ℔ Rug, 1 ℔ Byg, 1 Lam, 1 Gaas og 4 Høns. Allerede 1507 solgte hans Datter, Elsøff Griisesdatter, denne Gaard, som da Oluf Ingwersen havde i Fæste, til Æbelholt Kloster; foruden nævnte Afgift svarede han 1 Skill. Grot. Ikke mindre end 6 Væbnere skrev under som Vidner, nemlig Jens Laurenssøn i Roskilde, Tetz (Rosengaard) i Farum, Erik Tygessøn i Slagslunde, Anders Henriksen i Lille Lyngby, Morthen Jensen i St. Hagelse og Morten Ebbessøn i Gwense (Gunsømagle).

Ved Krongodssamlingen nævnes her kun 4 Gaarde, medens Jorde-

bogen angiver 9 Gaarde og 3 Huse. Lille Rørbæk er en forholdsvis ny By, der først omtales ved 1560, da der nævnes 8 Gaarde.

Sundbyerne har jeg ganske kort nævnt ved Omtalen af Sundbylille; kun skal her blot anføres, at man i enkelte gamle Diplomer finder disse to Byer Oppe- og Udesundby benævnte Sundbyøvre og Sundbyydre.

1341 skænkede Ingerd Perdersd., paa sin Mands, Ølric Skaffs, Opfordring, Esrom Kloster en Gaard i Oppesundby, og samme Aar stadfæstede hendes Moder Margrethe, Enke efter Ridderen Peder Karlsøn, denne Gave.

26. Juni 1347 mageskiftede Niels Manthorp og Esrom, hvorved dette fik Jord her til 9 Øre Skyld, hvilken han havde faaet som Pant af Peter Thruylson; i Stedet for Jorden her fik Niels Gods i Smørum og Hyllinge. Skødningen fandt Sted paa Thrigehæreth i Slangerup.

Ogsaa Agnete Kloster i Roskilde havde Gods i Oppesundby, idet Priorinden Christine Bodatter som nævnt under Sundbylille overlod sin Broder, Væbneren Peder Steen af Huseby Klosterets Godser. I Esrom Klosters Jordebog angives dette at have haft 2 Gaarde, den ene formentlig ovennævnte Jorder, medens den anden blev erhvervet 16. Januar 1497 ved Mageskifte med Poul Laxmann; denne Gaards Landgilde var 3 Skill. Grot, medens Jordebogen for den anden angiver 2 ℔ Rug og 2 ℔ Byg. Ved dette Mageskifte var det, at Esrom maatte afstaa 12 Gaarde i Tisvilde, Stenholt m. m.

I en Skatteliste, noget mere udtømmende end den tidligere nævnte Fortegnelse over de rige Mænd i Tryherred, nævnes i Oppesundby 9 Ydere, hvoraf en anføres som Agnes' Tjener og en som Bispens. Ved Godssamlingerne nævnes 10 Gaarde, medens Jordebogen har 19 Bønder.

Ud mod Roskildefjord ligger nogle Gaarde, som kaldes Tollerup. Efter al Sandsynlighed kan man henføre hertil den biskoppelige Lensgaard, der nævnes i Jordebogen af 1370, og som maaske har dannet et lille Herresæde. Grundlaget til, at Biskoppen paa dette

Sted har faaet samlet saamegen Jord, er vistnok at søge i Knud den Helliges Gave af 21. Maj 1085, da han skænkede St. Laurentii Kirke i Lund noget Gods, bl. a. 1 Bol i Tollathorp; ved Bytte-handel kan det saa tænkes, at Bispen er kommen i Besiddelse af denne Jord. I den førnævnte Jordebog angives der at have ligget til Lensgaarden 3 Bol Jord, 1 Gaardsæde og 6 Landboere med hver $^1/_2$ Bol, foruden at der ogsaa hørte nogle mindre Jordstykker til. I Sundbylille havde den 1 Bol og 1 Otting Jord, i Bonderup 1 Otting; Ebberød (uvist) med Skove og 1 Vandmølle. Summen af al Jorden udgjorde 9 Bol paa en halv Otting nær, og Skyldværdien opgives til 16 Mark 8 Solidi Jord. Endvidere svares der Tiende af Ydre Sundby, Uppæsundby, Græswiidh (Græse), Syghersløf, Slangethorp, Vløsee (Uvelse), Blisthorp (Holbo H.) til denne Lensgaard.

Paa den ovenanførte Skatteliste anføres 2 Ydere, nemlig Atzer, der var Bispens Tjener, og Esge; dette stemmer med Jordebogen 1640, da der opføres 2 Gaarde, medens Tollerup aldeles ikke nævnes ved Mageskifterne, men maa antages ved Reformationen at være inddragen under Kronen.

I det bekendte Interregnum 1146—57 blev Nordsjælland hyppig Skuepladsen for Sammenstød mellem de tre tronsøgende Fyrster. Saaledes melder Historien om ikke mindre end 2 Slag ved Slangerup. 1153 blev der sluttet Vaabenstilstand i Udesundby (*comitia Sumbuensia*). Knud og Valdemar havde ganske uventet faaet samlet en Flaade i Jylland og var kommen ind med den i Roskildefjord. Svend blev herover meget forskækket og sendte straks Bud til de kommende for at faa sluttet den her nævnte Vaabenhvile.

14. April 1315 skænkede Kristopher, Hertug af Halland og Samsø, hele Byen Utesundby til Sorø Kloster til evig Arv og Eie, mod at han skulde begraves i Klosterets Kirke. Blandt Godset, der blev skødet paa Tinget i Slangerup, anføres en Vandmølle.

Det var dog ikke hele Byen, Klosteret fik ved denne Lejlighed, idet nemlig Johannes, en Søn af Adelsmanden Tuko Stirre, overlod Klosteret 1327 sin Jord, 11 Solidi i Skyld, for hvilken Kongen gav ham 2 Øre Jord og Klosteret 5 Solidi.

Sorø Kloster har dog ret snart afhændet Jorderne igen, idet den omtalte Skatteliste kun angiver en Yder, som svarer til Sorø. Derimod maa det antages, at de øvrige Gaarde har tilhørt andre geistlige Institutioner, eftersom denne By aldeles ikke nævnes ved Mageskifterne.

Færgestedet Sundby maatte naturligvis tidlig efter sin Beliggenhed komme til at spille en Rolle, og det er vel nærmest her, at den ovenfor omtalte Vaabenstilstand blev sluttet. Handel og Udskibning er ogsaa meget tidlig bleven dreven her og har, efter hvad Christen Scheel oplyser i sin Dagbog, ført i Rigsraadet 1549—59, endda haft saa meget, at der, da man forhandlede om Midlerne til Københavns Forbedring, blev stillet Forslag om at forbyde al Udskibning, hvilket formentlig vilde bevirke, at København kunde tiltage noget.

I Roskildebogen anføres som allerede omtalt Bispen at have 1 Otting Jord i Bonderup. Paa Skattelisten anføres 3 Ydere, hvoraf en angives at være Mester Peders Tjener. Ved Mageskifterne fik Kronen 2 Gaarde, medens Jordebogen anfører i Bonderup 4 Gaarde, og i den Del af Sundbylille, der ligger i Udesundby Sogn, 3 Gaarde.

Ligesom Tienden af alle de sydlige Sogne i Frederiksborg Amt tilhørte Bispen, saaledes var dette ogsaa Tilfældet med Stenløse Sogn, men medens de fleste andre Sogne henlagdes til en bestemt Lensgaard, maatte Tienden heraf erlægges paa selve Roskildegaarden, Bispens Ladegaaard.

1391 skænkede Boetius Dywræ til Sorø Kloster 6 Bol Jord, hvoraf han havde tilbyttet sig to af hans Datter og givet hende fuld Værdi i Stenløsemagle. Denne Datter er kendt under Navn af Christine af Viksø og blev senere gift med Edvard Møltike.

Biskop Johannes 4., der døde 1431, byggede 1420 Choret i Roskilde Kirke og funderede til Alteret en Kannikeydelse af Stenløse.

Stenløse Kirke er vist meget tidlig bleven lagt under Vor Frue Kirke i København, hvilket ses af et Tingsvidne af 1460 fra Uggeløse, hvorefter Kirken gjorde Paastand om Ejendomsretten til Hæs-

tang Skov og Thulstrup Mark; endvidere anføres i et Regnskab for Frue Kirke ca. 1500 Tavlepenge af Stenløse Kirke.

30. Oktober 1464 oppebar Oluf Mørck i Stenløse 7 Mark af Æbelholt Kloster, som dette skulde give Oluf Svendsen i Græse for hans Jord i Udleire, og som han skyldte Oluf Mørcks Svoger, Jep Roskilde.

I et Tingsvidne 1497 nævnes Jep Andersen og Søfren Jensen, Stenløse, hvor det drejede sig om Ejendomsretten til Slangerup Overdrev.

1546 fik Anders Barby af Faurholm Skøde paa 10 Gaarde i Stenløse, hvilke han dog allerede afstod 1551 for 14 Gaarde i Herløv. Ved Mageskifterne afstod Poul Schinkel 1561 i Stenløse 3 Gaarde med 2 Gaardsæder til den ene Gaard, foruden 1 Gaard i Rørbæk m. m. 1562 afstod Kapitlet i Roskilde 4 Gaarde og 1 Pendingehus; endvidere afstod det 6 Gaarde, der maa antages at have ligget direkte under Kirken.

Byen Søsum maa antages at have været i Kronens Besiddelse eller at være erhvervet af denne ved Reformationen, i hvert Fald blev der 10. Juni 1539 skænket Københavns Universitet 30 Bønder i denne By til Forbedring af Lønninger etc.

Aaen, der gaar forbi Værebro, har i ældre Tid udfor det nuværende Viksø dannet en Bredding, Vig, der ved Sammensætning af Sø er bleven Betegnelsen for den ved Vigen anlagte By.

4. Juni 1353 nævnes Ridderen Efvard Møltike af Viksø som Vidne paa Kongens Retterting i Roskilde. Denne Møltike kom senere i en svar Strid med Kirken angaaende Maaløv, hvoraf hans Svigerfader Bo Dyrwe havde oppebaaret Indkomsten i 5 Aar, til en Værdi af 100 Mark Sølv, og hvorved han paa det groveste havde fortrædiget en Vikar ved Roskilde Kirke, hvem Byen var tillagt. Efvard paastod imidlertid, at Maaløv tilhørte Ridder Dyrwe med Rette. Bispens Fiscal, Niels Bille, holdt, som naturligt var, med Kirken og fik ogsaa erhvervet Kong Olufs Dom derfor. Møltike var Dommen overhørig, og 6. December 1397 fik Præsten i Viksø

Brev om, at Everard Møltike, der var bleven paamindet om at betale de 100 Mark Sølv i Sæd, Kvæg o. s. v., som han var forpligtet til efter sin Svigerfader, havde nægtet dette, og at han nu skulde udelukkes for bestandig fra Kirken og alle gudelige Tings Nydelse, samt sættes i Band.

Dette blev Møltike for meget, og allerede Aaret efter maatte han udstede en Erklæring om, at han ingen Ret havde til Maaløv By, og at Væbneren Eric Nielsen af Hyrningsholm (Hørsholm) havde skænket den til Roskilde Kirke; den var ogsaa fravunden hans Svigerfader Boetius Dyrwe m. fl.

Som allerede nævnt fik Edvard Møltike Christine af Viksø til Ægte og har vel faaet Byen med hende. Hun havde en anden Søster, Margrethe, der døde 1391.

Møltike, der tidligere havde skrevet sig til Hegnet, solgte 1397 en Gaard i Roskilde, som han havde arvet efter sin Fader, Ridderen E. Møltike, og i September s. A. udstedte 7 Mænd i Roskilde en Erklæring om, at de havde overværet denne Handel.

Endnu i Juni 1399 nævnes Edvard tilligemed en Broder Johan Møltike, da de hængte Segl paa et Landstingsskøde.

Edvard Møltike havde en Datter, Ellen, der blev gift med Ridderen Frederik Wordenberg efter sit Ægteskab med Anders Iepsen Lunge til Egede. Wordenberg, der vist fik Godset i Viksø med Ellen, solgte senere dette til Follert von Knape. Denne døde 1452, og hans Enke blev derefter gift med Johan Oxe, hvem Viksø saaledes tilfaldt. Denne Johan var en Søn af Peder Oxe og var den, der indførte en Frø, Peder Oxes Frø, der i Begyndelsen kun fandtes i nogle Søer i Viksø Sogn. Ved sin Hustrues Død skænkede Johan Oxe en Del Gods til Esrom. Han var en Tid Høvedsmand paa Søborg, senere paa Gurre, Krogen og Helsingborg. I Aaret 1492 kom han i den Strid med Poul Laxmann, hvorom Prof. Olrik har fortalt i dette Samfunds Aarbog 1906. 1502 dræbte Oxes Svoger, Ebbe Strangesen, tilligemed Bjørn Andersen Poul Laxmann paa Højbro i København. En Søn af Johan Oxe var den senere saa sørgelig berømte Torben Oxe.

I ret mange Aar har Oxe ikke ejet Viksø, thi iblandt noget Gods, som Kristian den 1. 1459 skænkede St. Marie eller Hellig Tre Kongers Kapel i Roskilde, anføres Viksø tilligemed andet. 30. Maj 1471 udstedte samme Konge et Brev til Fru Ellens Arvinger angaaende de 800 Mark, han var dem skyldig for Viksø, og hvori han anmodede om Henstand med Pengene. 1495 synes det, som om der er opstaaet Tvist om Ejendomsretten til Viksø, idet en Arving vidnede, at Follert von Knape købte Gods her, og at Johan Oxe senere havde købt det.

1497 nævnes Torchild af Viksø i et Tryherreds Tingsvidne om Slangerup Overdrev, og 1551 Per Kaas paa et Tingsvidne om Slangerup Skove. Hellig Tre Kongers Kapel beholdt sine Godser i Viksø til 1563, da det afstod Gods i Viksø og Sørup, regnet til 48 ℔ Korn, med dertil liggende Enemærker og Fiskevand; antagelig har det drejet sig om 12 Gaarde foruden Enemærket.

De sidste 3 Sogne i Herredet, hvorom vi i det følgende skal fortælle, indtager en Særstilling i Sammenligning med de øvrige Sogne, idet Kirken og dens Mænd helt og holdent har været eneherskende i Middelalderen.

Slagslundes Navn er vel som Endelsen udviser at udlede af Lund, medens Forstavelsens Betydning kan være tvivlsom; men man tager vist næppe Fejl, naar man siger, at den stammer fra oldnord. *slakki,* der oversat paa Dansk er Fordybning, Hulhed, hvilket ogsaa synes at passe med selve Byens Beliggenhed.

I den oftomtalte Roskildebispens Jordebog 1370 findes anført en Lensgaard, der skal have ligget her, og hvortil selve Slagslunde By for største Delen var henlagt. Jordebogen siger, at Byen har 5 Bol Jord, hvoraf er under Lensgaarden 9 Fjerdinger, hvori der kan saas 45 solidi Byg; endvidere hørte der til Gaarden 3 Ornum, d. v. s. Jordstykker, der var indhegnede og undtagne fra Fællesskabet, i hvilke tilsammen kunde saas 27 ℔ Byg. Der var ogsaa 12 Gaardsæder, som arbejdede paa Lensgaarden, 10 Landboere (Fæstere) med hver 1 Kvart (Bol) Jord, og de svarede tilsammen 20 Grot. Som

tidligere nævnt hørte der 3 Bryder i Jørlunde med hver $^1/_2$ Bol hertil. Følgende Sogne maatte præstere deres Tiende paa denne Gaard: Juurlunde, Ølstykke, Galløse, Slarslunde, Rørbæk; tidligere havde de nævnte Byer vistnok maattet præstere deres Afgift paa Hjortholm ved Furesø.

Enkelte Lensmænd fra denne biskoppelige Lensgaard har været ganske betydelige og ansete Mænd. Den mest bekendte er Væbneren Erik Thygesøn, der nævnes mange Gange. 1484 som Vidne paa et Gavebrev til Esrom Kloster, 1486 paa et Mageskiftebrev mellem Karine Krumpen og Æbelholt, 1487 ligeledes ved Mageskiftebrev mellem dette Kloster og Poul Laxmann, 1488 paa et Skøde til Kong Hans paa en Gaard i Mynge (Holbo H.), 91 paa et Skøde til Æbelholt paa Gaard i Sigerslevøster, 97 nævnes han sammen med den biskoppelige Lensmand i Farum m. fl. i Anledning af en Sag om Slangerup Overdrev, 1498 paa et Skøde til Æbelholt om Gods i Odsherred, 99 paa et Lejebrev fra Knardrup Kloster, 1500 som Dommer paa Tryherred i Anledning af Skælstridigheder mellem Slangerup og Lystrup, 1505 ved Salg af en Gaard i Skænkelsø, 1506 ved Mageskifte mellem Anders Henriksen i Lille Lyngby og Æbelholt, og s. A. som Vidne paa et Skøde fra Ave Perssøn i Hyrnensholm (Hørsholm) til Æbelholt paa en Gaard i Skævinge. 1507 var han Vidne paa et Gavebrev fra ovennævnte Anders Henriksen til samme Kloster; endvidere nævnes han 2 Gange samme Aar paa Skøder over Gaarde i St. Rørbæk og i Liunge.

Ved den førnævnte Sag om Skællet mellem Slangerup og Lystrup var blandt Aastedsmændene Ieip Alsønder, der vel kan antages at have været Forvalter eller lign. paa Lensgaarden.

Af de senere Lensmænd, som kendes, anfører vi Oluf Schinchel, der var der 1532. Oluf Karlsen, der nævnes i et Tingsvidne 1551 om Slangerup Skove, har vist været Forvalter eller lign. 1562 lagdes dette Sogn tilligemed Ganløse under Københavns Len, hvor det forblev til ind i det 19. Aarhundrede.

En af de sidste Lensmænd var Ditlev From, der blev begraven i

Slangerup Kirke. Hans Ligsten ligger nu sønderslagen i en Krog i Kirken; Stenens Inskription er følgende:

Fra Fængsel, Sorrig og Modgang stor
Har Gud skilt mig fra denne Jord.
Du Jord har taget min Krop til dig,
Min Sjæl er faren til Himmerig.
I Dag dig — Ditlev H. From — i Morgen mig.
Lykken gør en Springe-Dans,
Fare op og neder med sin Svans,
Vil den, der faar en Ærekrans.
Gud min Trøst.

Bynavnet Ganløses Oprindelse er meget tvivlsomt, idet det hævdes dels at kunne stamme fra oldn. *gjalla,* hvorpaa Galløse, der nævnes i Bispens Jordebog, kunde tyde, dels af oldn. *gandre* = Ulv.

Om dette Sogn haves ingen andre Oplysninger end den, der findes i den ovennævnte Jordebog, hvorefter det svarede 7 ℔ Korn til Slagslunde Lensgaard. Sognet maa derimod antages tidlig at være bleven lagt under forskellige Klostre og ved Reformationen at være inddragen under Kronen. 10. Juni 1539 skænkede Kongen Kirken og 8 Bønder m. m. til Universitetet. 1553 fik Peder Godtske Følgebrev paa 13 Bønder i Ganløse, der i alt Fald for en Tid havde ligget under Slangerup Kloster.

Knardrup, Herredets mindste Sogn, der nu er underlagt Ganløse, kom ved sin Beliggenhed og sine Beboere til at spille en betydelig Rolle i Middelalderens Historie.

Følger man paa Kortet den Lavning, hvorigennem Værebroaa snor sig, vil man straks om denne slutte, som med mange Lavninger her i Nordsjælland, at den har været sejlbar og skal have været dette lige ind gennem selve Knardrup By. Naar man betænker dette, vil man ogsaa kunne forestille sig en Borg beliggende her, et Kloster, der som alle slige i Middelalderen, var forsynet med visse

Handelsrettigheder. I hvert Fald har det haft saadanne i de 2de Aarhundreder, Klosteret eksisterede.

Allerede midt i det 12. Aarhundrede finder vi Knardrup beboet af nogle af Skjalm Hvides berømte Efterkommere. Ebbe Skjalmssøn, der døde 1150, havde saaledes sit Hovedkvarter paa dette Sted. Efter ham fulgte hans Søn, Sune Ebbessøn, død 1186. I sit Ægteskab med Cæcilia blev han Fader til adskillige af Datidens Danmarks store Mænd: Andreas Sunesøn, der døde som Ærkebiskop i Lund 1228, Peder Sunesøn, Biskop i Roskilde, Lars Sunesøn og Ebbe Sunesøn, der begge faldt i Slaget ved Lena (i Sverige) 1208.

Sune Ebbesøn var sammen med Esbern og Absalon Formynder for Knud d. 6., da den tyske Kejser sendte Grev Sigfried af Orlamünde til Danmark for at forsøge paa at gøre Danmark til en Vasalstat af det tyske Rige. Han var ogsaa paa mange andre Omraader Kongen en god Støtte, i hvilken Egenskab han altid samvirkede med Fætterne Absalon og Esbern Snare. Sammen med disse skænkede han Gods til Oprettelsen af Sorø Kloster, i hvis Kirkes Chor han ogsaa blev begraven.

Sønnen Ebbe Sunesøn, der fik Knardrup efter ham, faldt som omtalt i Slaget ved Lena sammen med Broderen Lars. I en dansk Kæmpevise siges, at der var 2 à 3 Svenskere mod hver Dansk, hvilke sidste mest bestod af Sjællandsfarere og Jyder. Af de Danske kom kun 55 tilbage, hvoriblandt Ebbes Brødre, Biskop Peder og Jakob. Begge de faldne Brødre blev begravne i Sorø. Ebbe, der havde vist sig meget gavnmild mod Kirken i København, var gift med Arina, med hvem han havde Sønnerne Johan og Peter og 5 Døtre, hvoraf Cæcilia blev gift med Ræymoths Søn Jon, der var Stamfader til den berømte Jon Litles Familie paa Hørsholm — tidligere havde Familien skrevet sig til Tommerup i Skaane; en anden, Benedicte, skal være bleven gift med Kong Sverker i Sverige, vel som en Erkendtlighed, fordi Faderen havde været med at hjælpe ham i Slaget ved Lena; en tredie Søster, hvis Navn ikke nævnes, skal have ægtet Grev Engelbert, som maaske er den, Kæmpevisen om-

taler, og hvorved maaske forstaas Grev Albert af Gleichen, der var her i Landet 1238.

Lars gav til vor Frue Kirke i København Langsjøbierg, Kollekolle og Nymølle i Lyngby Sogn.

Ebbe Sunesøns Søn, Peter, der døde 1256, raadede efter Brev 18. November 1248 sin Søstersøn Jon Jonsen Litle til at skænke Jord efter hans Moder til Esrom Kloster. Omtrent paa samme Tid kan det se ud, som om der var opstaaet nogen Uenighed om Ebbe Sunesøns Afhændelse til Esrom af Nørre Herløv (Herløv ved Hillerød); i hvert Fald lod Sønnen forkynde saavel ved Herreds- som ved Landsting, at det forholdt sig saaledes; hans Brev herom er dateret Knarræthorp. Ved sin Død efterlod Peter Ebbesen sig 2 Sønner, Torben og Peter, og en Datter, Cæcilia, der 1274 var gift med en Absalon. Før sin Død havde Peter Ebbesen, der som hele Familien var Kirken meget hengiven, skænket en Del Gods til Lunde Kirke.

I et godt halvt Hundrede Aar haves ingen Vished om Knardrups Skæbne, men Byen maa antages at være kommen under Kronen, da Erik Menved her 1. Aug. 1308 gav Brødrene i Æbelholt Tilladelse til at holde Markeder saavel inden som udenfor deres Porte.

Senere da Christopher var bleven Konge og næsten havde sat det ganske Land overstyr, fandt han paa at lave Gaarden i Knardrup om til Kloster; i hvilket Aar dette skete, kan ikke siges med Bestemthed, men antagelig er det sket 1324, da 1326, som anføres i Script. Rer. Dan. 1,132, ikke rigtig passer, da Christopher slet ikke var her i Landet dette Aar. Ret lang Tid har Munkene ikke faaet Lov at sidde i Fred, idet Abbeden i Cismars Kloster 1329 tilligemed flere fik Paalæg om at skaffe Cisterciensermunkene fra Knardrup deres Kloster tilbage, som Barrum, en Søn af Erik til Skarresøholm, Hallands Hertug, havde bemægtiget sig. Efter hans Død tog hans Enke og Ridderen Ingvor Hiort Klosteret i Besiddelse, medens nogle Lægmænd tog Byen Søsum og andre af Klosterets Ejendele (Ny kgl. S. 4^0, 199).

Forinden eller før denne Begivenhed havde Paven befalet Biskoppen

i Roskilde at bekræfte Kong Christophers Stiftelse og Donation af Knardrup Kloster, hvortil han havde skænket Knarrethorp med en Mølle, Søerne Pugesø og Kirkesø, Knarrethorpsfang, Søsum By med Skoven Søsum Lund og de to Søer Østersø og Dani Søer med Jorder etc.

1343 blev der oprettet et Konvent i Knardrup Kloster. Enkelte Abbeder nævnes ogsaa, som Jakob, der blev begraven i Sorø Kirke, Markvard Lydersen, der nedlagde Hvervet som Abbed og fik Lov at leve som Eremit.

Ogsaa Godserhvervelser hører man Tale om, saaledes fik det 28. Oktober 1488 en Gaard paa Nørregade i København af Peder Hansen i Næstved mod at holde Sjælemesse for en tidligere Kongens Tjener, Jens Pedersen, og mod at Abbeden (Jakob) overlod Peder Hansen 6 ℔ Rug og $^1/_2$ Td. Smør til de Fattige, og i de følgende 4 Aar 1 ℔ Rug aarligt.

1490 skænkede Mogens Jensen, der tidligere havde overladt Klosteret en Bod, for sin og Hustrus Kost og Opholds Skyld 1 Hus i Klosterstræde (denne Gade har faaet Navn som Følge af, at Klosteret ejede Grundene der), hvor Tydiche Svaarte boede. Efter et Brev af 1491 havde det ogsaa en Gaard paa Østergade, idet der nemlig forekommer følgende Passus deri: »liggendis i Sancti Nicolai Sogn, paa Østergade, Norden ved Gaden mellem Knarderops Klosters Gaard, som Jes Torchilsøn nu bor og en min Gaard . . .«.

1498 havde Klosteret en Retstrætte med Væbneren Hans Knudsen af Jonstrup om en Gaard paa Nørregade, hvilken blev tildømt Væbneren, men hvorom Abbeden (Matthias) alligevel 1499 udstedte Fæstebrev til Oluf Pedersøn af Lille Værløse; han skulde give 3 Mark Penge aarlig. Denne Gaard, der var beliggende ved St. Petri Kirke, blev senere solgt hertil. Gentagne Gange hører man senere Tale om Abbedens Have imellem Studiestræde og Vestergade, hvorved vel ikke kan sigtes til andet end den her nævnte Gaard med Have.

Ejendommene i Klosterstræde afhændede Abbed Peder Jensen 1512

til »besken« Mand Peder Jepsen og Hustru, hvilken Handel fik Kong Hans' Stadfæstelse 3. Juli s. A.

Ved Reformationen blev Klosteret med resterende Gods inddragen under Kronen, men allerede 10. Juni 1539 skænkedes den største Del til Københavns Universitet, saasom Knardrupgaard og Kirken, Knardrup By og Mølle, Ganløse Kirke, 8 Bønder i Ganløse m. m.

Fra Aaret 1544 haves en fuldstændig Fortegnelse over hele Knardrupgaards Tilliggende: Søsum 27 Ydere, Borup 1, Ganløse 8, Bastrup 8, Liunge 4, Sperrestrup 1, Allerød 1, Lønholt 1, Hjørlunde 2, hvoraf Jens Rosengaard betalte for den ene 2 ℔ Rug aarlig, foruden at der hørte en Del Gods i Hornsherred hertil.

Universitetet lod sit Gods bestyre af Fogeder, hvilke undertiden viste sig at være ret dygtige Folk. Knud Skriver (Pedersen), der nævnes i et Tingsvidne fra Tryherred af 1551 angaaende Slangerup Overdrevs Skove, døde saaledes som Borgmester i København. De lærde Herrer aflagde nu og da Besøg paa Godset, hvorom Universitetets Regnskabsbog, trykt i »Danske Mag.« 3. R. 6 B., fortæller. Iøvrigt maatte hele Universitetet i nogen Tid holdes herude.

Allerede 1561 maatte dette for St. Clare Kloster i Roskilde med 102 Gaarde, 2 Møller, 3 Boliger ved Klosteret, Langevaddams Sø som et frit Enemærke og Vallore By med Mølle afstaa Knardrup Kloster med det Gods i Try-, Holbo- og Sokkelunds Herreder, som Christian 3. havde funderet til dets Underholdning.

Da Kildeangivelserne til ovenstaaende Skitse vilde optage flere Sider, har jeg af Hensyn til Pladsen i Aarbogen undladt at medtage disse.

Et Bidrag til Belysning af Christian VI's Helligdagslovgivning.

Af

Gerh. Hornemann.

DEN 1. Marts 1739 tilskrev Provst i Strø Herred, Sognepræst til Kregome og Vinderød, Hr. Isak Schwartzkopff[1] Amtmanden over Frederiksborg og Kronborg Amter, Gehejmeraad Friedrich v. Gram saaledes:

Høyædle og Velbaarne Hr. Geheimeraad, Ober-Jæger-Mester,
Ampt Mand over Friderichsborrig og Cronborrig Ampter
Deris Excellence Friderich Von Gram.

Det gamle Fastelavns Spill og Fastelavns Løben har i nogle aar været nedlagt hos os, eendel formedelst den Kongl. forordning om sabbatens Helligholdelse, som forbyder alleslags samlinger og Gilder, hvormed Gud fortørnis og forargelse begaaes, hvilket og Præsterne har forklaret hen til Fastelavns Spil og Løben, at deris forbud indeholdis i Samme Articul; Eendeel og fordi Deris Kongl. Majts. Lov expresse forbyder Fastelavns Løben, som tvende gange om aaret bliver oplæst af Prædickestoelerne.

Men efttersom nogle først vil giøre Fastelavens-Spill tillatte, og

[1] Isak Schwartzkopff blev if. Wiborgs Præstehistorie (2. B. S. 258) Sognepræst til Kregome og Vinderød 24. Marts 1724 og 1739 Provst for Strø Herred. Det maa antages, at det er i sin Egenskab af Provst, han har taget sig af denne Sag og opfordret Amtmanden til at lade udgaa Befaling til Herredets Præster om, hvorledes de med Hensyn hertil havde at forholde sig. Ganske vist kan det ikke i Øjeblikket med Sikkerhed oplyses, naar han blev Provst i Strø Herred, men han var det den 28. Febr. 1739, da Biskop Herslev tilskrev ham (Sjællands Biskops Copie Protocol pro 1738 & 1739).

giver denne raison, at der nævnes hverken i Loven eller nogen Forordning udtryckelig, at de ere forbudne, hvorfore de samler sig icke allene af een bye men af mange for at slaa katten af tynden og trecke hovedet af Gaasen: Begyndelsen og Enden paa Leegerne er dricken og Sværmen; dette efterfølger et Sogn efter et andet, og refererer sig til andres exempel: og forsvarer sig der med, hvad andre holder for tillat giør de ligesaa.

Fordi saadanne Leege øvis uden nogen Skye eller undseelse, saa dragis da Fastelavens Løben eftter, og skiuler sig under den anden leeg og recher det eene Spill det anden Haanden, og een synd vil giøre den anden tilladelig.

Disforuden er her et selvgiort Spargament udkommet i aar[1] iblant meenige Mand, at Deris Kongl. Majstet har tillat saadan, som de kalder det Fastelavns Lystighed.

Hvorfore Jeg underdanigst er Supplicerende til Eders Excellence om assistence til at hemme disse syndige Hedenske Leege og Løben, som icke saa meget blotter legemerne, som de giør Siælene nøgne fra den ærbødighed, frygt og stilhed, hvormed de skulle være henvente til at betænke vore syndige lyster og Vellyster, at de har kostet vor dyre Frelseris Bedrøvelse, angist, tørst, og smertefulde Kaarsens Død;

Thi saa faar Vor Naadigste Kongis retskafne nidkierhed imod alle syndige uordener sit forsvar, saa nyder og Hans Majestets Lov og forordning sin handthævelse.

Til den ende udbeder ieg icke af Eders Excellence nogen straf over visse Personer, eendeel fordi deris tall befattis iche i et Sogn og bye, men i de fleste byer i det Gandske Herredt, Eendeel og fordi det ville mere forbittre end forbedre; Ja og fordi det udspredte Spargement er dog troet af mange, og saaledis i nogen maade kand undskylde nogle.

Men ieg udbeder underdanigste een oplysning for Meenigt Mand om Fastelavens leege og løben, at de ere forbudne alvorligen og strængeligen.

[1] Fastelavns Søndag faldt i Aaret 1739 allerede den 9. Februar.

Som og een Trussel for dem, som her efter understaar sig enten at samle andre til saadanne leege, og anrette dem, saa og for dem som lader sig samle til at være med i saadanne leege.

Derhos beder ieg underdanigste om Befalning til os Præster, at naar saadan Eders Excellencis behagelige Resolution kommer os til hænde, at vi publicerer den for Meenige Mand over alt i Herredet.

For saadan og andre Eders Excellencis gode og retsindige assistenser og haandrechninger imod forargelige synder tilønsker ieg Eders Excellence alle Guds Velsignelser, og forbliver Eders Excellencis min Gunstigste Øvrigheds og bevaagneste Patrons bestandige forbedere og underdanigste Tienere

I Schwartzkopff.

Cregome d: 1: Martij
1739.[1]

Amtmand Gram var en Øvrighed, der ikke bar Sværdet forgæves, og særlig synes han nidkært at have vaaget over, at Sabbatsforordningerne og Helligdagslovgivningen i Almindelighed overholdtes. Som det nedenfor vil ses, havde han til Trods for, at Frederik IV's Sabbatsforordning var bleven ophævet Aaret før, allerede 1732 udfærdiget en skarp Advarsel mod at ride Sommer i By og belagt Overtrædelsen af Forbudet med efter Tidens Forhold ret følelige Bødestraffe. Han var heller ikke nu sén med, følgende Provstens Opfordring, at udsende en ny

ADVARSEL

for meenige Mænd udj Friderichsborg og Cronborg Amter.

Mand maatte have ventet, at alle gamle fra Hedenskabet hid-

[1] Brevet findes i Frederiksborg Amts Arkiv (nu i Landsarkivet for Sjælland m. m.) i en Pakke, der bærer Paaskriften Memorialer og Breve 1738—39. Ved en Omordning vil det sikkert blive anbragt i en Pakke Particulære Breve for Aarene 1739 og deromkring. Det maa være det samme Brev, der sigtes til i Troels-Lunds Danmarks og Norges Historie, 7. Bog S. 176 og 422, men som der fejlagtig angives at bero i Frederiksborg Amtstuearkiv. Naar det samme Sted angives, at det var Kulsvierne, der forlystede sig med at slaa Katten af Tønden, saa er det vel ikke ganske korrekt, eftersom der næppe nogensinde har boet mange af dem i Strø Herred.

rørende letfærdige og forargelige Spil og Læge, baade om Jul, Fastelavn, Miid-Sommer og andre tiider, skulle engang have naaet sin ende og være bleven dæmpet ved de mange tid eftter anden derimod udgangne Kongelige alvorlige Forbudde og anstalter, saa som først ved loven pagnia (!) 875 articul 11te, siden ved Politi Forordningen d. 22. Octobr. 1701 samt ved Forordningen om Sabbathens Helligholdelse den 12. Martij 1735, jtem ved Forordningen om Gilder og Giestebudde paa Landet den 14. Decembr. 1736. Men det maa nu af sikker indkomne Beretning anderledes fornemmes, at disse høi Kongelige alvorlige Forbudde, og derefter af Øfrigheden føiede Anstalter, ickun haver frugtet en føie tid, i det at meenige Mand paa nye, om icke i alle, saa dog i mange Sogner, haver ved denne indtrædende Fastetid, atter begynt at øve det gamle Syndige Fastelavns Spil og Fastelavns Løben, hvortil den gemeene Mand skal lade sig opmuntre og forføre, baade af et selfgiort Spargement, ligesom Deris kongelig Majestet skulle have bevilget saadanne lystigheder igien at bruge, saa og af en og anden Kroe-Vært, som med sine Drikke Vahre lokker Almuen tilsammen, til deslige forsamlinger og Lystigheder at holde.

At nu ingen saaledes skal lade sig videre forføre og bringe over sig self baade Guds Hevn og Øfrighedens straff, da bekiendt giøres herved, at det er Deris Kongelig Mai^ts^ allernaadigste alvorlige villie, at Hans Love, Forordninger og Befallinger, ligesom i alle Poster saa og i disse, nøye skal holdes og efterleves, saa at ingen maa tage sig frihed at øve nogen slags letfærdig og forargelig Spil og Læg, hvad enten det maatte være om Julen og kaldes Jule-læg eller om Fastelavn og kaldes Fastelavns Løben eller om Sommeren og kaldes Sommer i Bye-Riden eller paa andre Tider i andre Maader, saa som de paa Søgnedagene tillatte Brøllups, Trolovelses og Barsel-Gilder, endog skal skee uden ald u-Skik eller anden Syndig Væsen af Fylderi og Sværmen, som til Guds fortørnelse og Meenighedens forargelse kunde begaaes. Og da Deris Kongel. Mai^t^ ved sin allernaadigste Forordning haver paalagt enhver steds Øfrighed, saa og mig, at have saadan behørig indseende hermed, til straffs undgieldelse for dem, som derimod handler, som ieg det for Gud og Hannem

agter at forsvare, saa maa enhver, som ikke viiser Lydighed og aflader fra disse deris gamle Syndige u-Skikke, giøre sig forsickret, at de skal blive forfuldte til Exemplar strafs undgieldelse, enten paa Penge Mulct til de Fattige eller med straf paa Kroppen efter forseelsens beskaffenhed. Ligesom ey heller de Kroe-Værter og andre, som i nogen maader hielper til herudj, skal blive ustraffet. Og at enhver forud viide kand, med hvad straf de for første forseelse skal blive anseet, da vil ieg igientage indholden af min i Aaret 1732 den 14 Maij, imod Sommer i Bye-Riden, udgifne Advarsel, nemblig

1 º at enhver Persohn, ong eller gammel, som lader sig finde i slige forbudne Læge og u-skickeligheder, skal betale 1 Mk.

2 º De, som fører Trommen, Fahnen eller andet deslige, at betale hver 2 Mk.

3 º De, som laaner sin Hest bort til Brug herved, at betale 2 Mk.

4 º Dend Mand eller Kroe-Vært, som holder nogen til sig i saa fald, enten med Drikke Vahre eller Huusværelse, at betale fra 1 Rdl. til 5 Rdl., ligesom forsamlingen haver været stor og varet lenge til; hvilke Bøder skal henfalde til de Fattiges Casse i Sognet, og ud Exequeres ved Regimentskriveren eller Forvalteren, som tillige hermed bør have nøye indseende og herover at holde.

At og alle heraf kand faa Videnskab, da ombedes samtlig Præsterne udj de mig allernaadigst anfortroede Friderichsborg og Cronborg Amter, at de ville lade denne min Advarsel blive læst paa Prædike Stoelene for Menighederne, naar samme til dennem fra enhver Herrits Proust bliver omsendt, og at mig et lidet Beviis om fotkyndelsen maatte blive meddeelt. Kiøbenhafn den 14 Martij Aº 1739.

Hans Kongelige Maiestets til Danmark og Norge etc. Ridder af Elephanten, Gehejme Raad, Ober Jægermester og Amtmand over Friderichsborg og Cronborg Amter

F. v. Gram.

(egh. Underskrift.) [1]

[1] Aktstykket ligger sammen med Schwartzkopffs Brev. Det findes ogsaa indført i Frederiksborg Amts Particulær Protokol 1738—42.

Som det vil ses, har Amtmand Gram anset sig beføjet til efter Udstedelsen af Sabbatsforordningen af 12. Marts 1735 helt og ubetinget at forbyde saavel enhver Art af Fastelavnsforlystelser som Julestuer og Sommer i By-Riden, ja han synes, hvad der unægtelig virker noget overraskende, ogsaa at have tiltroet sig samme Myndighed inden Forordningen udkom. Men det vil ogsaa ses, at de nordsjællandske Bønder har haft en anden Opfattelse af, hvad der i Henhold til Loven var deres Ret, end den høje Øvrighed og prøvet paa at trodse denne Opfattelse igennem overfor deres Præster. Amtmanden har under disse Omstændigheder ment ikke at burde indskrænke sig til at indskærpe Forbudene, saaledes som de var Bønderne bekendt fra Præsternes Oplæsning fra Prædikestolen, men han har begrundet dem, og denne Begrundelse har sin Interesse. I Tilslutning til Provst Schwartzkopff hævder han den gammelkendte og ingenlunde urigtige Betragtning, at alle disse »Spil og Læge« er af hedensk Oprindelse[1], og det er aabenbart hans Tanke, at de allerede af den Grund maa siges at være letfærdige og forargelige, ligegyldigt hvilken Skikkelse Løjerne saa antager, om de er i og for sig ganske uskyldige eller mer eller mindre usømmelige. Nu er det vistnok ingenlunde ubekendt, at Frdg. 12. Marts 1735 stundom, maaske endda hyppigst, er bleven opfattet, som om Riden Sommer i By ved den var bleven helt og holdent forbudt. Reskriptet 12. Juli 1748[2], der udtaler, at den er tilladt paa Søgnedage, nævner udtrykkelig denne Misforstaaelse som Grund til Reskriptets Fremkomst. Men i sin fuldkommen stejle Afvisning af enhver Indrømmelse til Bøndernes naturlige Lyst og Trang til at more sig paa gammel Vis, virker Advarslen dog næsten forbløffende, og særlig gør den det, naar man har i Erindringen den Opfattelse af, hvad der ved Christian VI's Sabbatsforordning forbødes og tillodes, som er kommen til Orde i Professor Edvard Holms grundlæggende Værk om

[1] Se herom f. Ex. Troels-Lund anf. St. S 114, 161, 347. [2] Fogtmanns Reskripter 5 D. S. 134 f.

den danske Enevældes Historie, og som vel nu maa siges at være almindelig antaget[1].

Der kan da maaske være Grund til lidt nærmere at prøve de herhen hørende Bestemmelser i Lovgivningen, at undersøge, om der ikke i dem skulde være noget, som paa et eller flere Punkter kunde støtte Amtmandens Opfattelse eller dog gøre den forklarlig. Først skal dog bemærkes, at naar der i Advarslen henvises til de omtalte »Spil og Læges« hedenske Oprindelse, saa er denne Begrundelse for Forbudene, saa vidt ses, ikke Lovenes, men maa, dens Rigtighed iøvrigt ufortalt, med samt de af den dragne Slutninger ganske staa for Amtmandens Regning.

Gaar vi over til de positive Bestemmelser, der citeres i Advarslen, saa støder vi først paa Lovens pagina 875 articul 11te, hvorved tænkes paa Danske Lov 6—3—11, der lyder saaledes:

Al letfærdig og forargelig Lægen om Jul, eller andre Tider, og Fastelavns Løben forbydes strengeligen, og bør alvorligen at straffes.

Om eet Punkt heri kan der ikke være Tvivl: Fastelavnsløben,

[1] Professor Holms Ord er disse: „Sandheden er, at Kongen med en eneste Undtagelse ikke har udstedt noget almindeligt Forbud imod noget af alt dette (Sommer i By Riden, Dans, Julestuer, Komedier og lignende Fornøjelser). Bønderne kunde ride Sommer i By, saa meget det lystede dem, naar de blot ikke gjorde det paa en Søndag eller en Festdag, Folk kunde holde Bal, Maskerade og spille Komedie de 5 Dage om Ugen, kun ikke paa Søn- og Festdage eller Aftenen før disse. Den eneste af de gammeldags Morskaber, der helt var forbudt, var Julestuerne, og de vare allerede forbudte ved Danske og Norske Lov. Medens Bryllupper og større Gæstebud ikke maatte finde Sted om Søndage i Kjøbstæderne, tillod Forordningen Bønderne at holde slige Gilder paa Søn- og Festdage, „efterdi de fleste af dennem dertil ikkun havde disse Dage fri"[a] (Danmark-Norges Historie under Kristian VI S. 645). Som Bevis for Rigtigheden af sin Opfattelse, at Sommer i By-Riden ved Forordningen var tilladt paa Hverdage, henviser Professor Holm dels til, hvad en nøjagtig Gennemlæsning af dens § 6 vil vise, dels til Christian VI's Brev af 3. Juli 1738 til Hofpræst Bluhme (anf. St. Henvisninger S. 96).

[a] Naar Gram i Advarslen taler om de paa Søgnedagene tilladte Bryllups-, Trolovelses- og Barsel-Gilder, er han i sin Ret dertil. Ved Frdg. 14. Decbr. 1736 var det nemlig blevet paabudt, at medens Bønderne paa Landet vel maatte holde Bryllupper, Trolovelser og Barnedaab paa Søn- og Helligdage, saa skulde Gilderne i den Anledning holdes en Søgnedag.

hvorved forstodes Løben om i Forklædning[1], er ved denne Paragraf absolut forbudt. Derom er ogsaa Provst Schwartzkopff og Bønderne ganske enige. Men lige saa givet maa det anses for at være, at andre Fastelavnsløjer ikke ramtes af Forbudet, og dette indrømmes i Virkeligheden ogsaa af Provsten, der søger Støtte for at forbyde ogsaa disse Forlystelser ikke i Lovens Ord, men i en i høj Grad vovet Fortolkning af Sabbatsforordningen, ligesom han lader det skinne igennem, at om ikke Fastelavnsløjerne havde trukket Fastelavnsløben, med Drik og Larmen i Følge, efter sig, og om ikke Udskejelserne havde bredt sig fra Sogn til Sogn, vilde der ingen Grund have været for ham til at skride ind. Imidlertid er det jo en gammel Regel, at *abusus non tollit usum,* og det maa derfor siges, at Forbudet mod Fastelavnsløjerne savner al Hjemmel i Lovgivningen.

Hvad Julestuerne angaar, har Professor Holm som ovenfor nævnt udtalt, at de var forbudte ved Danske Lov. Hvis Meningen hermed er, at Forbudet imod dem var ubetinget, saa lader denne Opfattelse sig næppe fastholde. Strengt taget nævnes Julestuer jo end ikke i 6—3—11. Men selv om man vil gaa ud fra, at ved »Lægen om Jul« skal ogsaa forstaas Julestuer, eller maaske endda alene Julestuer, saa forbyder Paragrafen dog kun »al letfærdig og forargelig Lægen«, og dette er, saavidt vides, bestandig hidtil blevet forstaaet saaledes, at sømmelige Julelege var tilladte, og at Forbudet i alt Fald kun gjaldt offentlige Julestuer[2]. Afgørende i saa Henseende maa dog sikkert være Politiplakat 20. Decbr. 1726 og navnlig Bestemmelserne i Sabbatsforordningen af 21. April 1730. I dens Paragraf 8 hedder det nemlig: »Iligemaade skal og hermed aldeles være forbuden paa nogen Hellig-Dag eller dens Aften at holde de saa kaldede Juule-Stuer.« Thi maa denne i det hele meget skrappe Forordning nærmest betragtes som en skærpet og udvidet Kodifikation af ældre Bestemmelser, saa er det jo hermed givet, at Jule-

[1] Om „at løbe Fastelavn" se Troels-Lund anf. St. S. 178. Det er mærkeligt, at denne saa tidligt og saa strengt forbudte Forlystelse er omtrent den eneste af dem alle, der, rigtignok i stærkt afsvækket Form, har holdt sig lige til vore Dage. [2] Jfr. Troels-Lund anf. St. S. 113 og Werlauff: Antegnelser til Holbergs Lystspil S. 198.

stuerne ikke tidligere har været ubetinget forbudte. Om de blev det ved Frdg. 12. Marts 1735 kan være tvivlsomt. Den forsigtige Werlauff bruger herom det Udtryk, at, som det synes, udvidedes Forbudet ved den endog til huslige Kredse[1], og man maa give ham Ret i, at Lovens Udtryk er egnede til at vække Tvivl. Ganske vist hedder det nemlig i § 8: »de saakaldede Julestuer forbydes aldeles«, men naar det saa tilføjes, »og maa ogsaa ingen Forsamling, for at sette noget paa Spil, efterdags paa nogen Søn- eller Helligdag holdes«, ja saa kan man dog, navnlig i Betragtning af, at det er en Sabbatsforordning (jfr. Reskript 12. Juli 1748), ikke være vis paa, om Forbudet gælder andet end Søn- og Helligdage, ligesom det bliver usikkert, om ikke private Julestuer er tilladte, men mer eller mindre offentlige Forsamlinger, hvor saadanne holdes, derimod ikke. Resultatet heraf maa blive, at medens Amtmanden maaske kan have haft Ret til helt at forbyde Julestuer 1739, saa har han afgjort været uberettiget til at udstede et absolut Forbud mod dem 1732.

Hvad Sommer i By-Riden angaar, er det et Spørgsmaal, om den ikke i Virkeligheden ved Danske Lov var forbudt i samme Omfang som Julestuerne. I alt Fald kunde Udtrykket »Al letfærdig og forargelig Lægen om Jul, eller andre Tider« uden mindste Tvang bringes til Anvendelse ogsaa paa denne Folkeforlystelse. Om det har været Meningen at forbyde den ved Frdg. 21. April 1730 faar staa hen. Bestemmelsen i § 6 lyder saaledes: »Men alle de andre Gilder, som Bønderne imellem sig selv paa Søn- og Hellig-Dagene, og i Særdeleshed fra Pindse-Fæsten indtil St. Hans Dag holde, forbydes hermed alvorligen, og skal baade Øvrigheden og Huusbonden see derhen, at deslige U-orden og Misbrug, hvorved GUD fortørnes og Bonden ruineres, herefter aldeles hemmes og afskaffes«[2], og denne Bestemmelse er, paa et Par uvæsentlige Ombytninger af Ord nær, næsten bogstavret gaaet over i § 6 af Frdg. 12. Marts 1735, kun at der efter femte Ord (Gilder) er indskudt: »og i Særdeleshed det saa kaldede Sommer i By Riden«. Det synes klart, at der med

[1] Anf. St. S. 198. [2] Der er her som alle Steder citeret efter Kvartudgaven af Forordningerne.

dette Indskud maa være tilsigtet ikke en Udvidelse, men en Tydeliggørelse af Loven, og Spørgsmaalet bliver da, om det virkelig har været Meningen at henvise Bønderne til at holde alle disse Gilder paa Hverdagene i Stedet for om Søndagen. Dette vil næppe kunne antages, og dermed synes det givet, at Forbudet maa opfattes som ubetinget. Nu er det ganske vist blevet hævdet, ogsaa af Professor Holm[1], at dette er en Misforstaaelse. Der henvises til, at Reskript 12. Juli 1748[2] gør gældende, at naar Frdg. 12. Marts 1735 er bleven opfattet paa den Maade, saa har man overset, at den er en Sabbatsforordning, og at det derfor maa være Bønderne tilladt at ride Sommer i By en af de søgne Dage i Ugen, men dette kan der næppe lægges alt for megen Vægt paa. En Begrundelse af sin Fortolkning skulde Danske Kancelli have, og saa har det uden altfor megen Overvejelse valgt den benyttede som nærliggende og brugelig, idet man ikke har tænkt paa, eller maaske ikke brudt sig om, at i Kraft af denne Fortolkning maatte det være tilladt ogsaa at holde andre Sommergilder, ja, som ovenfor antydet, ogsaa Julestuer om Hverdagene.

Heller ikke kan det betragtes som afgørende, at Christian VI i sit Brev til Hofpræst Bluhme af 3. Juli 1738[3] har udtalt, at Sommer i By Riden kun er forbudt paa Søn- og Helligdagene, men ikke paa de søgne Dage. Ganske vist henviser Kongen til, at han har sin Viden fra J. L. Holstein, men hermed er dog kun godtgjort, at det ikke har været Meningen helt at forbyde Sommer i By Riden. Naar Regeringen har undladt at sætte Embedsmændene i Kundskab om, at dette var dens Mening, maatte de vælge og i Praxis benytte den Fortolkning af Forordningens Ord, der forekom dem den nærmestliggende og naturlige, og at Flertallet af dem har forstaaet Forbudet som ubetinget, kan der næppe være Tvivl om. Endnu efter 1748 kommer denne Opfattelse frem. I August 1749 indgav saaledes nogle Bønderkarle paa Selsø Gods i Horns Herred en Klage over deres Sognepræst, der ikke havde villet antage dem til Skrifte, fordi de Fredagen den 20. Juni med deres Herskabs Til-

[1] Anf. St. og Henvisninger S. 96. [2] Fogtmanns Reskripter 5 B. S. 134 f. [3] Mnemosyne 4 B. S. 409.

ladelse havde redet Sommer i By. Det viste sig ved den Lejlighed, at, naar Sognepræsten havde holdt sig til Forordningen af 1735, var Grunden den, at han ikke kendte Reskript 12. Juli 1748. Dette var nemlig ikke blevet Præsteskabet kommuniceret af Sjællands Biskop, simpelthen fordi denne heller ikke kendte det[1]. Dette er unægtelig forbavsende. Men da dette Reskript ikke findes paa sin Plads i den indbundne Samling af Reskripter, der endnu er opbevaret i Sjællands Bispearkiv, maa det antages, at Danske Kancelli, ufatteligt af hvilken Grund, virkelig ikke har fundet Anledning til at kommunicere Bispen det.

Det maa vel saaledes siges, at der ikke lader sig noget indvende mod, at Amtmand Gram ubetinget har forbudt Sommer i By-Riden.

Hensigten med disse Bemærkninger har været at vise, hvor uklar, ja stundom næsten uforstaaelig, den ældre Enevældes og især Christian VI's Lovgivning helt igennem har været med Hensyn til den her omhandlede Del af Helligdagslovgivningen.

I det ovenfor omtalte Brev til Bluhme fortæller Kongen efter Meddelelse af Holstein, at i Kirkekollegiet gik majora ud paa, at man ikke kunde forbyde Folk al Lystighed og Fornøjelse — nogle synes altsaa dog at have ment, at det kunde man —, men at, naar det kun ikke skete paa Søn- og Helligdage, maatte man se igennem Fingre dermed, saalænge ingen Uorden derved forefaldt; og imod dette sentiment, tilføjer Christian VI, finde vi, sandt at sige, intet at erindre. Denne Ytring er karakteristisk for ham. I Virkeligheden er hele hans kirkelige Lovgivning præget af denne Tilbøjelighed til at »se gennem Fingre«. Den bunder i, at mens paa den ene Side Følelsen af Enevoldskongens Ansvar byder ham at ordne og regulere ogsaa Kirkens Forhold, saa forbyder hans Samvittighedsfuldhed ham paa den anden Side at træde nogen for nær, navnlig i religiøse Spørgsmaal, men ogsaa naar det som her gælder, hvad der maa anses for noget i og for sig tilladeligt og uskyldigt. Man kan kun respektere dette Kongens Standpunkt, men

[1] Se herom Reskript 14. Novbr. 1749. Fogtmanns Reskr. 5 B. S. 231 f.

det er iøjnefaldende, at fremmende for Klarheden og Tydeligheden i Lovgivningen har det ikke kunnet være.

Til sidst endnu blot en Ting. Man vil have set, hvorledes de nordsjællandske og de Horns Herreds Bønder i de to her omtalte Tilfælde var bedre paa det rene med Lovgivningens Bestemmelser end deres Præster og end Amtmand Gram, og at de ikke var bange for at gøre deres Mening gældende. Det vidner om, at sløve har disse Bønder for halvandet hundrede Aar siden ikke været, naar det gjaldt, hvad de ansaa for deres Ret, og det viser tillige, at Omløb har det ikke skortet dem paa. Men at forbyde dem eller blot søge at indskrænke deres nedarvede Forlystelser var vel ogsaa omtrent det ømmeste Sted at tage dem paa. Her om nogensinde gjaldt det at lægge Hovederne i Blød, og hvad de ikke selv kunde regne ud, det skulde, som antydet af Amtmand Gram, nok Kroværterne hjælpe dem med. Der er da ikke saa megen Grund til at undre sig over den Lovkundskab og den Skarpsindighed, de i de her omtalte Tilfælde har vist. Ogsaa i vor Tid vil Retsbetjentene paa Landet kunne berette om, hvor megen Snildhed der lægges for Dagen, hvor mange Udveje der søges, naar det gælder om at opnaa Tilladelse til Fugleskydning, Dans eller andre Forlystelser.

Farumgaard.

Et Bidrag til Gaardens Historie.[1]

Af

P. A. Pedersen.

FARUMGAARD, den for sin smukke Beliggenhed ved Farumsø bekendte gamle Gaard, er fra 1906 indtraadt i et nyt Afsnit af sit Liv, idet den dette Aar endte sin Tilværelse som Hovedgaard og derefter fortsætter udelukkende under Mottoet: Blot til Lyst. Medens den før 1906 bestod af 314 Tdr. Land, nemlig 167 Tdr. Land Ager, Gaardsplads og Have, 27 Eng og Mose, 30 Skov og 90 Arvefæstegods (8 Boelslodder), 4 Lejehuse samt den c. 250 Tdr. Land store Sø, er Agerlandet nu bortsolgt, saa at der tilbage er Bygningerne, Søen, Skoven, Fæstegodset og Lejehusene.

Det er en lang og bevæget Fortid, Farumgaard kan se tilbage paa. Allerede 1372 omtales den, idet *Gerardus Jacobi de Faarom* da nævnes som Lensmand paa Faarom, der dengang hørte til Roskilde Bispestol. Om Navnet Farum stammer fra Ordet Faare, en alfar Overgang, eller det betyder Stedet ved Søen Far, har man ikke kunnet afgøre. Det kan maaske tale for den første Antagelse, at Valdemarsvejen, Vejen, som Valdemar Atterdag anlagde mellem

[1] Kilder: Kronens Lensmænd. Kronens Skøder. Danske Kancelliregistre. Sjællandske Tegnelse. Københavns Lens Jordebøger. Carstensen: Hjørlunde Sogns Historie. Pante- og Tingbøger fra Københavns og Frederiksborg Amter. Farum Sogns Kirkebøger. Danmarks Adels Aarbøger. Lengnick: Stamtavler. Nyerup og Kraft: Alm. Literaturlexicon. Erik Pontoppidan: Danske Atlas. Hoffman: Fundationer. Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds. G. Sterm: Topographi over Frederiksborg Amt. Trap: Danmark. Biografisk Leksikon. Erik Bøgh: Livserindringer. Nikolaj Bøgh: H. V. Kaalund. O. Nielsen: Københavns Historie o. fl.

Roskilde og Gurre, har gaaet over Søens vestlige Ende, hvor man har fundet nedrammede Pæle, og hvor der altsaa har været en Faare.

1388 nævnes *Karine Olufsdatter* af Farrum. Fra 1457 og henved et Hundrede Aar havde Slægten *Rosengaard* Gaarden, den eneste Slægt, som har vist Farumgaard Troskab i et længere Spand af Tid. Ellers gik den, midt i al denne Naturens Herlighed, mærkelig uskattet fra Slægt til Slægt. *Jens Tetzesen Rosengaard,* Søn af Tetz R., der havde en Gaard i Kværkeby ved Ringsted, som endnu bærer Navnet Rosengaard, fik 1457 Farumgaard til Len af Roskilde Bispestol og havde den til 1472. Fra 1496 til 1519 nævnes en Søn af Jens R. som Lensmand, nemlig *Tetz Jensen R.,* der fra 1512 ligeledes var Lensmand paa Gjorslev. Han var gift med Alhed Urne, en Søster til Roskildebispen Lave Urne. 1527—32 var Sønnen *Jørgen R.* Lensmand. Han havde tidligere været Fodermarsk hos sin Morbroder, Bispen, og fik sammen med Farumgaard noget Gods i Strø og Skævinge samt Havelse Hovedgaard; 1529—30 havde han tillige Gjorslev. Jørgen blev 1532 paa Herredagen i København dræbt af sin Broder Tetz Jens R., der var Kannik i Roskilde og havde Hagetorp (Hagerupgaard) ved Slangerup. Om Drabet skete med Forsæt eller af Vaade, er ukendt; da Drabsmanden vedblev at være en anset Mand til sin Død, 1561, er det sidste vel det sandsynligste. Han nævnes saaledes 1556 som Kannik; 1546 var han med flere andre Adelsmænd med til at tage Syn over Abrahamstrup (Jægerspris) og kaldes da »Kongens Hofsinde«. Endnu dette Aar var Sagen forøvrigt ikke afsluttet, idet Jens og Broderen Claus, der ligeledes var Kannik og havde Gaarden Taagerød ved Roskilde, indstævnedes af Landsdommeren Iver Nielsen Lunge til at møde paa Herredagen i København, fordi »Jens havde slaaet Broderen ihjel og havde ikke samme Sag aftalt«. Til Skade for Drabsmanden har det vel heller ikke været, at han var gift med en Datter af Landsdommer, senere Rigskansler Niels Henriksen Arenfeld til Gundetved. Efter Jørgens Død havde hans Moder, Alhed Urne,

Gaarden, til hun døde der 1544. Hun ligger begraven i Roskilde Domkirke.

Slægten Rosengaard uddøde paa Mandssiden med Christoffer Rosengaard til Herlufstrup 17. Maj 1593; Slægtens sidste Kvinde var Alhed Rosengaard til Taagerød, død efter 1600.

Efter Reformationen inddroges Gaarden under Kronen, og Alhed Urne maatte fra 1537 betale 10 lødige Mark Sølv, 15 ℔ Rug og 15 ℔ Byg i aarlig Afgift (1 Mark lødig Sølv var 12 Lod rent Sølv, 1 ℔ Rug var 3 Tdr. 2 Skp., 1 ℔ Byg 4 Tdr.).

Efter at Gaarden var kommen til Kronen, havde den en Tid lang mindre fornemme Lensmænd, og det ser ud, som om Kongerne brugte den til at belønne lavere stillede Hofmænd med.

Fra 1549—61 havde Kongens Dørknægt, *Claus Fonthein,* den. I Forleningsbrevet af 13. Marts 1549 hedder det, at Kongen »af synderlig Gunst og for tro Tjeneste har forlenet os elskelige Claus Fonthein med Farum Gaard og tilliggende Gaardsæder i Farum By at nyde frit og kvit for Livstid, dog saa, at han skal bygge og bo her i Danmark, være os, Hertug Frederik og Riget tro, tjene selvanden med to gerust Heste, inden Riget paa sin og uden Riget paa vor Bekostning, eller og to Karle til Skibs. Dersom han vil gifte sig, skal han befri sig her i Riget og tage en Dansk til Ægtehustru; ligeledes skal han bygge Gaard og Gods, holde Tjenerne med Løn og ej udfæste dem, ikke hugge i Skovene uden til Gaardens Ildebrændsel og Bygningens Behov, og efter som Lensmanden paa Københavns Slot viser ham, aldeles entholde sig vor Vildtbane og at jage eller skyde i nogen Maade og kun fiske i de tilliggende Søer og Fiskevand til Gaardens Behov.«

Claus Fonthein maatte dog afstaa Godset i Strø og Skævinge til Kongens Staldmester, Jakob Sehested.

I et nyt Forleningsbrev fra 1551 faar Fonthein yderligere »de to Gaarde i Farum Sogn, som kaldes Bolstrup, uden Afgift«. I samme Brev indskærpes det paany Lensmanden, at han maa afholde sig fra Kongens Vildtbane, men at han dog undertiden maa skyde en Hare eller Ræv paa Gaardens Ejendom (1585 befalede Frederik d. II, at

ingen uden Kongen selv maatte fiske i Farumsø). 21. Marts 1552 fik Lensmanden paa Københavns Slot Brev fra Kongen om, at han skulde yde Claus Fonthein »til den Bygnings Behov saa meget Tømmer, som behøves til et Hus paa 10 Binding og 3 Lofter højt«.

18. Maj 1556 fik Claus Fonthein Befaling til, at han skulde føre Jordebog for Farumgaard med nøjagtig Fortegnelse over Fæsterne og hver enkelts Afgift, samt over, hvad Ager og Eng, Skov, Mark, Fiskevand og anden Herlighed der hørte til Gaarden. I Efteraaret 1559 fik han Befaling til, at han skulde forhandle med Bønderne om, at de næste Foraar, hvis de truende Krigsudsigter skulde blive til Virkelighed, hver skulde hjælpe Kronen med et Svin efter sin Formue. Naar Svinene havde været paa Skov og var blevne fede, skulde han lade dem drive til København med klare Registre til Rentemesteren om, hvor mange Svin de fremsendte og hvem der havde givet dem. 13. Maj 1561 fik Fonthein, der nu kaldes Kongens Herold, en anden og større Gaard i Stedet for Farumgaard, nemlig Rønnebæksgaard med 33 Gaarde og 3 Huse, alt uden Afgift.

23. April 1564 fik Kongens Køkkenskriver, *Jens Severinsen,* Forleningsbrev paa Halvdelen af Kronens Gods i Farum, og 22. Juni s. A. fik han Brev paa hele Gaarden. Men allerede 15. September s. A. maatte han afstaa den til Kongens Hofapotheker, *Johannes Canus,* der ligesom de tidligere Hofmænd fik den uden Afgift. 16. Marts 1565 fik Bønderne i Farum og omliggende Byer Ordre fra Københavns Slot til at pløje Jorden til »Hans Apothekers« Kornsæd paa Farumgaard og hjælpe ham med at høste; disse Bønder skulde da til Gengæld forskaanes for Arbejde til Ladegaarden. Farum Sogn var ved Skrivelse af 4. Juni 1562 lagt til Københavns Slot.

En Række fuldstændig ukendte Navne følger nu i Lenets Jordebøger. Først 1661 lyser et stort og anset Navn op iblandt Herremændene, nemlig *Hans Svane,* Sjællands Biskop. Denne Kong Frederik d. III's tro Hjælper under Statsomvæltningen 1660 fik

efter den heldig udførte Omvæltning rigelig Belønning i Godser, deriblandt Farumgaard. Allerede før Omvæltningen havde Biskoppen faaet Ebberødgaard ved Birkerød (1659). Baade paa denne Gaard og paa Farumgaard indrettede Biskoppen Fiskedamme. Nogle Damme paa Farumgaard kaldes endnu »Svanedammene«. Efter Svane havde 1667—75 en Hofmand, *Kammerherre Friderich von Wittinghof* Gaarden; sidstnævnte Aar overdroges den til *Assessor i Højesteret Vitus Bering,* der dog snart skilte sig af med den igen, idet han nogle Aar efter solgte den til Kristian d. V's Yndling, *Over-Kammerjunker Adam Levin Knuth.* Dennes Eftermand paa Farumgaard var den lærde *Professor i Græsk ved Københavns Universitet og Assessor i Højesteret, Etatsraad Povel Vinding*, der købte den 1693.

1703 solgte Vinding Gaarden til *Jens Rostgaard,* en Brodersøn af den fra Svenskekrigen bekendte Hans Rostgaard, der var Ridefoged og Amtsforvalter over Kronborg Amt og boede paa Krogerup. Slægten Rostgaard stammede fra Bønder paa Haderslevegnen. Derfra var Hans i sin Tid kommen til Sjælland, og derfra kom nu ogsaa Jens. Denne var født i Arild Sogn d. 24. August 1650. 12 Aar gl. kom han til sin Farbroder paa Krogerup; allerede som Knøs fik han Opsyn med Fiskerierne paa Kronborg Amt. Under Udøvelsen af sine Embedspligter kom han en Dag i Strid med en Underofficer, og under Selvforsvaret kom han til at dræbe sin Modstander med en Pistolkugle. Endskønt han blev fredlyst for Forseelsen, vilde han dog for nogen Tid forlade Landet, og han gik da i hollandsk Krigstjeneste. Da Krigen med Sverige begyndte 1675, kom han tilbage hertil, meldte sig til Tjeneste her og blev efter nogle Maaneders Forløb Fændrik. Efter Krigens Slutning drog han igen til sin Farbroder, og efter dennes Død 1684 blev han Ridefoged og Amtsskriver, 1691 Amtsforvalter over Kronborg Amt. Han udmærkede sig i Kampen ved Humlebæk 1700, hvor to Hundrede Ryttere og nogle Hundrede Bønder havde faaet den Opgave at hindre Svenskerne i at gaa i Land. 1701 flyttede han til København og var fra 1702 til sin Død Raadmand. I en Del

Aar var han tillige Krigs- og Landkommissær over Sjælland, Møen, Lolland og Falster.

Fra 1708 var Rostgaard Medlem af Fattigkommissionen. Oversekretæren tilskrev ham dette Aar, at da man havde fornummet, at Hr. Krigskommissarii Legemskonstitution ikke vilde tilstede ham fremdeles at udstaa de Besværligheder, som ved Krigskommissarieembedet forefaldt, men det dog noksom var bekendt, at han var ingen Elsker af for megen Frihed, men havde Lyst at tjene sin Næste og Jævnkristne, saa havde Kongen befalet at spørge ham, om han vilde være Medlem af denne Kommission. Ligesom sin berømte Fætter Frederik havde ogsaa Jens R. literære Interesser om end efter mindre Maalestok. Særlig historiske Emner interesserede ham, og han forfattede ikke faa Afhandlinger, hvoraf Enken lod flere udkomme. Mest bekendt af disse er »Københavns Historie fra 1168 til 1711«, som udkom 1729 og oplevede ikke faa Oplag. I »Økonomisk Journal« for Juli 1757 findes en Afhandling af ham om »Skraa eller Bys Vedtægter«. I Taarups Arkiv II findes »Om Isdækning mellem Sjælland og Skaane« og i »Krigstidende« findes »Om Vagthold og Bauner paa Sejrø« (Rostgaard ejede Sejrø).

Om Sommeren opholdt Familien sig paa Farumgaard. Rostgaard lod den statelige, trefløjede Hovedbygning, der staar endnu, opføre — af Sorgenfri's Bygmester. Stengærderne, der endnu findes om Jorderne, er ligeledes rejste af ham. Rostgaard døde 11. Novbr. 1715. Han var 1687 bleven gift med en Enke, Else Iversdatter, der overlevede ham til 1741, da hun døde paa Farumgaard, 92 Aar gl. De ligger begge begravne paa Farum Kirkegaard. Endnu mindes Rostgaard i Vartov, hvor han stiftede 6 Senge.

Paa Farumgaard fødtes Sommeren 1704 Frederik Rostgaards Datter *Conradine*. Hun blev 16 Aar gl. gift med Ritmester Frederik von der Maase, der ejede Førslevgaard. Deres Søn, Oberst, Kammerherre Frederik v. d. Maase, ejede senere i nogle Aar Farumgaard. Conradine blev efter v. d. Maases Død gift med Assessor Oluf Brun; deres Sønnesøn var Malte Conrad Brun, Forfatteren til »Aristokraternes Katekismus«. Ogsaa Conradine gav sig af med literære

Sysler; i nogle af Datidens Tidsskrifter findes religiøse Afhandlinger af hende.

Farumgaard blev 1741 efter Jens Rostgaards Enkes Død solgt til *Johan Lorenz Carstens* for 4100 Rdlr. Afgrøden paa de c. 200 Tdr. Land, der var under Ploven, vurderedes ved den Lejlighed til 140 Tdr. Rug, 112 Tdr. Byg og 135 Tdr. Havre. Fæsterne af de 8 smaa Boelslodder, hvis gennemsnitlige Størrelse var en halv Snes Tønder Land, maatte hver gøre en Hoveridag om Ugen.

Et Hus, som Rostgaard havde indrettet til Krohold og overladt til en Avlskarl fra Gaarden, blev fæstet bort til denne. 1758 solgte Farumgaard dette Hus, der nu var blevet til Farum privilegerede Kro og havde Ret til at brygge og brænde, til Søren Andreasen Smed for 1400 Rdlr.

Carstens var født d. 18. Maj 1705 paa St. Thomas, kom til Danmark 1741, blev adlet 1745 med Navnet *Castenskjold* og døde 1747 paa sin Gaard Knabstrup. Han ejede desuden Hagested, Hørby og Valbygaard samt i nogle Aar Ørholm Lerfabrik. Allerede 1743 havde han solgt Farumgaard til *Søren Jensen Elsegaard,* der havde den til 1759, da han døde. Hans Arvinger solgte den samme Aar for 4800 Rdlr. til *Hofmedikus, Dr. Johannes Piper,* den fra Struensees Historie bekendte Læge, der blev sat fra Bestillingen som Kristian d. VII's Livlæge, for at Struensees Protegé, Dr. Berger kunde komme til, men som atter kom til Ære og Værdighed efter Struensees Fald. Dr. Piper havde kun Gaarden nogle faa Maaneder. Allerede i Slutningen af Aaret solgte han den for 10,200 Rdlr. til *Greve og Geheimeraad Chr. Ditlev Reventlow,* Faderen til den berømte Statsminister, Bondestandens ihærdige Talsmand, Grev Chr. Ditlev Frederik Reventlow. Ogsaa Faderen var en udmærket Mand, højt agtet af alle, elsket af sine Børn. Han blev født 1710, 1737 ægtede han Baronesse Sophie Frederikke Bothmar, Datter af en engelsk General. 1744 blev han Geheimeraad og 1745 Assessor i Højesteret. Han levede mest paa sine Godser Christianssæde paa Lolland og Brahetrolleborg paa Fyn. Han var en ualmindelig brav og veltænkende Mand med et varmt Hjerte for Bønderne paa sine

Godser. Da hans Hustru, som han elskede meget højt, døde 1754, tog han sig det saa nær, at han henlevede nogle Aar i dyb Tungsind og Melankoli, men da han 1762 havde ægtet Charlotte Amalie v. Holstein, en udmærket forstandig Dame, levede han op igen, og Sønnen skriver i et Brev til sin tilkommende Brud 1772, at Faderen var den lykkeligste Ægtemand paa Jorden, og at Stedmoderen elskedes højt af Børnene. Han kendte ingen Kvinde, der var saa pligtopfyldende som hun. Ved første Øjekast var hun ikke sympatetisk; men hun vandt alle Mennesker ved altid at gaa den lige Vej, taalmodig og udholdende. Ved disse Egenskaber gjorde hun hurtigt Livet lyst og lykkeligt for sin Mand og de 4 Stedbørn. Den gamle Greve skildres af Sønnen som en lykkelig Mand med en god Samvittighed; forsætlig kunde han ikke begaa nogen Uret. Han kunde undertiden have forudfattede Meninger, men lod sig overbevise af gode Grunde. Undertiden kunde han i Tanker sige Ord, som han ellers ikke vilde sige. Han var storsindet, gavmild, havde et udmærket Helbred og vilde nødig have Læge. Naar han var bedrøvet, skjulte han sin Smerte for ikke at bedrøve andre. Han var god mod fattige. Han døde 1775.

Af Børnene fik Statsministeren Christianssæde og Johan Ludvig Brahetrolleborg. Den tredie Søn, Conrad, den ubetydeligste, blev Søofficer og døde som Kommandør. Datteren Luise, til hvem Farumgaard vistnok egentlig var bestemt, var først gift med Hofjægermester Gram, men levede adskilt fra ham. Efter hans Død blev hun gift med den tyske Digter, Grev Chr. Stolberg, og i et lykkeligt og harmonisk Ægteskab udviklede hun sig til en betydelig Kvinde, der kom til at indtage en lignende Plads i tysk Aandsliv som Kamma Rahbek i dansk.

Farumgaard blev 1768 solgt til den tidligere omtalte *Kammerherre v. d. Maase.* Denne døde 1774, og Enken havde da Gaarden til 1776. Adelsslægten v. d. Maase hed oprindelig Masius, indtil Læge, Etatsraad Nicolai Heinrich Masius, Søn af en Præst i Holsten, blev adlet under dette Navn 1710. Da han døde uden Børn 1719, blev hans Broders (Dr. theologiæ, Hofprædikant) to

Sønner adlet med hans Navn. Den yngste af disse var Fader til Farumgaards Ejer.

Fra 1876—82 ejedes Gaarden af *General Hauch,* der igen 1782 solgte den til *Agent, Grosserer Charles Selbye.* Selbye solgte den igen 1785 for 15,000 Rdlr. og købte senere Herregaarden Bekkeskov.

Den nye Ejer var *Grosserer Søren Kierulf,* der imidlertid allerede samme Aar solgte den til *Kaptain Bertel Nielsen Bøgvad* for 15,100 Rdlr. 1787 blev den igen solgt, denne Gang til en *Skibsfører* fra Føhr ved Navn *Clemenz.* 1790 solgte Clemenz den til *Kaptain i Infanteriet Carl Vilhelm Bang* for 12,000 Rdlr.

Besætningen var den Gang 13 Heste, 20 Køer, 2 Tyre, 6 Kalve, 18 Søer, 9 Grise, 16 Faar, 24 Lam, 11 Ænder og 25 Høns.

Bang havde tillige Gaarden Annaslyst i Emdrup. Han døde 1806.

Allerede 1792 havde han solgt Gaarden til *Cand. jur. Lowson* for 11,900 Rdlr.

1798 maatte Gaarden igen paa Vandring, idet den da blev solgt til *Jakob Rosted,* Amtsforvalter over Tryggevælde Amt, der havde den til 1805, da den blev solgt til Hofjægermester *Peter de Svanenskjold* for 37,000 Rdlr. Svanenskjold var en Søn af Generalkrigskommissær Niels Jørgensen, der ejede Svanholm i Hornsherred og 1780 blev optaget i Adelsstanden under Navnet Svanenskjold.

Peter du S. fik efter Faderens Død 1798 Svanholm, men solgte den 1805. Efter i et Aars Tid at have boet i København købte han Farumgaard og flyttede dertil. Han var født d. 13. Jan. 1764; 1786 giftede han sig med Regine Dortea Quistgaard, Datter af Proprietær Quistgaard til Lyngbygaard og Gjerding. Svanenskjold døde 1827. 1829 blev Gaaden solgt til *Kancelliraad Frederiksen,* der forpagtede den bort til en Mand ved Navn Schmidt. Denne Forpagter har optegnet, at han 1837 saaede 20 Tdr. Rug, 14 Tdr. Byg og 24 Tdr. Havre og avlede 6 Fold. Han havde lagt 50 Tdr. Kartofler. Forpagtningsafgiften var 75 Tdr. Sæd og 600 Lⱥ Foder, samt Græsning og Foder for 6 Køer og 10 Faar. Besætningen var dette Aar 8 Heste, 20 Køer og 100 Faar.

1839 solgtes Gaarden til *Jægermester Bilsted.* Denne forpagtede

ligeledes Gaarden ud og opholdt sig oftest i Udlandet. Hans Forpagter hed Harz, en indvandret Holstener. Erik Bøgh var i et Aars Tid Huslærer for hans Drenge og skildrer ham som en højst ejendommelig Personlighed. Bl. a. havde han sine egne Meninger om Opdragelse og holdt paa, at Sult var det bedste af alle Opdragelsesmidler. »Wenn die Kinders blife unartige«, sagde han, »skal man dem gife Sultkur, und wenn det nicht help, nicht anders, som noch mehr Sultkur.« Om dette Middel er saa probat, som han mente, blev dog ikke bevist ved denne Lejlighed; thi Madam Harz havde til Uheld for Videnskaben, men til Glæde for Børnene en modsat Mening af Mandens om den Sag. Erik Bøgh overbeviste sig derom, da han en Dag under Eksekveringen af en saadan Straf fandt Børnene nok saa glade ved en vældig Bøtte Tykmælk, lidende deres Straf med god Appetit.

Samme Sommer som Bøgh opholdt ogsaa H. V. Kaalund sig paa Gaarden, idet Ejeren, der selv var i Udlandet, havde overladt ham et Par Værelser. De to unge Digtere kom dog ikke i noget nært Forhold til hinanden. Kaalund levede tre Somre i Farum og kom til at elske denne Egn, hvis Sanger han jo blev. Dertil bidrog vel foruden den skønne Natur ogsaa de mange prægtige og interessante Mennesker, som Farum paa den Tid rummede, og som Kaalund sluttede sig nær til. Blandt dem maa da først nævnes den vakre og musikalske Præstefamilie Aagaard; dernæst Kaalunds Bekendt og Ven fra hans Barndomshjem, den tidligere Bogholder ved den grønlandske Handel, C. A. Muhle, der havde taget sin Afsked fra Handelen og købt sig et lille Hus i Farum — en ejendommelig, naturbegejstret Mand, der undertiden hele Nætter kunde sværme omkring i Skovene ved Fur- og Farumsø. Endvidere den gamle Auditør Poul Edvard Rasmussen, Komponisten til »Danmark, dejligst Vang og Vænge«, der boede i et af Farumgaards Lejehuse, F. C. Sibbern, der om Sommeren boede i Fiskebækshuset, Overjægermester, Kammerherre Løvenskjold, der ejede Kulhus og ofte kom til Aagaards, Maleren Zweidorff og adskillige andre. Hvorledes Kaalund sværmede om i Mark og Skov med de smukke Præstedøtre, ser

man af hans Digte. Paa Farumgaard holdt Kaalund ofte Bal. Det var en Fornøjelse, der passede til hans paa den Tid altid slunkne Pung. Familierne bragte selv Mad og Drikke med og besørgede selv Musikken. Præsten var meget musikalsk og spillede baade Bratsch, Fløjte og Valdhorn. Gamle Folk paa Egnen veed at fortælle, at han ofte spillede op til Dans, naar Spillemanden hvilte sig.

1842 solgte Bilsted Gaarden til daværende *Kaptain Johan Heinrich Fensmark.* Fensmark var Søn af Justitsraad, Landinspektør i Frederiksværk Ole Fensmark og dennes anden Hustru Laurence Lund. Han blev født d. 12. Sept. 1797. Allerede 8 Aar gl. blev han Volontær i Artilleriet. 1808 blev han Kadet, Secondlieutnant 1812, Premierlieutnant 1828, Kaptain 1836 og Adjutant hos Kristian d. VIII 1839. 1846 blev han Major, 1848 Oberstlieutnant og Kammerherre, Generalmajor 1859 og samme Aar Chef for Adjutantstaben. Ved Tronskiftet 1864 blev han afskediget og blev samtidig Storkors af Dannebroge. 1832 var han bleven gift med en Datter af Baron Holck til Holckenhavn. Fensmark skildres som en original Personlighed med et ironisk, nok ikke altid harmløst Lune. Han stod højt i Frederik d. VII's Gunst, til Trods for, at han, hvis man kan stole paa v. Holtens Fortællinger, nok ikke altid var særlig hensynsfuld mod Kongen og navnlig ikke mod Grevinde Danner. Fensmark døde 22. Novbr. 1871. Efter hans Død dreves Gaarden i nogle Aar af Generalinden, indtil den overtoges af en Søn, Overretssagfører Ole Frederik Emil Fensmark, f. 10. Sept. 1837, død 19. Oktbr. 1887. 1886 var Gaarden overtaget af *Etatsraadinde Suhr,* der igen solgte den 1888 til *Kammerherre Jakob Scavenius,* der lod den bestyre af sin Søn, Per Scavenius.

1892 solgtes Farumgaard til dens sidste Ejer, *Jægermester Sehested.*

Dagligt Liv i Nordsjælland.

Højtidsskikke. I. (Julen.)

Af

L. Larsen.

I umindelige Tider har Julen været den betydeligste Højtid hos de nordiske Folkeslag, men Skikken og Maaden, hvorpaa Julen fejedes, særlig paa Landet, er i Tidernes Løb undergaaet mange Forandringer. Medens nu Grantræet og Julelysene spiller en betydelig Rolle i Julehøjtiden, var dette ikke Tilfældet for ca. 60 Aar siden. Dengang kendte man næppe Navnet Juletræ, som nu er saa almindeligt selv i de fattige Hjem, og jeg kan temmelig sikkert anføre, at først ind i 60'erne begyndte det at faa Indpas i de nordlige Sogne, ogsaa Vejby Sogn. I Slutningen af 40'erne og 50'erne formede Julehøjtiden sig imidlertid med betydelige Forberedelser, hvad den daglige Levemaade angik, og jeg skal nu fortælle mine egne Oplevelser fra den Tid.

Der var særlig 3 Gaarde, foruden mine Forældres Husmandshjem, hvor jeg deltog i Julehøjtiden, og hvor Levemaade og Skikke var ens. Dette var vistnok Tilfældet overalt, ikke alene i Vejby Sogn, men i hele Nordsjælland. Jeg mindes saa tydeligt indtil de mindste Enkeltheder, hvordan det gik til, ogsaa med Forberedelserne hvad Mad og Drikke angik. Disse begyndte i Reglen først med Brændevinsbrænding, men her gjaldt det om at være forsigtig, thi Brændevinstilvirkning var ulovlig, og Øvrigheden var jo paa Færde med at foretage Ransagninger efter »Brændevinstøjet« (Apparaterne ved Tilvirkningen). Paa en stundom meget fiffig Maade fik man at vide, naar Øvrigheden var i Vente, og saa søgte man jo at gemme »Brændevinstøjet« saa godt man kunde, og sørgede

for at faa sendt Bud til Naboer og Bekendte, at »Øvrigheden« var i Vente. Jeg erindrer endnu tydelig adskillige af disse Ransagninger i Vejby Sogn. Øvrigheden kom fra Nøddebo. Birkedommeren, en Skriver, en Politibetjent og en Toldembedsmand, vistnok fra Helsingør. Naar de kom ind i en Gaard, kaldte de Folkene sammen, spærrede Udgangene og begyndte saa Ransagningen, ogsaa i Stuens Senge, hvor de lagde Dynerne paa Gulvet og endevendte den løse Sengehalm, som dengang brugtes: man kendte ikke Madrasser. De fleste Steder opdagede de ikke noget. Dog ved jeg adskillige Gaarde i Vejby Sogn, hvor Brændevinstøjet blev opdaget og frataget Vedkommende, som tillige blev idømt en betydelig Mulkt. Trods Forbudet og Strengheden vovede man alligevel at brænde. Brændevin var jo Befolkningens Yndlingsdrik, og skulde den købes, kostede den Penge, som man dengang ikke havde mange af. Alligevel opgaves Brændevinsbrændingen for Vejby Sogns Vedkommende i Løbet af forholdsvis kort Tid og da særlig i Krigsaarene, saa efter 1850 erindrer jeg ikke nogen Brændevinsbrænding. Hvorledes det hjemmelavede Brændevin smagte, erindrer jeg ikke, skønt jeg som Dreng har drukket en Del deraf. Til en Brænding paa en af Vejby Gaarde brugtes gerne 2 »gamle« Skæpper Rug og 2 do. Malt. Dette blev saa malet hjemme paa Haandkværnen og saa mæsket og sat i Gæring. Man fik gerne et Anker Brændevin af saadanne 4 gl. Skæpper Sæd, og denne var ligesaa god til Svineføde som forinden Brændingen, saa den egentlige Udgift var kun Ulejlighed og lidt Ildebrændsel.

Var Brændevinsbrændingen først vel overstaaet, tog man med lettet Hjerte fat paa *Bagning* og *Brygning*, gerne en Ugestid før Jul. Der blev saa bagt to Dage i Rad, den ene Dag Grovbrød, den anden Sigtebrød. Julen var den eneste Tid paa Aaret, foruden ved Gilder, hvor man fik Sigtebrød. Bagning blev ellers paa en Gaard kun foretaget een Gang om Maaneden. Melet til Sigtebrød var i Reglen »møllesigtet«; det var nemlig Skik, at Møllerne gratis sigtede en Tønde Rug til hver af sine Gaardmandskunder i Julen. Sigtebrødene blev altid lavede runde, man kalde det at »slaa Brød op«.

De var i Reglen paa 8 à 10 ℔ Stykket. Der skulde lidt mildere Varme til Sigtebrød end til Grovbrød, og naar Brødene vare tagne af Ovnen, blev de altid lagt paa Sengen med Overskorpen nedad mod Dynerne. Der blev paa en Bondegaard foræret en Mængde Sigtebrød til alle Gaardens Folk, baade Karle og Piger, Hyrdedreng og Husmand, samt Skræderen, Skomageren, Smeden, Huggeren, Klokkeren, Degnen og hvem, der paa nogen Maade havde Forbindelse med Gaarden. Sammen med Sigtebrødet blev givet en Klipfisk eller, hvis denne var for stor, da en halv. Dette hørte sammen og kaldtes »Julerente«. Det var gerne Karlens og Drengens Bestilling at bære Julerente omkring. Jeg har mange Gange været med dertil. Vi skulde saa hilse fra »Manden« og »vor Moer« og sige: at her var Julerente. Vi blev saa altid beværtede med Brændevin, og vi ønskede »Glædelig Jul«, inden vi gik.

Efter Bagningen kom Brygningen, og til Slut blev der brygget bedre Øl end almindeligt. Der brugtes gerne $^1/_2$ Tønde Malt til Julebrygget. Maltet blev malet paa Haandkværnen, og her maatte Karl og Pige hjælpes ad. De sædvanlige Redskaber ved Brygning var: Karstol, Rostekar, Rostevisk, Rostesten og Tappesten. Det malede Malt kom saa i Rostekarret tilligemed nogen, men ikke megen Humle; derpaa kom kogende Vand, og det første, der sivede ned i den Bakke, der stod under Rostekarret, kaldtes »Urt«. Heraf blev strax taget en Krukke fuld til Julens Pebernødder, men det store Ølkar, hvori Gæringen foregik, blev som Regel sat ind i Stuen, særlig naar det var koldt, thi Gæringen fordrede en tempereret Varme.

I Dagene tæt op mod Juleaften blev der saa bagt Pebernødder. Disse blev lavet af sigtet Rugmel, æltet til Dejg med Urten, der var taget fra Brygningen. Dejgen blev rullet i lange Strimler, der blev skaaret over i smaa Stykker til Pebernødder og satte i Ovnen. Det kunde ogsaa gaa an at bage dem paa Kakkelovnen, men saa skulde der jo fyres voldsomt i Bilæggeren. Til Æbleskiverne brugtes hjemmesigtet Bygmel, som Konerne selv sigtede med en Haandsigte over en stor, flad Kurv, der kaldtes »Sætte«. Det, der

blev tilbage i Sigten, kaldtes »Saaen« og benyttedes til Svineføde. Endelig kom Dagen før Juleaften, og man var færdig med Bagning, Brygning, Slagtning m. m. Man gjorde rent baade inde og ude, og ryddede op; navnlig maatte der huskes paa, at intet Avlsredskab stod paa Marken, thi saa fik onde Væsener Magt over Bedriften. Derimod kendtes der i Nordsjælland ikke til den Skik at sætte Havreneg til Fuglene eller Grød til Nissen, som har været Skik i Jylland. Men naar »vor Moer« bagte Æbleskiver, erindrer jeg, at Karlen i Sognefogdens Gaard sagde til mig, som var Dreng: »Vi maa »Fanden hugge mig« se at faa et Ærinde ind, saa faar vi en varm Æbleskive« —; han sagde nu altid »Fanden hugge mig« til hver eneste Sætning.

Der er Egne i Landet, hvor Udtrykket »sysle« er almindeligt, men ikke i Nordsjælland, hvor man siger »skytte«. — Da en Jyde engang hørte dette, kunde han ikke begribe, hvad det betød, men det betyder at fodre og vande Kvæget til Aften, vaske sig selv og faa børstet det værste Snavs af Klæderne, inden man gik ind i Stuen. Naar man da i Mørkningen var færdig, gik man ind og sagde saa: »Glædelig Jul, Helsen og Sundhed og alt hvad som kært er«. Glemte man dette, skulde man have af »Mangleholtet«. Det var den Stok, hvorpaa Tøjet rulledes, naar det skulde paa Bordet under »Manglefjællen«, som var den Tids Rulle. Naar man kom ind i Stuen, blev man strax skænket med Brændevin og en Æbleskive. Man tog saa Sæde paa Bænken ved Døren, medens Konen og Pigerne foretog Borddækningen. Juleaften kom altid en skinnende hvid Dug paa Bordet. Dugen var af et Slags hjemmevævet Drejl, med ophævede Traade, det kaldtes »Bygkornstøj«. Knive eller Gafler kendtes ikke, heller ikke Tallerkener, men hver fik en rund Træbrikke. Saa blev der sat Stabler af Sigtebrød og en eller to Smørbrikker paa Bordet, og saa tilsidst Klipfisken, et Fad med Fisk og en Sennepskop for hver 4 à 5 Personer. Fisken blev altid lagt med Skindet opad og overhældt med en meget velsmagende brun Sovs og saa pyntet med Korender. Naar saa Borddækningen var fuldendt, satte Husbonden sig for Bordenden, idet han sagde:

»Kommer nu hid til Bordet, Folk«, og under lydløs Stilhed fremsagde han saa Bordbønnen

»I Jesu Navn gaar vi til Bord,
at æde og drikke paa dit Ord,
dig Gud til Ære, os til Gavn,
saa faar vi Mad i Jesu Navn«.

Vi havde hver sin Lommekniv, hvormed vi smurte et Stykke Smørrebrød; til Kvinderne var der dog som Regel Knive, men ikke Spiseknive som dem, vi nu har, men derimod hjemmesmedede Brødknive; stundom hjalp to Kvinder sig med én Kniv. Jeg synes nu, at Maden og særlig Klipfisken har aldrig smagt saa godt som en saadan Juleaften. Jeg tror, det var særlig den gode Sennep, der gjorde Fisken saa velsmagende. Den var hjemmemalet i et Lerfad. Malingen foregik paa den Maade, at Senneppen kom i et Lerfad med Vand og en stor rund Jernkugle, helst en gammel Kanonkugle; det kaldtes et »Sennepslod«. Den, der lavede Sennep, satte sig ned, tog Lerfadet paa sine Knæ og søgte at faa Kuglen til at snurre rundt. Det kaldtes »at male Sennep«, men den lignede ikke den Sennep, man nu faar hos Købmændene. Til Klipfisken gik Brændevinsglasset adskillige Gange rundt, og enhver fik saa meget, han vilde drikke. Efter Klipfisken kom Risengrøden, ligeledes med et Fad til hver 4 à 5 Personer, og en Ølkop. Grødfadene vare omhyggelig pyntede med Rosiner og med et Smørhul i Form af et Kors i Midten. Man havde sin egen Ske og gav sig god Tid med at spise, men naar saa alle vare færdige, læste Manden atter Bordbøn: »I Jesu Navn saa har vi ædt, af Øl og Mad saa er vi mæt, nu Tak til Gud Fader. og til Guds Søn, og til Gud den hellige Aand, Amen.«

Naar man saa rejste sig fra Bordet, sagde man ikke Velbekomme, men man tog hverandre i Hænderne og sagde »Tak for Mad« til alle uden Undtagelse eller Persons Anseelse. Husbonden sagde ogsaa Tak for Mad til Tjenestedrengen.

Naar der saa var taget af Bordet, blev Juleevangeliet læst og 2 Salmer sunget. Salmerne vare følgende:

»Saa frelstes vi fra Synd og Død,
med Jubel vi istemme:
Os er i Dag en Frelser fød,
det skal vi aldrig glemme.
Nu kom til Jorden Himlens Fred
og Haab om salig Evighed,
det Haab os Jesus bragte.
Vort Liv er kun en Prøvestand,
nu Himlen er vort Fædreland,
o, didhen vil vi tragte.«

Den anden Salme var:

»O, Jesus vor Forsoner,
som kom til Jorderig,
med høje Jubeltoner
vi glade prise dig.
O, store Kærlighed,
hvert Knæ for dig sig bøje,
fra Tronen i det Høje
steg du til Støvet ned.«

Efter Læsning og Salmesang kom Kortene frem, og der spilledes Kort, ikke om Penge, men derimod om Æbleskiver eller Pebernødder. »Vor Moer« havde nemlig forsynet os allesammen med en Del til dette Brug, og spillede een Bankerot, kunde der vanke Forstærkning. Spillet var i Reglen »Brus«. Det kendes vist næppe nu; det var et Firemandsspil med Makker, alle 36 Kort blev delt ud. Klør Knægt var højeste Trumf og kaldtes »Spids«, dernæst kom Hjerter Konge, der kaldtes »Brus«, derefter Spader otte og saa alle Nierne i Rækkefølge, saa kom Esserne og endelig de tre andre Knægte. Sexerne vare ogsaa smaa Trumfer. Der herskede

nu en munter og gemytlig Tone, men det underlige var, at der, trods den religiøse og ubetinget troende Stemning, blev bandet efter en større Maalestok, ikke i Vrede eller Ivrighed, men i glad Gemytlighed. Det faldt saadan i Munden, man mente ikke noget ondt dermed, men syntes, det hørte med til den muntre Tone. Vi Drenge bandede ikke, det maatte vi ikke, før vi blev konfirmerede, men jeg syntes allerede dengang, at der var en besynderlig Kontrast mellem denne gemytlige Banden og Afslutningen, naar Selskabet ved 9 à 10 Tiden skiltes ad, og Konen samtidig med, at der sagdes »God Nat og glædelig Jul«, citerede følgende Vers, som hele Forsamlingen gentog:

»Lad os nu ej vor Madkurv hen
bag Laas og Lukke sætte,
førend en hungrig Jesu Ven
en Smule faar af dette.«

Angaaende Belysningen kan jeg anføre, at i Julen var Tranlampen forsvunden og man brugte hjemmestøbte Tællelys, saakaldte »Spædelys« med Væger af Blaargarnstraad. De knitrede og spruttede, naar de brændte, og skulde stadig pudses, i Reglen med Fingrene, hvorefter man saa smed Tanen paa Gulvet, dog brugtes stundom Lysesax. Juleaften havde man dog gerne hjemmestøbte Formelys, men man maatte endelig passe paa ikke at slukke Lyset eller tage det af Bordet Juleaften, thi dette betød en Ulykke. Ligeledes maatte der ikke spindes eller vindes Garn i Julen, heller ikke males paa Kværnen. Man klappede ogsaa Asken sammen i Bilæggerovnen Juleaften, var der saa Figurer deri Julemorgen, kunde man tage Varsler deraf.

Julemorgen ringede Kirkeklokkerne og Juledag var der meget stor Kirkegang. Den store Vejby Kirke var propfuld af Folk, det var jo den store Offerdag. Præsten i Vejby sendte altid trykte Offersedler, hvorpaa der stod med store Bogstaver: »Højtidsoffer til Sognepræsten i Vejby fra —« og saa skrevet Navn paa Vedkom-

mende offerpligtige. Degnene skrev selv deres Offersedler, saa sparedes jo Trykningsomkostningerne. Offerpengene bleve saa lagte i Sedlerne og forsvarlig ombudne med en Sytraad. Det var almindeligt, at en større Gaardmand ofrede tre Mark (1 Krone), Husmændene 1 à 2 Mark og Tjenestefolkene 8 Skilling. Naar da Juledag den egentlige Gudstjeneste var tilende, begyndte Ofringen. Degnene istemmede med deres kraftigste Røst Salmen »Med høj og festlig Jubelklang skal de genløstes Frydesang dig, Jesus Christus, ære«. Præsten stillede sig saa for Alteret, iført Messehaglen, stille som en Billedstøtte. Mandfolkene gik først ud, baade Mænd, Karle og Drenge, man gik om tilvenstre bag om Alteret og ofrede, først til Præsten, derefter til Degnene, der stod og sang i den saakaldte Bagstol bag Prædikestolen. Kvinderne ofrede saa bagefter og gjorde saa gerne et lille Knix, idet de lagde Offersedlen. Det var Degnene paabudt, at de altid skulde se i Bogen, naar de stod og sang, selv om de kunde Salmen udenad. Ligeledes var det dem paabudt altid at have Salmebogen i Haanden, naar de læste Indgangsbønnen i Korsdøren.

Der blev aldrig holdt Bryllupper i Julen og meget sjælden Barnedaab eller Barselgilder. Der var gerne Ungdomsballer 2. eller 3. Juledag, men ellers var Julen særlig Hjemmenes og Familiernes Højtid. Man kom sammen med Familie og Bekendte, man spillede Kort, sang noget, men fremfor alt, man fortalte væsentlig sine egne Oplevelser. Den aandelige Horisont var jo ikke vid, men dog kunde de Gamle fortælle en Del, som nok er værd at mindes. Jeg kom tillige med mine Forældre meget sammen med min Faders tre Svogre, nemlig Jens Christensen i Vejby, Jens Sørensen i Vejby og Niels Hansen i Hesselbjerg. De havde alle tre, hver paa sin Vis, deltaget i Krigen mod Engelskmanden 1801 og 1807, og dette fortalte de om ved enhver given Lejlighed, saa jeg som Dreng kunde deres Fortællinger udenad og kan dem forresten endnu. Jens Christensen havde været Artillerist paa Kronborg og var med at fyre paa den engelske Flaade, da denne 1801 stod ind i Sundet for at angribe København, »men«, sagde Jens Christensen, »vi

kunde ikke gøre dem noget paa Skroget, for Skibene vare kobberbeslaaede, men derimod splintrede vi Takkelagen paa nogle af dem, saa den hængte ned i Pjalter«. — — Niels Hansen havde været med i Slaget den 2. April; han var en sindig og rolig Mand, og hans Fortælling var jævn og ligefrem, uden Spor af Pral eller Overdrivelser. Jeg husker den selvfølgelig ikke ordret, men Indholdet er jeg sikker paa. Jeg lader ham selv fortælle: »Ja jeg var jo blevet færdig med Tjenesten og var kommet hjem og blevet gift. Pernille havde lige faaet vor første Tøs, Ane, da jeg blev indkaldt i Julen 1800. Jeg skulde møde paa Tre-Kroners Batterier, jeg var jo Artillerist. Her traf jeg sammen med Søren Apperup fra Tikøb Sogn. Hans Moder var Enke og havde et Hus i Tikøb. Vi blev »Sloffer« (Sovekammerater) og forresten rigtig gode Venner. Vi fik hyppig Landlov og besøgte da en Bekendt, jeg havde fra Raageleje, »Skaaninge-Karen«, som vi havde kaldt hende, mens hun var hjemme; hun var nu gift og boede i Nyboder. Hendes Mand var Sejlmager paa Holmen og de havde det godt og et dejligt lille Hjem. Vi blev altid gæstfrit modtaget. Enhver, der har været Soldat, ved hvad det vil sige at have gode Bekendte at komme til i Fritiden, og Karen og hendes Mand vare storartede imod os. De vare ret velstaaende og der var ingen smalle Steder med Mad og Drikke, naar vi Soldater kom. Tiden gik jo ellers med Skydeøvelser paa Batteriet, og her havde Søren og jeg gjort os bemærket ved vore sikre Skud; naar Søren rettede Kanonen med Øjet og jeg med Haandspigen, traf vi gerne altid, hvor vi skulde, men da saa Blokskibene bleve lagte ud, blev baade Søren og jeg flyttede ud paa et af disse. Det var en gammel flad Kasse uden noget lukket Batteri; alle Kanonerne stod paa Dækket. De var af forskellig Kaliber og vi havde Navne til dem, een kaldte vi »Nutten«, en anden »Lange-Maren«, og hende kom Søren og jeg til at betjene. Ogsaa her gjorde vi os bemærkede ved vore sikre Skud. Chefen saa ud som en stor Dreng, han hed Willemoes, men var forresten en lille Kærnesvend. Han var dygtig til at lede Skydningen og havde altid opmuntrende Ord til os Soldater, og Landlov

var han ikke sparsom med; selvfølgelig forrettede vi punktlig vor Tjeneste. Imidlertid var den engelske Flaade kommet ind og laa Nord for Tre-Kroner og vi havde en Fornemmelse af, at nu vilde det snart gaa løs. Søren og jeg var i Land hos Karen og hendes Mand for at sige Tak og Farvel; vi hængte maaske nok lidt med Næbet. Jeg kunde ikke lade være at tænke paa Pernille og vor lille Tøs derhjemme. Søren havde jo sin Moder i Tikøb, men Karen var utrættelig i at sætte Mod i os, og da vi saa sagde Farvel, sagde hun: »Kan I faa fri Skærtorsdag, saa kom herop, saa skal I faa Grønkaal til Middag; vær nu endelig ved godt Mod!« Natten før Skærtorsdag var der vist ingen ombord der sov, vi vare lysvaagne allesammen, parate til at tage imod Engelskmanden, som nu ventedes hvert Øjeblik. Han kom imidlertid først lidt op ad Formiddagen, og det saa flot ud, da de store Skibe sejlede frem i Linje med »Sejlene paa Rand«, som Sømændene siger. Der kom imidlertid lidt Uorden under Opsejlingen, et Par af Skibene kom paa Grund, og de andre foretog en Drejning over mod os. Et Par af Skibene sejlede forbi os uden at skyde, men saa kom der en stor en af dem, de kalder »Tredækkere« og holdt lige ned imod os. Søren og jeg stod ved »Lange-Maren« og fik Lejlighed til at sende Engelskmanden nogle velrettede Skud, og vor Chef kom springende og sagde: »Bravo, Gutter! blot lidt lavere, saa skal han faa Lov at bruge Pumperne.« Imidlertid kom Engelskmanden og lagde sig lige overfor os, og nu fik vi det glatte Lag fra hans Batterier væltende ind over os med et Brag, som om Verden skulde forgaa. Kanoner, Planker og Mennesker bleve smadrede sammen saa forfærdeligt, at jeg gyser ved at tænke paa det. Søren og jeg havde lige faaet drejet Kanonen og han stod paa Rapperten for at tage Sigte, da kom en Kanonkugle og knuste Sørens Hoved. Han faldt bagover i Armene paa mig, og jeg tog ham i Favnen og lagde ham hen paa Dækket. Blodet væltede ned over min Uniform, og jeg tror nok, jeg tabte Besindelsen, thi jeg erindrer ikke mere, hvordan det gik til, før vi vare komne ind ved Toldboden. Vor unge Chef havde nu ikke tabt Hovedet, han havde faaet den

sønderskudte Skude bjærget ind til Toldboden. Her var et Mylder af Mennesker, som gerne vilde hjælpe os paa alle Maader. De Saarede bleve baarne i Land og vi andre kunde faa Afløsning, hvis vi vilde. Min Tur gik op til Karen; hun holdt Ord med Grønkaalen, men desværre, Søren var ikke med. Vi talte om at faa Bud hjem til hans Moder, maaske hun kunde faa ham hjem og begrave ham derhjemme. Dette blev imidlertid ikke til noget, thi et Par Dage efter blev alle vore Faldne begravede i en stor Grav paa Holmens Kirkegaard, og her kom Søren med. Han fik saamænd en pæn Begravelse, en Flok hvidklædte unge Piger strøede Blomster paa Graven, og der var baade Musik og Taler, og jeg tror, det halve København var med ved Begravelsen. Anden Paaskedag kom Pernille ind og saa til mig; hun var gaaet de otte Mil fra Hesselbjerg. Hun havde hørt, der havde været Slag og var utaalmodig; hun havde faaet »Tue-Ane« til at passe Tøsen og Huset og var saa gaaet til København. De havde det ellers godt derhjemme. Hans fra Bakkebjerg havde lovet at gøre Jorden i Stand i Foraaret, den ene Ko havde kælvet og det var gaaet godt med Faarenes Læmning. Jeg kom imidlertid hjem inden Høst, og hvor dog Tøsen var bleven stor i det halve Aar. Ja Pernille og jeg har saamænd siden haft det godt og nu er vi jo snart gamle, men I kan tro, jeg tænker tidt paa Søren Apperup og »Skaaninge-Karen« og den 2. April — —.«

Saavidt Niels Hansen; saa tog Jens Sørensen fat. — »Ja, ser I, jeg har jo ogsaa haft lidt med Engelskmanden at gøre, men det var ikke før 1807. Det var lige i Høsten, at Udrideren fra »Kloster« (Esrom) kom til vor Foged med Brev, at vi Vejby Bønder skulde møde i Hørsholm og køre for Engelskmanden. Dette bragte Sorg omkring hos flere; det var jo i den travle Høst, at der skulde 2 Heste og en solid Kusk afsted, og de vidste jo ikke, hvorlænge de blev borte, eller om de kom levende hjem igen. Jeg maatte selv køre. Jeg var i min bedste Alder, født 1763, og jeg havde heller ingen at sende i mit Sted. Jeg havde kun en jernbeslagen Vogn, men der var flere af Bønderne, som maatte laane Vogne, saaledes »Buske-

Ole«, en Mand fra Ørby. Der var ikke Jern paa hans Vognhjul eller Sko under hans Heste. Han fik imidlertid en Husmand Anders Rasmussen til at køre i Stedet for sig, og da Anders og jeg var gamle Bekendte, fulgtes vi ad og sluttede os i det hele taget sammen og delte Ondt og Godt. Tillige fik vi Følge af en lille Fyr, der kaldtes »Smaahans«; han var med i Stedet for sin Broder. Vi tre kørte saa i Følge til Hørsholm og havde nogen Mad og Hestefoder med, som dog ikke slog til, thi vi blev borte en Maaneds Tid; men det var jo om Sommeren, saa vi maatte kapre noget til baade Heste og os selv, hvor vi bedst kunde. Vort egentlige Standkvarter var Amsterdam Kro, og her var en rigtig rask Kælderpige, der hed Katrine. Hun var en Smededatter og blev kaldt for Smedekatrine; vi lavede det om og sagde »Smællekatrine«, men hun var en meget dygtig Pige. Hun kunde baade skaffe os lidt Mad, naar det kneb, og omgaas de engelske Husarer. Forresten blev vi meget ordentlig behandlede af de engelske Officerer. Jeg har endnu en Guldskilling, jeg fik af en engelsk Officer. Den skal følge mig, saalænge jeg lever. Med »Smaahans« gjorde de lidt Løjer. De lod, som de vilde hverve ham til Husar, og han pralede siden af, at han kunde nogle engelske Sprichworter, som frelste ham fra at blive hvervet, men det hele var kun for at gøre lidt Løjer. Vi var dernede en Maaneds Tid, men da saa København var skudt ned og Flaaden udleveret, fik vi Lov at køre hjem. Jeg har siden mange Gange været i Hørsholm med Husar-Fourage. Vi skulde saa gerne ind i Amsterdam Kro og slaa et lille Slag, men Katrine saa jeg ikke mere til. Gud ved, hvor hun er henad i Verden.«

Disse Fortællinger, som blev gentagne næsten hvert Aar af de samme Mænd, der med en vis Velbehag dvælede ved deres Bedrifter, var egentlig ikke pralende eller overdrevne. Derimod kom jeg jo ogsaa ved saadanne Lejligheder i Julen i Sognefogdens Gaard, og her var en gammel Hugger eller Hjulmand, der fortalte, men han pralede altid af sine Sønner; han talte langsomt, i udpræget nordsjællandsk Dialekt, og vi andre kunde hans Historier udenad. Jeg

vil anføre et Par af hans Tirader, som jeg er vis paa ere ordrette, saaledes som han afleverede dem:

»Ja, min Lauves! Kos sikken in Dreng a ded hade bleet, hvis han havde lært nouet[1]; han tjente hos Jeppe i Paaverup, og der hade han »gjort« et Skatol, saa livautig et Skatol, saa livautig, men ded hængte paa Væggen aa ble aaldrig reitig færig. — Aaa da Lauves han ble Husar, saa gik jeg sjel te ham yd paa Jægersborg, aa saa vaa Husarerne yde etter Strøelse, aa saa kom di daskende hver med sin Sjat Halm paa Ryggen og smut ing a Døren i Stallin. Men saa kom Lauves med en Byre lisom it Læs Halm, aa saa maatte der 4 Mand til at skyde paa for a faa ham ing i Stallin med Byren — aa naa der vaa nouen gale Remunter, som Berierne inte kunde faa Ret paa, saa maatte Lauves i Lav med dem. Han ku Dævlen piske mig klemme dem med Sinklerne lisaa di skrei. — — Da saa min Jørren sku ing aa være Husar, vaa han »Dævlen piske mig« lisaa ret som et Køvelys, aa saa vaa han Karl for over 30 Rigsdaler, aa saa en Kiste fuld a Kleer, saa ded vaa en Lyst at se, men ded vaa reitige Vadmelskleer aa inte saadanne »Haasehuggere« (vistnok ment Frakker), som Jens Christes Sønner aa Jordemodermanden kommer stillendes med — —«.

Jørgen var vistnok en dygtig Husar; han var i 49 Ordonnants hos Castenskjold og var ved dennes Side, da Castenskjold ved Kolding foretog sit berømte, men fortvivlede Indhug paa det tyske Infanteri. Castenskjolds Hest blev skudt, Jørgens Hest blev saaret, og flere Kugler vare gaaede igennem Oppakningen. men begge slap levende derfra. Da Geheimeraad Castenskjold paa sine gamle Dage boede i Vejby om Sommeren, besøgte han stundom sin gamle Ordonnants; de talte saa sammen i en Ligemandstone, og det sagdes, at de fik Taarer i Øjnene begge to, naar de dvælede ved Minderne fra Krigsaarene. — Minderne ere jo lønlige Kildespring. —

Julen varede i Reglen til efter Helligtrekongersdag, og i denne Tid blev der ikke bestilt synderligt andet end den nødvendige Kreaturpasning.

[1] Hermed menes et Haandværk.

Nytaarsaften og Helligtrekongersaften blev holdte paa samme Maade som Juleaften med Klipfisk og Risengrød, men ellers i Julen var Sulefadene de dominerende. Disse vare gerne af et vældigt Omfang med en stor Stabel Sul, kogt Flæsk, enten Bov eller Skinke, aldrig Mellemflæsk, og saa kogt, salt Faarekød, Rullepølse og store Hakkepølser (Medisterpølser). Et saadant Sulefad var alt, hvad Husmoderen kunde løfte op paa Bordet, og der var ogsaa lidt Forfængelighed med i Spillet for at have de største Sulefade. Jeg erindrer, at de Hesselbjerg Gaardmandskoner blev særlig omtalt for deres store Sulefade, skønt Gud skal vide, at de Vejby Gaardmandskoner heller ikke var til at kimse ad. Det var altid kogte Sager, stegte mindes jeg ikke, heller ikke Gæs eller Fjerkræ. Jeg erindrer ikke, at nogen stegte en Gaas til eget Brug, skønt alle Gaardmændene havde Gæs, men disse bleve altid solgte, og man forstod vist næppe at stege en Gaas; ellers var det gode Sager, der kom paa Bordet, særlig Osten. Det var om Julen Sødmælksost. Naar man vil sammenligne den Tids gode Mad med Nutidens Affald fra Svineslagterierne, Margarinen og Centrifugemælken, kan man nok udbryde: Ak, hvor forandret! — —

Alle de Fremmede, der kom i Julen, skulde have Mad, ogsaa Besøgende til Gaardens Tjenestefolk, og Bordet stod gerne altid dækket. Der var atter den hvide Bygkornsdug, men ingen Tallerkener eller Knive og Gafler. Naar man saa blev sat tilbords, begyndte man med Flæsket, man holdt paa Sulestykket, der laa paa Fadet, med venstre Haand og skar sig saa et Stykke med Lommekniven. Hertil spistes bart Brød, da det at spise Smør paa Brødet til Flæsk blev kaldt for »at døje ondt«. Naar man var færdig med Flæsket, begyndte man paa Rullepølsen eller Hakkepølsen og tilsidst Osten.

Der blev ogsaa spist en Mængde Æbleskiver og Pebernødder, men jeg mindes ikke noget om hjemmebagt Julekage, Søsterkage e. l. Blev der købt Kager, var det altid af en Kagekone, der gik omkring, og da altid Tvebakker og Sukkerkringler. Brændevin blev der drukket efter en større Maalestok, altid i store Glas, som gik

rundt. »Snapseglas« kendtes ikke, dog mindes jeg ikke, at nogen var beruset. Kaffe blev der om Julen af og til trakteret med; der var til Julen købt $^1/_4$ ℔ Bønner, $^1/_4$ ℔ brunt Sukker, $^1/_2$ ℔ Puddersukker og 1 Cikorie; hertil blev saa benyttet $^1/_4$ ℔ brændte Ærter. Kaffen blev kogt i en Kedel, man kendte ikke til Pose eller Kande. Naar Bønnerne og Ærterne vare brændte, blev de malede enten i et Lerfad med Sennepsloddet eller paa et Stykke Skind paa Bordet; dette kaldtes »at gnie Bønner«. Jeg erindrer, at »vor Moer« stundom sagde: »Vi skal have os en Kop Kaffe, men jeg skal først hen at »gnie Bønner«. — —

Foruden Kortspil og Fortællinger bestod Underholdningen ogsaa af nogen Læsning i de faa gamle Bøger, man havde. En yndet Lekture var Jesu Barndomsbog. Den fandtes næsten i ethvert Hjem, det var en Slags Roman, der ganske vist bundede i Bibelens Beretning, men ellers ikke havde meget med de historiske Overleveringer at gøre. Den var fortalt ganske spændende og var spækket med en Mængde Mirakler. Af andre Bøger i de gamle Bondehjem erindrer jeg »Peder Paars« og »Aandelig Tidsfordriv« af den norske Præst Petter Dass. Der var ogsaa Planetbogen, en Spaabog og en Drømmebog. Planetbogen indlededes med et Vers, som jeg vil anføre:

»Af denne Bog du kende vil
ret din Natur, læg Mærke til,
samt og hvor kort, hvor lang din Tid
skal vorde her i dette Liv.
Af Himlens Tegn, Planeterne,
du dette klarligen vil se,
derfor vist ingen, som er klog,
fortrød, han købte denne Bog.«

Spaabogen indlededes med følgende Vers:

»Den gamle Maren hun er borte,
men tidt med Kort af røde, sorte,

hun morede en Aften lang.
Madam og Jomfru, Frøken, Frue,
som Fremtids Skæbne vilde skue,
gik til den gamle mangen Gang.

Nytaarsaften sang man altid Salmen »Til Ende Aaret haster« og Nytaarsdag var der atter stor Kirkegang, denne Gang ikke for at ofre, men for at høre, hvormange der var fødte og døde i Sognet, ægteviede og lignende Nyt. Hvem der skulde være Oldermænd, Vandsynsmænd, Snefogder, Brandfogder o. s. v. Dette blev altid bekendtgjort ved Kirken Nytaarsdag. Naar saa Helligtrekongersdag var gaaet, kom man atter i de gamle Folder. Lysene forsvandt og Tranlampen kom atter frem, Rok og Haspe, Garnvinde m. m. kom frem og snurrede lystigt. Plejlerne bleve svungne i Loen og Julen var forbi.

En Degnehistorie.

Ved

A. Schiøth.

FORHOLDET mellem Præster og Degne har i fordums Dage været et yndet Opholdssted for Ufredsbakterier, og den Aand, hvis Skjolddragere baade Præster og Degne var kaldede til at være, Fordragelighedens og Kærlighedens Aand, har meget ofte været vanskelig at efterspore i deres indbyrdes Forhold. Til stor Skade selvfølgelig for begges Arbejde i Menigheden.

Arkiverne vrimler af Beviser for Paastandens Rigtighed.

Hvorfor har Præster og Degne saa ofte enedes som Hund og Kat?

Spørgsmaalet er nærliggende, men Svaret vanskeligt, naar det skal være almengyldigt.

Det er ikke Stedet her at komme nærmere ind paa en almindelig Undersøgelse af denne Sag. Stoffet til en saadan vilde være for begrænset, naar det skulde hentes fra Frederiksborg Amt alene. Saa meget er dog sikkert, der har — som det hedder — været »Fejler« paa begge Sider, men afgjort flest og de største paa Degnenes. Enhver Kender af Degnehistorien vil sikkert give denne Paastand deres Bifald.

I den nedenfor behandlede Sag er Forholdet nu saa ualmindelig grelt, idet en usædvanlig ildesindet Degn bliver set paa Baggrund af en usædvanlig mildsindet Præst. *Saa* grelle var Modsætningerne nu ellers sjældent, og Tilfældet maa paa ingen Maade betragtes som typisk.

I.

Omkring Midten af det 18. Aarhundrede var der i Ramløse Sogn livligt Personskifte i den gejstlige Etat. Først døde Præsten *Jesse Sadolin* og saa opgav Degnen *Abelsøn* Ævret.

Den nye Præst hed *Brysting*. Han var en Købmandssøn fra Skelskør, havde i nogle Aar været Feltpræst — paa en Tid, da der var Fred — og var nu en Mand i sin bedste Alder, men svagelig.

Den nye Degn hed *Holm*. Han var Stedsøn af gamle Abelsøn, havde i sin Tid været dansk Skoleholder i Næstved og siden efter Degn i Herstedøster. Han var Student og en knap halv Snes Aar ældre end den nye Præst.

Af de givne Præmisser vil en Degnepsykolog allerede kunne drage den Formodningsslutning, at det skulde gaa sært til, om de to nye Kirketjenere kunde komme godt ud af det sammen.

Degnen med Studentens Halvdannelse, opdraget paa Stedet, ud og ind kendt med Befolkningen, 10 Aar ældre end Præsten, der tilmed er svagelig! Det skulde og maatte give Knald i de Dage. Og det *gav* Knald.

Ikke lige straks — det man da ved.

Præstens Svagelighed ytrede sig bl. a. derved, at han havde ondt ved at prædike. Degnen, der var af stærkt Stof — han blev 77 Aar —, kunde overkomme meget. Han havde 7 Byer at læse i, men endda kunde han, naar Præsten bad ham pænt derom og mod kontant Betaling — det forstaar sig —, godt overkomme »en Maanedsprædiken eller Højtidsdag« i Kirken. Taksten var 24 Skilling.

Men Præsten var en velhavende Mand og en god Mand og saa ikke saa nøje paa en Tønde Sæd eller to eller et Par Slettedalere, og var det Dyrtid i Landet og Smalhans i Degnegaarden, kom der ofte saadanne smaa Tillægsbevillinger paa Degnens Finanslov.

At Venlighed sjældent avler Venlighed og Godgørenhed Taknemlighed er en gammel Erfaringssandhed, som ogsaa bekræftes her. Mere vil have mere. Degnen skruer efterhaanden Prisen paa Prædikenerne op til 2 Mark Stykket. Og ikke nok dermed; det

kunde jo maaske endda være knap Betaling selv for en Degneprædiken. Nej, Degnen bliver i Tidens Løb fornem paa det og vil have *skriftlig* Begæring fra Præsten, naar denne ønsker hans Bistand. Nogen rimelig Forklaring paa dette Fænomen kan næppe gives.

Præsten var nu engang kommet i Møllen og maatte finde sig i at blive malet rundt. Degnens Krav maatte han gaa ind paa og finde sig i dennes Uartigheder oven i Købet.

Saadan kunde det have blevet ved at gaa til Præstens Død, og Prisen paa Prædikenerne vilde maaske til sidst være bleven to Daler, hvis ikke Tilfældet var kommen Præsten til Hjælp.

Tilfældet hed *Erdmann* og var Skoleholder i Ramløse. Han var ogsaa Student ligesom Holm og Mand for at gøre »en Maanedsprædiken eller Højtidsdag« mindst lige saa godt som denne. Og saa var han en rimelig Mand; han krævede hverken to Mark for en Prædiken eller skriftlig Begæring, og hvad Under da, at Præsten gjorde ham til sin Kapellan og lod Holm være det, han var — Degn.

Holm fnyste. Dette skulde hævnes, Præsten straffes, det var klart. Hele sit Snille, al sin Opfindsomhed og sin Energi ofrede den forsmaaede Kapellan nu paa Drilleriets Alter.

Som alle modige Naturer angreb Degnen fortrinsvis sin Kontrapart paa Tider og Steder, da denne var sikrest afskaaret fra at forsvare sig. For Eksempel bag Alteret under Gudstjenesten, naar Degnen skulde hjælpe Præsten Messeklæderne paa. Da har han »opirret og drillet Præsten med disse Ord: Skoleholder Erdmann er Præstens Kapellan!« Præsten maatte selvfølgelig under de givne Forhold tie til dette og »andet mere«.

Med slige snildt tilrettelagte Drillerier holdt Degnen Harmen ulmende et Par Aar. Saa slog pludselig en Dag Flammerne til Vejrs.

Ulykken skete en Dag i Efteraaret 1765 ved en Trolovelse i Ramløse. Baade Præsten, Degnen og Skoleholderen var til Stede, og alt var gaaet nogenlunde, som det skulde, indtil man var naaet til Offersangen. Under denne vigtige Del af Højtideligheden gik

Fæstemanden, *Ole Jensen,* hen og tog en Tallerken, der stod under Degnens Tallerken. Hvorfor han gjorde det, maa evigt være en Gaade. Men i hvert Fald fornærmede han Degnen derved, og skønt denne var midt i Sangen, satte han efter Fæstemanden, ruskede i ham og forlangte Tallerkenen tilbage. Nu griber Skoleholderen ind med Opfordring til Degnen om »at passe paa Sangen«. Til Degnens Ros skal det siges, han fulgte Opfordringen. Han førte Sangen til Ende, men næppe uden Besvær og sikkert ikke uden Dirren i Stemmen.

Aldrig saa snart var imidlertid den sidste Tone hendøet paa hans Læber, før han stak Skoleholderen en smeldende Lussing som Tak for hans Indblanding i Sagen. Derefter aabnede han for det Væld af Skældsord, som husedes i ham. Men

»jeg holder det for Skam
for Læseren at repetere,
hvad Skældsord, Trusler, Ed
han bjæffede, med mere«.

Omkvædet paa hvert »Vers« var stadig dette: »Du Kapellan! Du Kapellan!«, udtalt selvfølgelig med al den Foragt, han raadede over. Man ser, hvad Fortvivlelse kan drive et Menneske til: at haane en Stilling, han selv før med Hæder har beklædt! Og man begriber, Stemningen har været højt oppe, naar man hører, at Holm blandt mange andre Opfordringer ogsaa stiller denne: »Tør du din Næse i din . . ., du Kapellan!«

Nu blandede Præsten sig i Konversationen. Han har muligvis fundet den sidste Opfordring saa naturstridig, at Intervention maatte anses for ønskelig.

Holm har i alt Fald ikke ønsket den. Han fôr mod Præsten, kaldte ham »en Morder og en Manddraber« og lovede, han vilde bevise denne Tesis ud fra Siraks Bog. Derhos slog han i Bordet, saa Tallerkener og Krus dansede og »nær havde faldet til Jorden«.

Saadan gaar det: den, der vil mægle, faar altid Prygl.

II.

Sytten Dage gik der efter dette forargelige Optrin i Bondegaarden i Ramløse. Præsten havde forsøgt at tale Degnen til Rette, faa ham til at indse, han havde forløbet sig, og indvillige i at give en offentlig Undskyldning. Men alt uden Held. Degnen ser blot det hele Optrin som en ganske naturlig og ligefrem Følge af »en Disput og Overilelse«, mens Præsten holder paa, at det er et Led i en hel Kæde af Drillerier og Uforskammetheder fra Degnens Side.

Præstens Godmodighed har nu naaet Grænsen. Den 4. November 1765 sætter han sig til at skrive en Klage til Biskoppen og anmoder om, at Sagen maa blive paadømt ved en Provsteret. En Uge efter sender Biskop *Harboe* Ordre til Provsten i Holbo Herred, *Hammer* i Helsinge, om »paa Tid og Sted, som af Dem selv determineres, at sætte den forlangte Provsteret og med tiltagne Assessorer i Sagen at dømme«.

Provsteretten sættes Mandag 20. Januar 1766 Formiddag Kl. 10 i Ramløse Præstegaard. De »tiltagne Assessorer« er: Provstens Kapellan, *Morten Hammer,* og Præsten i Blidstrup, *Jørgen Holst.* Degnen og Fæstemanden, hos hvem Gildet stod, ere begge stævnede og mødte. De ved Kronborg Amts Birketing forud (den 30. Oktober) afgivne Vidneforklaringer oplæses. De bekræfter i et og alt Præstens Klage over Degnens Adfærd ved Trolovelsen i Ramløse. Fæstemanden oplyser paa given Foranledning, at han »offererede til Præsten 24 Skilling, til Degnen 16 Skilling«. Mon det er her, »Hunden« ligger begravet?

Degnen indrømmer Klagens Rigtighed, forsaavidt han blot anfører, at han »tilforn havde tilbudt skriftligt og ydmygst (!) Forlig med Deprecation (Afbigt), hvilket Hr. Brysting hidindtil ikke har villet samtykke«. Præsten foreslaar nu Forlig paa det gamle Vilkaar: offentlig Afbigt. Men Degnen vil ikke samtykke. Han maa rimeligvis have haft Haab om at kunne gavne sin Sag ved yderligere Oplysninger, siden han forlanger og faar 4 Ugers Anstand.

Haabet har nok ikke været helt hen i Vejret, som det vil fremgaa af det følgende.

Holm havde nemlig en Søstersøn, *Carl Due,* dansk Skoleholder og Kateket ved Frue Kirke i København, og denne Due var i Evner og Anlæg en ren Høg, snild og forslagen. Kunde ikke han hjælpe, kunde intet hjælpe.

Degnen rejste til ham, forklarede ham sin Nød, og Due var øjeblikkelig rede til at hjælpe.

Den 17. Februar møder baade han og Holm ved Provsteretten i Ramløse. Due fører Ordet, Degnen hører man ikke meget til.

Carl Due ønskede for sin Person, »at denne ærede Provsteret gunstigt vilde udfeje disse ønskelige Vidtløftigheder og uvedkommende Ingredienser med Fordærvelsens Kost«. Han kan paa sin Ære forsikre, at hans kære Onkel hverken er eller har været stolt — dette for at afkræfte en fremkommen Paastand om, at det var af Stolthed, Degnen havde afvist Præstens Forligstilbud. Det omtalte Tingsvidne fra Kronborg Amts Birketing duer ikke, fordi det er »saaledes erhvervet og saaledes indrettet, at det er tvert imod Loven og dens klare Bud«, det er intet mindre end »ulovligt, uefterretteligt, misligt og ugrundet«. Vidnerne er heller ikke »kvæstionerede (forhørte) separat«, hvilket naturligvis burde være sket i en »saa skarp anlagt Sag mod en enfoldig og fattig Mand«. Dertil kommer, at Vidnerne ikke er stævnede »under Faldsmaal« — hvilken juridisk Indsigt hos en dansk Skoleholder! —, og Degnen har paa Grund af Embedsforretninger i Nejede været forhindret i at møde ved Tingsvidnets Optagelse og altsaa ikke kunnet have nogen Indflydelse paa Spørgsmaalenes Affattelse. Men hvad er for Resten disse Vidnesbyrd værd? En Del »enfoldige Landsbyfolk« er »foranledigede til at gøre saa uefterrettelige Forklaringer, som de selv vilde forstaa det mindste af, naar de efter Forordningen havde faaet Spørgsmaalene enten af Citanten eller af paagældende Sognedegn eller af Dommerne«. Nej, kunde man faa Tingsvidner paa *den* bekvemme Maade, da vilde det blive »en let Sag for hver den, der var bleven vred, at faa en fattig og enfoldig Mand i Nød og Ulykke«.

Pastor Brysting gør opmærksom paa det urimelige i at kalde et

edelig bekræftet Tingsvidne »opdigtet« og meddeler, at for det første *har* Birkedommer *Lottrup* sørget for, at Vidnerne er tilsagte paa lovlig Vis, og for det andet var der paa Tingdagen sendt 3 — tre — Bud til Degnen, om han huskede at møde, ligesom der ogsaa var sørget for Vikar. Og Fordærvelsens Fejekost, som Hr. Due havde nævnt, ja den vilde der jo slet ingen Brug have været for, dersom »Degnen Holms Ord ikke havde været saa grove og plumpe«.

Due gaar i sit Gensvar uden om disse Bemærkninger — vel nok af gode Grunde — og retter nu sit Sigte mod Skoleholder *Erdmann,* »der har insulteret ham (Degnen), irriteret ham og været prima causa til al den Ulykke med fornærmelige Gerninger mod Sognedegnen, imedens han stod og sang i Trolovelsen«.

Rimeligvis har Due, da han og Onkelen efter Mødet har talt sammen om Sagen, raadet denne til at give Køb og indgaa paa Forlig, hvis ingen anden Udvej gaves. Thi den 12. Marts fremstaar Holm i Ramløse Kirkes Kordør og oplæser saalydende Forlig:

»I den Trolovelse, som skete i Ramløse By i Oktober Maaned, haver jeg underskrevne Sognedegn opført mig meget haanligt og skammeligt imod Sognepræsten, velærværdige Hr. Brysting, der har med Vidne ved Kronborg Amts Birketing overbevist mig at være skyldig og begaaet Forseelse, som jeg offentlig tilstaar at være imod Samvittighed og Kristendom og mit Embeds Pligt, fortryder det mig af mit ganske Hjerte, (at) Vrede og Arrigskab betog mig den rette Tænkemaade, at jeg kom i Forbitrelse og gav i den Trolovelse offentlig Forargelse baade i Ord og Gerning, som bedrøver mig, at jeg beskæmmede min Sognepræst i Stedet for at ære ham, der har i mange Aar været i Embedet tilsammen og skulde vente bedre Opførsel. For dets Skyld beder jeg nu Forlig for at undgaa Dom efter Lov og Ret. Sognepræsten er uskyldig, men jeg er skyldig og strafværdig, vil offentlig afbede denne min grove Forseelse og Forargelse paa den Maade, at skulde jeg forse mig herefter paa nogen forargelig Maade imod Sognepræsten, hvilket Gud

i Naade afvende, skal denne begangne Forseelse være ny og straffes dobbelt, som tilgives mig med min Afbigt, og lover Bedring i Ord og Gerning, alting ske til Guds Ære og indbyrdes Kærlighed.

Ramløse, 6. Marts 1766.

H. Holm.«

Tonen er knap saa kæphøj nu som før, Ordene er smukke og Løfterne gyldne. Hvordan blev de opfyldt?

Sin »Læsebog« forsynede Degnen — lig en anden Griffenfeld — med saadanne Hjertesuk som dette: »O gode Gud, afvend og forhindre naadelig det, dig er mishageligt, og giv os din Fred i Jesu Navn!« Sligt var jo højst uskyldigt. Men »Læsebogen« indeholdt mere.

Der var Dagbogsnotitser som disse: »Hr. Brysting har engang, da jeg var i hans Stue, ladet sin Karl indkalde for at tugte mig, hvorover jeg af Frygt ej længere turde bie.« Man ved ikke, hvis bon sens man her mest skal beundre, enten Præstens eller Degnens. Et andet Sted: »Hr. Brysting har ofte begegnet mig i Kirken og i sit eget Hus med Skældsord og kaldet mig nu et skammeligt, nu et Skælms Menneske og fornærmet mig dels i Kirken, dels i Trolovelsen med Ubilligheds, Urimeligheds og Usandheds Paalæg.« Et andet Sted kalder han Præsten »en ufredsommelig Mand« og føjer til om sig selv: »næppe bliver nogen Misdæder mere og længere forfulgt«.

Saaledes opfyldte Degnen Løftet om Bedring i *Ord*. Men nu *Gerningerne!* Følgende Eksempler kan oplyse Arten.

De embedspligtige Budbesørgelser for Præsten vægrer Degnen sig ved at udføre. Han udebliver flere Gange fra Skriftemaal i Annisse Kirke uden at melde Forfald, er altsaa forsømmelig i Embedet. Men videre: en Søndag i Ramløse Kirke, da Præsten vil laane hans Salmebog, farer han op »med vred Hu og Aasyn« og raaber, saa det kan høres over hele Kirken: »Riv ikke min Bog itu; den er gammel! Gør ikke min Bog Skade! Fordrej ikke mine Ord!« — »foruden mange andre Ord og Ting«, siger han selv, »som til

min Lykke ikke blev hørt eller mærket af Skoleholderen eller Menigheden«.

At det paa den Maade — selv Præstens Skikkelighed forudsat — nemt kunde trække op til et nyt Provsterets-Tordenvejr over Degnens syndige Hoved, vil man forstaa, og det undrer en ikke at se Degnen denne Gang foregribe denne Begivenhedernes Udvikling ved at komme Præsten i Forkøbet med et Forslag til Forlig og Afbigt. Han havde jo set, hvad Dues Hjælp duede til — om man saa maa sige. Nu gjaldt det om at stole paa sig selv og sin Sags Uretfærdighed og skynde sig at bede om Forladelse.

Ydmyghed og Anger og Sønderknuselse skorter det ikke paa i denne nye Afbigt. Af oprigtigste Hjerte beder han sin »retsindige og fromme Sognepræst om Forladelse og helligen lover og forpligter mig herefter hverken med Ord eller Gerning at fortørne ham«. Og *skulde* det alligevel ske — en kan jo aldrig vide! —, da skal der tilmaales ham *tredobbelt* Straf. »Saa tilpligter jeg mig ogsaa herved selv at oplæse med ærbødige og angerfulde Miner og Gebærder og lydelig Røst Ord til andet denne min Afbigt i velædle og højlærde Hr. Præstens, tvende Sognepræsters og tvende Degners, alle her i Herredet, i deres Paahør.«

Forinden havde Degnen ogsaa »forligt« sig med Skoleholder *Erdmann* og afbedet »min begangne Forseelse og store Overilelse med oprigtig Forsikring aldrig efterdags at begegne ham med saadan eller nogen anden usømmelig eller ukærlig Adfærd, men tvertimod omgaaes med ham alle Tider og alle Steder saaledes, som kristelige og oprigtige Venner egner og anstaar«. Desuden havde han betalt 6 Rigsdaler i Omkostninger.

Med Skoleholderen maa Samlivet jo efter dette have formet sig som en ren Idyl; med Præsten blev det snart brudt, eftersom denne gik hen og døde. Man er vel ikke berettiget til at sige uden videre, at Degnen er Skyld i Præstens Død. Men man kan paa den anden Side vanskelig frigøre sig for Følelsen af, at Degnen i det mindste har *fremskyndet* denne. *Den* Byrde faar Degnen bære sammen med sine mange andre Synder; han var sikkert ogsaa nok Mand for det.

Præstens Enke fulgte sin fredsommelige Mands Fodspor og tilgav Degnen, saa at »hans mod min salig Mand begangne Forseelse skal være ham forladt, og ingen Sag desformedelst skal mod ham blive anlagt«. Den eneste Gunst, hun udbeder sig, er, at Sejrstrofæet, Originalen til Degnens sidste »Afbigt«, maa blive hendes Ejendom — et beskedent Ønske, som hun ogsaa fik opfyldt.

Der vilde ingen Retfærdighed have været til, hvis Brystings Efterfølger var bleven en blid og skikkelig Mand, som han selv, saa at Degnen kunde have fortsat Spillet fra før. Saadan blev det da heller ikke. Eftermanden, den bekendte *Peder Lakjer,* var en Mand med saa meget Ben i Næsen, at der nok skulde en ualmindelig dygtig Degn til for at løbe med ham. Man hører da heller ikke noget om, at dette skulde være lykkedes Holm. Det eneste, man ved om deres indbyrdes Forhold, er, at *Lakjer* i 1778 klager til Bispen over, at Holm forsømmer »Læsningen« i Byerne. Men hvis det er sandt, hvad denne i sin Erklæring af 10. December s. A. skriver, at han har »7 Byer at læse i, om Lørdagen Absolution og om Søndagen maa jeg synge i begge Kirker, hver Fredag læse i Nejede og samme Dags Aften i Annisse, da Præsten forbyder Bønderne at lade Ungdommen møde i Nejede, ofte kommer jeg først hjem Søndag ved Midnat«, saa har man jo allerede derigennem et lille Billede af *Lakjer* og en Fornemmelse af den nye Kurs. Retfærdigheden er sket Fyldest!

Holm døde efter en 11-aarig Enkemandsstand i sit 77. Aar Juledag 1785. Hans gamle Søster *Mette* var hos ham til det sidste og styrede Huset. En anden Søster var gift med Degnen *Søren Due* i Draaby. Det var hende, der var Moder til den haabefulde unge Mand, vi har stiftet Bekendtskab med ovenfor.

Nu slumrer den skikkelige Præst og den uskikkelige Degn, Brysting og Holm, i broderlig Samdrægtighed paa Kirkegaarden i Ramløse.

Døden forsoner!

Ovenstaaende Skildring er i Hovedsagen bygget paa Stof, hentet i „Justitsprotokol for Holbo Herreds gejstlige Jurisdiktion“ i Landsarkivet for Sjælland.

Dansk historisk Fællesforening.

PAA et Møde den 16. November f. A. i Østifternes historisk-topografiske Selskab blev der af Rigsarkivar, Dr. jur. V. A. Secher under særlig Henvisning til de mange i de sidste Aar dannede historiske Amtsforeninger gjort en Henstilling til Selskabets Bestyrelse om at foretage de indledende Skridt til eventuelt at faa dannet en dansk historisk Fællesforening i Lighed med, hvad der har fundet Sted i andre Lande. Bestyrelsen optog Tanken og udarbejdede med dette Maal for Øje et Udkast til midlertidige Love, som den forelagde for et den 27. Marts d. A. sammenkaldt Møde, ved hvilket der var Repræsentanter tilstede for Rigsarkivet, Nationalmuseet, Danmarks Folkeminder og flere historiske Foreninger, deriblandt vort Samfund.

De til Stede værende sluttede sig énstemmig til Tanken om Oprettelse af en Fællesforening, og man nedsatte et Udvalg til Sagens videre Fremme. Udvalget udarbejdede et Lovudkast, der blev sendt til 60 Foreninger og Institutioner (Arkiver, Biblioteker, Museer o. l.) med Opfordring til at slutte sig til Fællesforeningen. Henimod Halvdelen fulgte Opfordringen — heriblandt alle historiske Amtsforeninger paa 1 nær — og den 19. Oktober d. A. blev der saa holdt et konstituerende Møde, paa hvilket man vedtog midlertidige Love for Fællesforeningen og i Henhold til disse valgte et Forretningsudvalg; dettes, og dermed Foreningens, Formand blev Professor Camillus Nyrup.

Som det ses af de nedenfor aftrykte Love er der ikke Tale om, at Fællesforeningen, saaledes som der har været ytret Frygt for, paa nogen Maade skulde optræde som Konkurrent til de særlige Foreninger. Tvært imod vil den stræbe at støtte disse ved at bringe

et Samarbejde i Stand ikke blot mellem Foreningerne indbyrdes, men ogsaa, og vel især, mellem Foreningerne paa den ene Side og de Institutioner, der paa Embedsvegne dyrker Historien, paa den anden. Navnlig for de historiske Foreninger i Provinserne, som i de allerfleste Tilfælde maa nøjes med historisk interesserede Lægmænd som Ledere, kan det aabenbart blive af største Betydning at komme i nærmere Berøring med Faghistorikerne og hos disse at kunne søge Vejledning og Raad med Hensyn til Opgaver, som vedkommende Forening kunde ønske at optage. Men ogsaa Fagmændene kan forhaabentlig faa Nytte af den ved Fællesforeningen skabte Forbindelse med Provinsforeningerne, idet disse sidste sikkert gerne, naar de opfordres dertil, vil virke med ved Arbejder eller Undersøgelser, som f. Eks. Danmarks Folkeminder eller Nationalmuseet maatte ønske at sætte i Gang. Og i begge Tilfælde — hvad enten Initiativet tages af en Forening eller en Institution — er det klart, at, medens det, naar Dilettanten er overladt til sig selv, maa bero paa rene Tilfældigheder, om hans Arbejde kan give Udbytte, der faar nogensomhelst Betydning for Videnskabsmanden, saa aabnes der gennem Fællesforeningen betydelig større Udsigt til, at dette Arbejde kan blive ført ind i et Spor, der kan blive til virkelig Gavn for den historiske Forskning og derigennem til Glæde for begge Parter, Læg og Lærd.

Midlertidige Love for Dansk historisk Fællesforening.

§ 1. Fællesforeningens Formaal er til Fremme af dansk historisk Forskning og til Oplivelse af historisk Sans at bringe en Samvirken i Stand mellem de Foreninger og Insitutioner (Arkiver, Museer, Biblioteker o. l.), der paa dansk eller tidligere dansk Omraade virke i historisk, historisk-topografisk, arkæologisk eller folkloristisk Retning. Kun saadanne Foreninger og Institutioner kunne blive Medlemmer af Foreningen.

§ 2. Foreningen skal bl. a. virke ved at fremme Fællesskab i Arbejder og Undersøgelser, der maatte overstige de enkelte Foreningers eller Institutioners Kræfter, ved at afholde Foredrags- og Diskussionsmøder og ved efter Evne at yde Vejledning og Raad, naar saadant ønskes, f. Eks. overfor Opgaver, som en enkelt Forening eller Institution kunde ønske at optage.

§ 3. Planer til fælles Arbejder, Undersøgelser eller Opgaver fremsættes og behandles paa offentlige Møder, der søges afholdt mindst en Gang hvert andet Aar. Den endelige Afgørelse er dog hos de i § 6 nævnte Repræsentanter.

§ 4. I Forbindelse med de i § 3 omhandlede Møder afholdes Foredrag eventuelt med Diskussioner over historiske Emner i Forbindelse med Fællesudflugter til historisk eller arkæologisk interessante Steder eller Bygninger i Mødestedets Omegn. Skulde der ikke foreligge Planer til Fællesarbejder, saaledes at et Møde efter § 3 ikke kan afholdes, kan der indkaldes til et Foredrags- og Diskussionsmøde alene.

§ 5. Det aarlige Medlemskontingent, der opkræves hvert Aar i Januar Maaned, er for Foreninger, der have betalende Medlemmer, $2^1/_2$ pCt. af Medlemsbidragene, dog ikke over 30 Kr. Disse Foreninger opgive hvert Aar i December Maaned deres Medlemsantal samt Størrelsen af deres Medlemsbidrag. Andre Foreninger samt Institutioner som Arkiver, Biblioteker eller Museer o. l. betale hver 10 Kr. i aarligt Kontingent.

§ 6. Enhver som Medlem optagen Forening eller Institution har Ret til at vælge en Repræsentant, og den øverste Myndighed i Foreningens Anliggender er hos de saaledes valgte Repræsentanter.

§ 7. Repræsentanterne mødes paa de i §§ 3 og 4 omtalte Møder til særskilt Forhandling; de vælge da af deres Midte et Forretningsudvalg, bestaaende af en Formand og fire andre Medlemmer, der selv fordele Stillingerne som Næstformand, Kasserer og Sekretær mellem sig. Formanden, der vælges direkte, er tillige Foreningens Formand. Endvidere vælges to Suppleanter til Udvalget, to Revi-

sorer samt en Suppleant for disse. Disse Valg gælde indtil næste offentlige Møde.

§ 8. Repræsentanterne holde desuden Møde, naar Forretningsudvalget bestemmer det, eller naar fem Foreninger eller Institutioner kræve det og samtidig angive, hvad der ønskes forhandlet. Formanden sammenkalder Møderne.

§ 9. Forretningsudvalget arbejder efter en af Repræsentanterne vedtagen Forretningsorden. Det har Ret til at supplere sig med fornødne stedkendte Tilkaldte, naar et af de i §§ 3 og 4 nævnte Møder skal afholdes.

§ 10. De i §§ 3 og 4 nævnte Møder skulle paa behørig Maade bekendtgøres, og enhver historisk Interesseret (Mand eller Kvinde) kan deltage paa Betingelser, der fastsættes af Forretningsudvalget. Møderne kunne, hvis det maatte vise sig nødvendigt, deles i Sektioner.

§ 11. Naar en Forening eller Institution ønsker at optages i Fællesforeningen og derom har henvendt sig til Forretningsudvalget, kan den, naar Udvalget ikke mener at kunne imødekomme Begæringen, forlange Spørgsmaalet forelagt for det næste Repræsentantskabsmøde.

§ 12. Disse midlertidige Bestemmelser skulle gælde i højst tre Aar, inden hvilken Tid Repræsentanterne skulle vedtage endelige Love for Foreningen. Et Forslag til saadanne Love skal i god Tid af Forretningsudvalget forelægges Repræsentanterne.

Samfundets Virksomhed

fra den 1. Oktober 1908 til den 31. September 1909.

SAMFUNDETS 3. ordentlige Generalforsamling blev holdt i Hillerød den 29. Januar 1909. Dirigent var Adjunkt *Bøggild.*

Af Bestyrelsens Medlemmer fratraadte efter Lodtrækning d'Hrr. Harbou, Hude, Krarup og Seeger. De 3 først nævnte genvalgtes; i Stedet for sidst nævnte, der frabad sig Genvalg, blev valgt Højskoleforstander J. Fog-Petersen, Hørsholm. Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Højskoleforstander *Holger Begtrup*, Frederiksborg Højskole; Overlærer *Carl Christensen*, Frederiksværk; Gaardejer *Rasmus Christensen*, Ramløse; Højskoleforstander *J. Fog-Petersen,* Højskolen for unge Handelsmænd, Hørsholm (Forretningsudvalget); Oberst *H. W. Harbou,* Kronborg (Formand); Rektor, Dr. phil. *Karl Hude,* Frederiksborg Statsskole (Forretningsudvalget); Amtsraadsmedlem, Gaardejer *J. P. Jensen,* Bjellekær; Ingeniør, Vicekonsul *Fr. Kaas*, Helsingør (Sekretær og Kasserer); Figurmaler, Bogtrykker *Kr. Kongstad*, Fredensborg; Læge *Th. Krarup*, Viksø; Skoleinspektør *P. Petersen,* Hillerød (Forretningsudvalget); Skoleinspektør, cand. phil. *J. Ernst Plesner,* Helsingør (Forretningsudvalget).

Til Revisorer genvalgtes: Købmand *Th. Obel*, Helsingør, og Gaardejer *Chr. Jensen,* Danstrup; til Decisor: Amtmand, Kammerherre, Greve *Schulin,* Frederiksborg.

Repræsentanter (Lovenes § 7) er: Cand. phil. *H. Haase,* Birkerød, Skolebestyrer *Hatt*, Frederikssund, og Bestyrer *Jacob Olsen*, Skovridergaarden, Jægerspris.

Der har været holdt 3 Foredragsmøder, nemlig:

Den 29. Januar i *Hillerød* (efter Genralforsamlingen): Dr. phil. *Francis Beckett* talte om *Frederik II's Frederiksborg.* Formanden ledede.

Den 18. Juli i *Farumgaards* Have: Lærer *P. A. Pedersen,* Charlottenlund, talte om *Farumgaards Historie.* Skoleinspektør P. Petersen ledede.

Den 29. August ved *Jægerspris:* Dr. phil. *L. Moltesen* talte om *Jægerspris' Historie.* Bestyrer Jac. Olsen ledede.

Samfundets Aarbog for 1908 udkom i December f. A.

En Samling Indskrifter fra St. Mariæ Kirke i Helsingør, som Konsul Fr. Kaas havde udarbejdet, var det oprindelig Tanken at faa optaget i Aarbogen, men dette maatte opgives af Hensyn til Omfanget. Hr. Kaas har derfor ladet Skriftet udkomme særskilt paa Hother Steffensens Forlag, Helsingør.

Samfundet er indtraadt som Medlem af Dansk historisk Fællesforening ved dens Stiftelse den 19. Oktober 1909.

Med de historiske Samfund for *Holbæk Amt*, *Randers Amt*, *Ribe Amt*, *Ringkøbing Amt* (Hardsyssel), *Thy og Hanherred* (Thisted Amt), *Vejle Amt* og *Viborg og Omegn* er der sluttet Overenskomst om, at vore Medlemmer for halvt Medlemsbidrag kan blive Subskribenter paa de andre Samfunds Skrifter og omvendt. Begæring herom bedes sendt Sekretæren i det Samfund, hvoraf vedkommende er Medlem.

Paa *Finansloven* har Samfundet modtaget samme Understøttelse som tidligere. Desuden har Amtsraadet i *Frederiksborg Amt*, Byraadene i *Helsingør* og *Hillerød* samt Sogneraadene i *Asminderød-Grønholt*, *Farum*, *Kregome-Vinderød, Skibby*, *Stenløse-Viksø*, *Søborg-Gilleleje* og *Tikøb* velvilligst tilstaaet Samfundet Tilskud for 1909—10.

Regnskabsoversigt for 1908—09.

INDTÆGT:	Kr.	Ø.	UDGIFT:	Kr.	Ø.
Overført fra 1907—08 . .	419	20	Aarbogen	979	52
498 Aarsmedlemmer . . .	996	00	Foredragsmøder	251	48
14 Subskribenter	14	00	Tryksager etc.	52	62
Salg af ældre Aargange .	16	00	Porto og Administration .	36	37
Tilskud fra Stat, Amt og Kommune	455	00	Overført til 1909—10 . . .	601	11
Salg af Sange ved Møder	2	05			
Renter	18	85			
	1921	10		1921	10

Fortegnelse over Samfundets Medlemmer
den 1. Oktober 1909.

Livsvarige Medlemmer.

Collstrop, Grosserer, Lundehave, Helsingør.
Haase, H., Cand. phil., Birkerød.
Hillerød Folkebibliotek.
Knudtzon, Grosserer, Fredensborg.
Nordsten, Fabrikant, Hillerød.

Aarsmedlemmer.

Helsingør.

Asmund, S., Cand. mag.
Beck, L., Premierløjtnant.
Boysen, V., Farvehandler.
Brix-Hansen, Købmand.
Brock, Kaptajn, Hospitalsforstander.
Bræstrup, Byfoged.
Bülow, Frue.
Carlsen, Overassistent.
Cortsen, Dr. phil.
Erichsen, H. C., Overintendant.
Ewald, J., Malermester.
Galschiøt, Redaktør.
Glud, Lærer.
Grabowski, Murermester.
Göricke, S., Lærerinde.
Haandværkerforeningen.
Hammerich, J. W., Kaptajn.
Hansen, A. V., Premierløjtnant.
Hansen, Gilbert, Læge.
Hansen, H. P., Sergent.
Hansen, V., Sagfører.
Hansen, N. C., Sergent.
Hansen, F., Redaktør.
Hansen, Dekorationsmaler.
Harbou, H. W., Oberst.
Harbou, Knud.
Hartelius, Lærer.
Hartfeldt, Sergent.
Heilmann, Toldkontrollør.
Heise, C., Brygger.
Helsingør højere Almenskole.
Helsingørs kgl. priv. Skydeselskab.
Hilligsøe, F., Købmand.
Industriforeningen.
Jensen, A., Kontorchef, Konsul.
Jespersen, O., Frk., Institutbest.
Johansen, E. B., Assistent.
Jonassen, G., Fuldmægtig.
Jørgensen, J., Oberstløjtnant.
Jørgensen, P., Sagfører.
Kaas, F., Ingeniør, Konsul.
Kaas, O., Løjtnant, Fuldmægtig.
Kiørboe, Sognepræst.
Knudsen, Oversergent.
Krabbe, Auditør, Kammerjunker.
Krüger, C., Rektor, Professor.
Langhoff, Oberstløjtnant.
Larsen, Cl., Læge.
Larsen, P. K., Oversergent.
Lindegaard, Lærer.
Lund, O., Klokker og Lærer.
Lund, Grosserer.
Lyngbye, Borgmester.
Madsen, E., Brygger.
Monrad, E. F., Konsul.
Mortensen, C., Lærer.

Mourier, Overretssagfører.
Mourier, Frue.
Møller, Fr., Værftschef.
Møller, Jens, Boghandler.
Narvedsen, Sergent.
Nielsen, E., Møbelfabrikant.
Nielsen, K. Papirhandler.
Nielsen, M., Hotelejer.
Nielsen, Læderhandler.
Nørgaard, Kontorist.
Nørregaard, P., Bogbinder.
Obel, Th., Købmand.
Obel, Fabrikant, Etatsraad.
Officersforeningen paa Kronborg.
Ohland, A. I., Glarmester.
Olsen, Chr., Partikulier.
Olsen, G., Forretningsfører.
Pedersen, L., Lærer.
Petersen, H. H., Malermester.
Plesner, Cand. phil., Inspektør.
Plum, Murermester.
Poggenborg, C., Bagermester.
Rasmussen, C., Folketingsmand.
Rasmussen, Sophus, Købmand.
Rendal, Fattiginspektør.
Rink, J., Apoteker.
Schierning, Oberstløjtnant.
Schwensen, Driftsbestyrer.
Steffensen, Hother, Boghandler.
Søegaard, L., Tømrermester.
Søgaard-Petersen, Tømrermester.
Sørensen, Th., Redaktør.
Sørensen, Premierløjtnant.
Thaulow-Jensen, Telegrafbestyrer.
Thomsen, O., Cand. mag.
Thorbjørnsen, Præst, Skoleinspektør.
Tryde, Stadsfysikus.
Underbjerg, Lærer.
Underofficersforening, 2. Regiments.
Vejby-Nielsen, Købmand.
Welsch, Redaktør.
Westergaard, C. E., Translatør, Lærer.
Worsaae, Læge.
Wright, A., Konsul.
Wright, K., Frue.
Wulff, D., Lærerinde
Ørsted, H. C., Underfoged.

Tikøb S.

Andersen, N. J., Gaardejer, Mørdrup.
Hagemann, Direktør, Borupgaard.
Hoffmann, Lærer, Hornbæk.
Jørgensen, Smedemester, Hellebæk.
Kaae, Sognepræst, Tikøb.
Krogh, v., Propr., Havegaard.
Kuhn, Overretssagf., Espergærde.
Larsen, O., Gaardejer, Skibstrup.
Larsen, Smedemester, Horserød.
Lindberg, Ekspedient, Hellebæk.
Müller, Sparekassebogh., Espergærde.
Nichum, Direktør, Espergærde.
Nielsen, L., Gaardejer, Harridshøj.
Nielsen, R., Gaardejer, Øerne.
Svedstrup, S., Frk., Mørdrup.
Svedstrup, Alex., Forf., Hellebæk.

Asminderød S.

Fredensborg.

Begtrup, L., Skolebestyrerinde.
Bræstrup, T., Cand. jur., Birkefuldm.
Claudi, Frøken.
Dessau, H., Læge.
Hansen, Hans Nic., Figurmaler.
Hansen, Johs., Missionær.
Hansen, Vilh., Hotelejer.
Henriksen, A., Skomagermester.
Holm, C., Læge.
Høj, Overlærer.
Jensen, Møllebygger.
Kissmeyer, Slotspræst.
Klingberg, Dyrlæge.
Kongstad, K., Figurmaler, Bogtrykker.
Oxholm, Hofjægermester.
Pedersen, N., Gartner.
Poulsen, Olaf, kgl. Skuespiller.
Poulsen, P., Blikkenslagerm.
Rasmussen, L., Slotsassistent.
Sarauw, Stationsforstander.
Schack, P., fhv. Lærer.
Seeger, V., Kommunesekretær.
Skeel, O., Branddirektør.

Hansen, Jens, Gaardejer, Langerød.
Jensen, Chr., Gaardejer, Danstrup.
Johansen, Lærer, Langstrup.

Grønholt S.

Poulsen, Lærer, Lønholt.
Østergaard, Vilh., Professor, Sørup.

Karlebo S.

Hage, J., Godsejer, Nivaagaard.
Mariager, Lærer.

Hørsholm S.

Andersen, A., Enkefrue.
Carstens, Axel, Rentier, Rungsted.
Dinesen, Frue, Rungstedgaard.
Fog-Petersen, Højskoleforstander.
Funch, Læge.
Hartung, Frøken.
Jensen, Emilie, Lærerinde.
Jensen, Chr., Skolebestyrer.
Jørgensen, Frk., Kokkedal.
Krag, Chr., Købmand.
Larsen, L., Gaardejer, Vallerød.
Nielsen, A. Svane, Frue.
Petersen, L., Frue, Købmandshvile.
Skovgaard-Petersen, Skolebestyrer, Rungsted Kostskole.
Steffensen, Tømrermester.
Sørensen, Margr., Frue.
Westenholz, M. B., Frk., Folehavegd.

Birkerød S.

Andersen, A., Lærer.
Blomberg, Missionær.
Branth, la Cour, Propr., Kajerødgd.
Dragsted, C. F., kgl. Fuldmægtig.
Engelsen, H., Skolebestyrer.
Haase, J., Stud. jur.
Hansen, A. N., Grosserer, Hestkøbgaard.
Høy, K., Frøken, Boghandler.
Kaarsen, Lærer.
Mantzius, A., Skolebestyrer.
Møller, Th., Sognepræst.
Scheller, E., Frøken.
Schmidt, Propr., Eskemosegaard.
Thorup, Sløjdlærer, Ebberødgd.
Troensegaard, A., Lærerinde.

Nøddebo S.

Hedemann, Præst.
Leth, Kammerh., Overfører, Egelund.

Esbønderup S.

Andersen, C., Gaardejer, Sodemark.
Andersen, S. E., Købmand.
Bonde, Sygehusforvalter.

Maarum S.

Nielsen, Propr., Duemosegaard.
Petersen, A. P., Lærer, Ejlstrup.

Blidstrup S.

Petersen, F., Førstelærer.

Søborg S.

Nielsen, Verner, Lærer, Dragstrup.
Sognets Bogsamling.

Vejby S.

Andersen, Kontordagsbestyrer, Ørby.
Svendsen, Gaardejer, Holløse.

Valby S.

Andersen, P., Sognefoged.
Nielsen, Lars, Gaardejer.

Helsinge S.

Christensen, N. P., Gaardejer, Højberg.
Galatius, Lærer, Nejlinge.
Jensen, Kontrolass., Højberg.
Jørgensen, Enke e. Gaardejer, Højberg.
Klausen, Lærer, Højberg.
Larsen, Kristoffer, Parcellist, Tofte.
Nielsen, J. O., Sogneraadsformand, Nejlinge.
Nielsen, J., Manufakturhandler, Helsinge.
Nielsen, Lars, Gaardejer, Lagø.
Pedersen, S., Gaardejer, Højberg.
Petersen, J. P., Gaardejer, Grønhøjgaard.
Schou, Propr., Pibe Mølle.
Svegård, K., Handelsmand, Helsinge.

Tibirke S.

Olrik, H., Prof., Dr. phil., Tisvilde.

Ramløse S.

Christensen, R., Gaardejer.

Annisse S.

Hansen, A. K., Frk., Huseby.
Jørgensen, Fritz, Mejerist, Kildevæld.
Larsen, L. H., Mejeribest., Kildevæld.
Lund, Propr., Annissegaard.
Møller, O., Lærer.
Nielsen, Propr., Petershvile.
Pedersen, L., Amtsraadsmedlem.

Hillerød.

Aagaard, Professor.
Abrahamsen, Urmager.
Andersen, Adjunkt.
Arnø, Postexpedient.
Bertelsen-Nielsen, Frue, Carlsberg.
Bernild, H., Redaktør.
Bøggild, Adjunkt.
Carstens, Adjunkt.
Christensen, Sparekassedirektør.
Christensen, Telefonbestyrer.
Christensen, Tandlæge.
Christensen, Frue.
Clausen-Bagge, Amtsfuldmægtig.
Frederiksborg Statsskole.
Gottlieb, Sygehuslæge.
Hagens, Pastor emer.
Hagens, Frøken.
Hansen, Urmager.
Hansen, L., Redaktør.
Hansen, J., Faktor.
Hansen, I., Justitsraadinde.
Hansen, fhv. Rebslager.
Hanson, I., Redaktør.
Harmsen, Snedkermester.
Heegaard, Distriktslæge.
Henriksen, Postekspedient.
Holck, V., Arkitekt, Museumsinsp.
Hude, K., Rektor, Dr. phil.
Hvalsøe, Fuldmægtig.
Jensen, A., Købmand.
Johansen, Adjunkt.
Johansen, fhv. Brygger.
Kjølner, Gymnastiklærer.
Koefoed, pens. Lærer.
Koefoed, Jernbaneassistent.
Larsen, Postekspedient.
Larsen, L., fhv. Folketingsmand.
Larsen, V., Købmand.
Michaelsen, Købmand.
Munthe, Oberst, Slotsforvalter.
Mørk, Frøken, Skolebestyrerinde.
Neumann, O., Birkedommer.
Nielsen, J., Adjunkt.
Nordlunde, Bogtrykker.
Olsen, Sagfører.
Olsen, Modelsnedker.
Paludan-Müller, B., Slotspræst.
Pedersen, Viggo, Landskabsmaler.
Petersen, P., Skoleinspektør.
Piper, Cand. jur., Byfogedfuldmægtig.
Poulsen, K., Boghandler.
Riemann, Barber.
Rothe, Amtsforvalter.
Rothe, Frue.
Scheibel, Bankkasserer.
Schulin, Greve, Amtmand.
Steglich, Købmand,
Sørensen., sen., Landinspektør.
Sørensen, H. P., Skrædermester.
Velschow, Adjunkt.
Weitzmann, C. J., Journalist.
Willerup, Købmand.
Zahlmann, Borgmester.

Jensen, P., fhv. Gaardejer, Nyhuse.
Kristoffersen, Chr., Ungkarl, Hestehave.
Langermann, Forpagter, Favrholm.
Petersen, kgl. Skovfoged, Hingsterhus.

Herløv S.

Hansen, Lærer.

Uvelse S.

Hoffmeyer, Propr., Lystrupgaard.

Gørløse S.

Petersen, Møllebygger.

Uggeløse S.

Andersen, Fr., Amtsraadsmedlem, Uggeløsegaard.

Slangerup S.

Arup, P. M. C., Læge.

Blangsted, Stationsforstander.
Henriksen, J., Gaardejer, Jordhøj.
Sørensen, H., Proprietær, Dildalgaard.

Græse S.

Jensen, Chr., Gaardejer, Sognef.

Tjæreby S.

Begtrup, Højskoleforstander, Frederiksborg Højskole.
Jacobsen, Smedemester, Ullerød.
Jensen, A., Højskolelærer.
Larsen, L., Gaardejer, Harløse.
Uhrskov, Højskolelærer.

Skævinge S.

Andersen, J., Gaardbestyrer.
Barfod, G., Provst.
Hessen, Lærer.

Strø S.

Jensen, M., Lærer, Sigerslevøster.
Jensen, Johs., Sigerslevøster.
Nielsen, B., Frk., Sigerslevøster.
Pedersen, L., Amtsraadsmedlem, Strølille Mølle.

Ll. Lyngby S.

Andersen, Sognepræst.
Andersen, K., Lærer, St. Lyngby.
Schiøth, A., Førstelærer, Melløse.

Ølsted S.

Jørgensen, L., Ungkarl.
Pedersen, J., Gaardejer, St. Hagelse.

Kregome S.

Hansen, A. L., Gaardejer.
Nielsen, H., Lærer.

Frederiksværk.

Andersen, C., Forvalter.
Andersen, Ekviperingshandler.
Andersen, C. Borning, Murermester.
Bertelsen, Skolebestyrer.
Brammer, C., Fiskehandler.
Busse, Pakmester.
Christensen, C., Overlærer.
Christiansen, Lærer.
Friis, Manufakturhandler.
Groth, Læge.
Grue, Postfuldmægtig.
Hansen, P., Hotelforpagter.
Hansen, Fr., Købmand.
Hansen, M., Mejeribestyrer.
Hansen, W., Cigarhandler.
Heerup, Kæmner.
Heilmann, Skovrider.
Hoffmann, M. G., Kaptajn.
Holm, V., Forvalter.
Hvalsøe-Møller, fhv. Birkedommer.
Jensen, P. E., Partikulier.
Jensen, A., Boghandler.
Jensen, Toldforvalter.
Johansen, C., Murermester.
Jørgensen, O., Bryggeriejer.
Knudsen, A., Købmand.
Larsen, L. P., Toldassistent.
Lærerbogsamlingen.
Mathiasen, V.
Mønster, Sognepræst.
Nørbye, Postekspedient.
Olsen, H. L., Malermester.
Pedersen, Konditor.
Reitzel, Murermester.
Schou, Frøken.
Stein, Støbemester.
Thomassen, L. M., Lærer.
Wagner, C. H., Maskinmester.
Wichmann, Bagermester.
Ørbæk, L. D., Snedkermester.

Melby S.

Kristiansen, Lærer, Asserbo.

Torup S.

Jensen, Lærer, Kikhavn.

Frederikssund.

Bergmann, Apoteker.
Bruhn, Kæmner.
Hansen, Distriktslæge.
Hatt, Skolebestyrer.

Lindboe, Redaktør.
Nordow, Borgmester.
Nøkkentved, Overretssagfører.
Petersen, Dr. phil., Apoteker.
Rosenstand, Sognepræst.
Sieck, Direktør.

Draaby S.

Jægerspris.

Bruhn, E., Lærerinde
Haar, M., Lærerinde.
Michelsen, Lærerinde.
Olsen, Jac., Bestyrer, Skovridergaarden.
Skovdistriktet.
Strøm, Overlærer.
Ussing, Professor.
Wulff, V., Fuldmægtig.

Erlandsen, N.. Gaardejer, O. Draaby.
Hansen, L. P., Gaardejer, N. Draaby.
Henriksen, Lærer, Femhøj.

Krogstrup S.

Andersen, Førstelærer, Ordrup.

Gjerløv S.

Henriksen, Joh., Gaardejer, Landerslev.
Larsen, N., Gaardejer, Højagergaard.
Nielsen, L., Gaardejer, Lyngerup.
Teisen-Christensen, Propr., Druedal.

Snodstrup S.

Birke, Sognepræst.

Stenløse S.

Hansen, H. P., Gaardejer.
Pedersen, P. M., Gaardejer.
Philipsen, N., Murermester.
Pontoppidan, M., Sognepræst.

Viksø S.

Henriksen, Lærer.
Jensen, J. P., Gaardejer, Amtsraadsmedlem, Bjellekær.
Jørgensen, Proprietær, Anneksgaarden.
Krarup, Læge.
Kraup, O., Stud. jur.
Møller, N. P., Gaardejer, Rolandsgaard.
Schmidt, Stationsforstander.
Toxværd, Købmand.

Gandløse S.

Johansen, A., Gaardejer,.
Pedersen, P., Gaardejer, Knardrup.

Slagslunde S.

Christensen, Sognepræst.

Farum.

Hansen, V., Skomagermester.
Horst, Lærer.
Jakobsen, Gartner.
Jensen, Gartner.
Jensen, K., Købmand.
Jensen, O. P., Købmand.
Korf, Murermester.
Mathiesen, N., Gaardejer.
Marke, Dyrlæge.
Møller, Smedemester.

Udenfor Amtet.

København.

Andersen, A., Provst.
Arup, E., Dr. phil., Arkivar i Udenrigsministeriet.
Balslev, Kathrine, Enkefrue.
Barfod, P., Cand. theol.
Behrens, Carl, Redaktør.
Bengtsen, O., Kommunelærer.
Bentzen, Kaptajn.
Berg, O. V. N., Frue.
Berg, Sigurd, Folketingsmand.
Christensen, A., Lærerinde.
Elsass, Frue.
Gertz, Prof., Dr. phil.
Glahnson, Kontorchef.
Hansen, M., Frøken, Cand. polit.
Hansen, Mc. Gregor, Cand. phil.
Hansen, Thomas, Malermester.
Hecksher, C., Generalkonsul.
Holsøe, Arkitekt.
Holten, J., Etatsraad, fhv. Birkedommer.
Hornemann, G., Arkivar.
Hostrup-Schultz, V., Løjtnant.

Jensen, Chr. Axel, Mag. art., Museumsassistent.
Kall, J. C., Mag. art.
Kierboe, Mag. scient.
Krigsministeriets Arkiv.
Landsarkivet for Sjælland.
Lemvigh, Generalmajor.
Levin, M., Frue.
Løvenskjold, E., Baronesse.
Magnussen, Kunsthandler.
Möller, A., Arkitekt.
Mørch, E., Kaptajn.
Nielsen, Anker, Bogholder.
Ortved, Premierløjtnant.
Petersen, Carl S., Biblioteksassistent.
Rigsarkivet.
Rosenstand, Overdommer.
Schrøder, Ivar, Overretssagfører.
Statens Lærerhøjskole.
Storck, H., Prof., Arkitekt.
Thaarup-Hansen, Lærer.
Thorkelin, Oberst.
Tietgen, Gehejmekonferensraadinde.
Tvede, Arkitekt.
Ungersen, Toldkontorist.

Det øvrige Danmark.

Andersen, Stud. jur., Godsfuldm., Lundbygaard.
Boesen, L., Frøken, Vaalse pr. N. Alslev.
Bredsdorff, Højskoleforst., Roskilde Højskole.
Brendstrup, Birkedommer, Samsø.
Dinesen, L., Folketingsmand, Charlottenlund.
Gyldenkærne, H., Gaardejer, Svogerslev pr. Roskilde.
Hansen, Sognepræst, Aarhus.
Hansen, Statskonsulent, Lyngby.
Jacobsen, Murerform., Stege.
Jürgensen, Boghandlermedhj., Svendborg.
Knudsen, J., Folketingsm., Bangsbo.
Landsarkivet f. Fyn.
Larsen, Præst, Kolding.
Lerche, Direktør, Odense.
Olsen, Assistent, Lyngby.
Parkov, Oberstløjtnant, Folketingsm., Hellerup.
Pedersen, P. A., Lærer, Charlottenlund.
Rasmussen, Bogholder, Skelskør.
Tuxen, Generalmajor, Aalborg.
Vestergaard, Præst, Tvede.

Udlandet.

Muchardt, Konservator, Helsingborg.
Peyron, Major, Helsingborg.

Subskribenter.

Andersen, A., Assistent, Skagen.
Carøe, Chr., Kredslæge, Kbhvn.
Garnisonsbiblioteket, Kbhvn.
Hansen, Cand. mag., Vejle.
Hiort-Lorenzen, Etatsraad, Roskilde.
Jensen, J. T., Højskolelærer, Høng.
Jensen, O., Landbrugslærer, Høng.
Lund, Lærer, Eising.
Mollerup, Museumsdirektør, Kbhvn.
Neergaard, Museumsinsp., Kbhvn.
Richter, Sognepræst, Vejen.
Sandvad, Sognepræst, Stavning.
Theilade, Provst, Gammelby.
Thomsen, Bogtrykker, Holstebro.